

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

**ELAZIĞ VE ÇEVRESİNDE YAŞAYAN ZAZALARDAKİ
HALK İNANIŞLARININ DİNLER TARİHİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Davut KILIÇ

HAZIRLAYAN
Ömer KAHRAMAN

ELAZIĞ – 2010

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

**ELAZIĞ VE ÇEVRESİNDE YAŞAYAN ZAZALARDAKİ
HALK İNANIŞLARININ DİNLER TARİHİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Bu Yüksek Lisans Tezi ödevi ...../...../...2010 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

.....

Üye

.....

Üye

.....

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
...../...../..... tarih ve .....sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Erdal AÇIKSES

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**Elazığ ve Çevresinde Yaşayan Zazalardaki Halk İnanışlarının Dinler Tarihi
Açısından Değerlendirilmesi**

Ömer KAHRAMAN

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Dinler Tarihi Bilim Dalı

2010, Sayfa: VIII+69

“Elazığ ve Çevresinde Yaşayan Zazalardaki Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi” adlı tezimiz Giriş kısmı dışında iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında; ilimizin tarihi, coğrafi konumu, sosyal yapısı, eğitim ve ekonomik durumu, Zazaların kökenleri ile ilgili iddialar ve Zazaca hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Elazığ ve çevresindeki geçiş dönemleri ile ilgili halk inanışları ve bu inanışların Dinler Tarihi açısından değerlendirilmesi, ikinci bölümde ise Tabiat ile ilgili inanışlar ve bu inanışların Dinler Tarihi açısından Değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışma bibliyografya ve ekler kısmıyla sona ermektedir.

Anahtar kelimeler: Elazığ, Zaza, Doğum, Evlenme, Sünnet, Ölüm, Tabiat ile ilgili inanışlar

SUMMARY

Master Thesis

**The Evaluation of Common Public Believes of Zaza People in Elazığ and Around,
in Respect of The History of Religions**

Ömer KAHRAMAN

Firat University

Social Studies Institute

The Department of Philosophy and Religion Studies

The History of Religions Department

2010, Page :VIII+69

Our thesis called “The Evaluation of the public believes of Zaza People in Elazığ and around, in respect of the history of religions” consists of two parts except introduction.

In introduction part, there is some information about history, geographical position, educational state, economic and social structure of Elazığ and origins of Zaza people and Zaza Language. In the first part, the believes about transition periods in Elazığ and around and their evaluation are analyzed with the method of observation and interview. In the second part, the believes about nature and their evaluation are analyzed with the method of observation and interview too.

The research is ended with bibliography and additional parts.

Key Words: Elazığ, Zaza, Birth, Marriage, Circumcision, Dead, Believes of Nature.

İÇİNDEKİLER

ONAY	I
ÖZET	II
SUMMARY	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR	VII
METOT VE KAYNAKLAR	VIII

GİRİŞ

A- ELAZIĞ'IN COĞRAFYASI	1
B- ELAZIĞ'IN TARİHİ	2
C- GÜNÜMÜZ NÜFUSU	5
D- ZAZALARIN ETNİK KÖKENİ	6
E- BÖLGEDE YAŞAYAN ZAZA OYMAKLARI	9

I. BÖLÜM

ELAZIĞ VE ÇEVRESİNDE YAŞAYAN ZAZALARDAKİ GEÇİŞ DÖNEMLERİYLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

A- DOĞUM İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ	11
1-Doğum Öncesi İnanışlar	12
2-Doğum Esnasındaki İnanışlar	15
3-Doğum Sonrası İnanışlar	16
4- Doğum İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi.....	21
B- SÜNNET İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ	24
1-Sünnet ile İlgili İnanışlar	24
2-Sünnet ile İlgili İnanışların Değerlendirilmesi.....	26
C- EVLENMEYLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ	27
1-Evlilik Öncesi İnanışlar	27
2-Evlilik Esnasındaki İnanışlar	31
3-Evlilik Sonrası İnanışlar	35
4- Evlenme İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	36
D- ÖLÜM İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	39

1-Ölüm Öncesi İnanışlar	40
2-Ölüm Esnasındaki İnanışlar	41
3-Ölüm Sonrası İnanışlar	43
4-Ölüm İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	45

II. BÖLÜM

ELAZIĞ VE ÇEVRESİNDEKİ ZAZALARIN TABİAT İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

A-YAĞMUR DUASI İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ	49
1 -Yağmur Duası ile İlgili İnanışlar.....	49
2- Yağmur Duası ile İlgili İnanışların Değerlendirilmesi.....	50
B- AĞAÇ VE ORMAN İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	52
1-Ağaç ve Orman ile İlgili İnanışlar.....	52
2-Ağaç ve Orman ile İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	53
C- HAYVANLAR İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	54
1-Hayvanlar ile İlgili İnanışlar	54
2- Hayvanlar ile İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	56
D- SU İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ	56
1-Su ile İlgili İnanışlar	56
2-Su ile İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	57
E- ATEŞ İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	58
1-Ateş ile İlgili İnanışlar	58
2-Ateş ile İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	58
F- ZİYARET YERLERİ İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ	60
1-Ziyaret Yerleri ile İlgili İnanışlar	60
2- Ziyaret Yerleri ile İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	61
SONUÇ.....	63
BİBLİYOGRAFYA	64
A- KAYNAK ESERLER.....	64
B- SÖZLÜ KAYNAKLAR.....	67

ÖNSÖZ

Anadolu'nun büyük çoğunluğu gibi Elazığ da tarihi süreç içerisinde coğrafi konumu gereği tarih, kültürler ve ilahi dinler için önemli bir yer olmuştur. İslam dinin bölgede yayılmasıyla birlikte Müslüman nüfus hızla çoğalmış ancak diğer din ve ulus mensupları da varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu konumu nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminden itibaren Doğu Anadolu emperyal devletlerin ilgi odağı olmuştur.

Özellikle günümüz bilişim dünyasında teknoloji ve iletişim araçlarının gelişmesi ve modern hayatın dayatmaları sonucunda, tüm toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da her geçen gün birtakım yozlaşmalar ve değişimler meydana gelmekte ve kültür değerlerimiz olan halk inanışları unutulmakta ve yok olmaktadır. Biz de bu çalışmada Elazığ ve çevresinde yaşayan Zazalar arasındaki Türk kültürünün bir parçası olan halk inanışlarını gelecek nesillere bilimsel metotlarla objektif olarak sağlıklı bir şekilde aktarmayı amaçladık.

Çalışma, giriş kısmı dışında iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında; Elazığ'ın Tarihi, Coğrafi Konumu, Sosyal Yapısı, Eğitim ve Ekonomik durumu ile Zazaların kökenleri ve Zazaca ilgili genel bilgi vermeye çalıştık. Birinci bölümde; Elazığ ve çevresinde yaşayan Zazalarda görülen geçiş dönemleriyle ilgili inanışları ve bu inanışların Dinler Tarihi açısından değerlendirilmesini yaptık. Bunlar; Doğum, sünnet, evlenme ve ölüm ile ilgili inanışlardır. İkinci bölümde ise tabiat ile ilgili inanışlar ve bu inanışların Dinler Tarihi açısından değerlendirilmesini ele aldık. Bunlar; Yağmur duası, ağaç ve orman, hayvanlar, su, ateş ve ziyaret yerleri ile ilgili inanışlardır.

Konunun seçimi, planı, araştırma yöntemi konularında ve tezin başlangıcından sonuna kadar karşılaşılan problemlerin çözümünde engin görüşlerini esirgemeyen, düşüncelerimize ve çalışmamıza sürekli destek veren danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Davut KILIÇ'a teşekkür etmeyi kendime vazife sayıyorum. Ayrıca araştırmamın gerçekleşmesinde büyük katkısı olan tüm arkadaşlarıma ve sıcak ilgisini bizden esirgemeyen Elazığ'ın konuksever insanlarına teşekkür ediyorum.

KISALTMALAR

age.	: adı geçen eser
S.	: Sayı
C.	: Cilt
M.	: Miladi
s.	: sayfa
vb.	: ve benzeri
ev.	: Çeviren
Bsk.	: Baskı
FÜİFD	: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
A.Ş.	: Anonim Şirketi
Bkz.	: Bakınız

METOT VE KAYNAKLAR

A- METOT

“Elazığ ve Çevresinde Yaşayan Zazalardaki Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi” adlı bu çalışmada, giriş bölümünde kullandığımız tarihi kaynakların dışında doğum ile ilgili inanışlar araştırılırken bayanlar, sünnet ile ilgili inanışlar araştırılırken çocuğunu sünnet edenler, evlenme ile ilgili inanışlar araştırılırken evliler, ölüm ile ilgili inanışlar araştırılırken de yakınını kaybedenler, tabiat ile ilgili inanışlar araştırılırken yörenin milli değerlerini içine sindirmiş farklı yaş guruplarındaki kişilerle ayrı ayrı mülakat yapılarak, veriler toplanmış, mülakat ve gözlem teknikleri ile elde edilen bu bilgiler objektiflik esas alınarak deskriptif metotla yazıya geçirilmiştir.

B- KAYNAKLAR

Tezimiz alan çalışması yapılarak ortaya konmuştur. Alan çalışmasında ise yöre insanı ile bizzat görüşülerek mülakat yolu ile bilgiler toplanmıştır. Konu ile ilgili mülakat yapılan kişiler bibliyografyada gösterilmiştir.

Tezimizin giriş kısmı, Elazığ ve Zazaların tarihi, coğrafi konumu, sosyal yapısı, eğitim ve ekonomik durumu hakkında toplanan bilgiler; **Elazığ 98 Elazığ İl Yıllığı, Aziz Şehir Elazığ, Ekonomik Rapor 2007, Harput Tarihi, Palu Tarih-Kültür-İdari Sosyal Yapı, TÜİK, Kalkınma Yolunda Bir Şehir – Elazığ Zazalar ve Kızılbaşlar Coğrafya-Tarih-Hukuk Folklor-Teogomi ve Türk Toplumunda Zazalar ve Kürtler** gibi eserlerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Elazığ ve Çevresinde Yaşayan Zazalardaki, Geçiş dönemleri ve Tabiat ile ilgili Halk İnanışlarının Dinler Tarihi açısından Değerlendirilmesinde; Prof. Günay Tümer-Prof. Abdurrahman Küçük’ün **Dinler Tarihi**, İbrahim Kafesoğlu’nun **Eski Türk Dini**, Ali Çelik’in **İslam’ın Kabul veya Reddettiği Halk İnanışları**, Ünver Günay-Harun Göngür’ün **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Abdulkadir İnan’ın **Makaleler ve İncelemeler I-II, Eski Türk Dini Tarihi ve Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ali Selçuk’un **Tahtacılar** adlı kaynaklara müracaat edilmiştir.

GİRİŞ

A- ELAZIĞ'IN COĞRAFYASI

Araştırmamızın alanı olan Elazığ ili, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Fırat Havzası olarak isimlendirilen bölümünde yer alır. Yüzölçümü; 8.455 Km²'si kara, 826 Km²'si baraj ve doğal göl alanları olmak üzere toplam 9.281 Km²'dir. Denizden yüksekliği 1.067 metre olan Elazığ'ın, yeryüzü şekilleri açısından topraklarını dağlık alanlar, platolar ve ovalar oluşturmaktadır. Türkiye topraklarının % 0,12'sini meydana getiren il sahası, 40° 21' ile 38° 30' doğu boylamları, 38° 17' ile 39° 11' kuzey enlemleri arasında kalmaktadır. Bu çerçevede içinde şekil olarak kabaca bir dikdörtgene benzeyen Elazığ ili topraklarının doğu-batı doğrultusundaki uzunluğu yaklaşık 150 km. kuzey-güney yönündeki genişliği ise yaklaşık 65 km. civarındadır. Coğrafi konumu itibarıyla, Doğu Anadolu Bölgesini batıya bağlayan yolların kavşak noktasında bulunmaktadır. İli; doğudan Bingöl, kuzeyden Keban Baraj Gölü aracılığıyla Tunceli, batı ve güneybatıdan Karakaya Baraj Gölü vasıtasıyla Malatya, güneyden ise Diyarbakır illerinin arazileri çevrelemektedir. İl sınırları içindeki en önemli akarsu Fırat ve kollarıdır. 86 Km² yüzölçümü olan Hazar Gölü, İl merkezine 30 Km. mesafededir. Ayrıca Keban, Karakaya, Kralkızı ve Özlüce gibi önemli baraj gölleri ili çevrelenmiştir¹.

İklim olarak Doğu Anadolu ile Güneydoğu arasında kalmaktadır. Yazları çok sıcak, kışları ise soğuk ve yağışlıdır. Türkiye'nin kalkınmasına büyük fayda sağlayan Keban Barajı Elazığ sınırları içinde yer almakta, Karakaya Barajı ise Malatya ile sınır teşkil etmektedir. Şehre harita üzerinde bakıldığında şehrin barajlar ile çevrelediği ve yarımada şeklinde olduğu görülür. Geçmişte karasal iklimin hüküm sürdüğü Elazığ, yapılan ve yapılmakta olan barajların etkisi ile ılıman bir iklime geçiş yapmıştır. Elazığ çevresi barajlarla çevrili olmasına rağmen yeşil yönünden fakiridir. Maden, Keban ve Karakoçan'da az miktarda orman bulunmaktadır. Elazığ topraklarının % 50'si çayır ve meralar, % 28'i tarım arazisi, % 12'si orman arazisi, % 10'u su yüzeyi (Baraj ve göller) ile kaplıdır. Tarım arazisinin % 87'si sulanabilir tarım arazisidir. Elazığ'da 123.043 hektarlık orman alanı vardır. Bölgenin yüksek yerlerinde dişbudak, kızılgağaç, ceviz, çitlembik ve ardıç türlerine rastlanmaktadır. Dere ve nehir boylarında ise kavak ve söğüt ağaçlarına rastlanır².

¹ Komite, **Elazığ 98 Elazığ İl Yıllığı**, Elazığ Valiliği, Elazığ, 1998, s. 8.

² Nevzat Ülger, **Kalkınma Yolunda Bir Şehir – Elazığ**, MÜSİAD Elazığ Şubesi, Elazığ, 2000, s.3.

Şehir dağlık yapıya sahip olup dağların arasında kalan bölgeler verimli ve sulu tarım yapmaya uygundur. Özellikle bölgeye özgü olan Öküzgözü üzümü yetiştirilmektedir. Üzümünden pekmez ve orciğin yanı sıra şarap da üretilmektedir³.

B- ELAZIĞ'IN TARİHİ

Elazığ kent merkezinin geçmişi yeni olmakla birlikte yerleşim olarak bölgenin tarihi oldukça eskidir. Bu nedenle Elazığ tarihinin, devamı durumunda olduğu Harput'un tarihi ile birlikte ele alınması gerekir. Harput ve yöresi, Anadolu'nun en eski yerleşme birimlerinden biridir. Nitekim Fırat Irmağı'nın çizdiği büyük yay içinde, sulak ve verimli bir ova üzerinde bulunması, doğal kaya sığınakları, kara ve su hayvanlarının bolluğu nedeniyle yöre, Paleolitik (Yontma Taş Devri M.Ö. 10.000) dönemden beri, yerleşme alanıdır⁴.

Elazığ'ın yazılı tarihini Hitit tabletlerindeki bilgilerle kadar geri götürmek mümkündür⁵. M.Ö. 2000'lerde yörenin İşuva adıyla anıldığı bilinmektedir. M.Ö. 12. - 7. yüzyıllar arasında yöreye merkezi Van (Tuşpa) olan Urartular hâkim olmuştur⁶. Urartu dönemi ile ilgili olarak, Harput Kalesi başta olmak üzere, Altınova Norşuntepe'de ortaya çıkarılan Urartu yerleşmesi, Palu Kalesi, Karakoçan (Bağın) ve İzoli (Kuşsarayı)'daki çivi yazılı kitabeler yöredeki Urartu hâkimiyetini göstermektedir. Daha sonra bölgede Medler, Persler, Romalılar, Bizanslılar ve Arapların değişik dönemlerde egemen oldukları görülmektedir. Büyük Selçuklu hâkimiyetinin Anadolu'ya kayması ile Harput'un Türk Yurdu olmasında en önemli savaşın Malazgirt Meydan Muharebesi olduğuna şüphe yoktur. 1085 yılında Çubuk Bey tarafından fethedilen Harput'ta Çubukoğulları Beyliği kurulmuştur. Türkler tarafından alınmasına kadar sadece müstahkem bir kale hüviyetinde kalan Harput, Türklerle beraber büyüyen bir şehir haline gelmiştir⁷.

Çubukoğulları Beyliğinin ömrü uzun sürmemiş 1110 yılında Artuklu Belek B. Behram, Harput ve yöresini ele geçirerek Artukoğulları dönemini başlatmıştır. Belek Gazi, Haçlı seferlerine karşı büyük mücadeleler vermiştir. Belek Gazinin 1124 yılında ölümünden sonra Harput, Hısnıkeyfa Artuklu hükümdarı Davud'un eline geçmiştir. Bir

³ Komite, **Ekonomik Rapor 2007**, Elazığ Ticaret ve Sanayi Odası, Elazığ, 2007, s.92.

⁴ N. Ülger, age., s.11.

⁵ Kemalettin Köroğlu, **Urartu Krallığı Döneminde Elazığ (Alzi) ve Çevresi**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1996, s.22.

⁶ Kadri Perk, **Cenup Doğu Anadolu'nun Eski Zamanları**, İnkılap Kitapevi İstanbul, 1943, s.87.

⁷ Nurettin Ardiçoğlu, **Harput Tarihi**, Harput Turizm Derneği Yayınları, İstanbul, 1954, s.44.

müddet sonra Davud'un kardeşi İmadeddin Ebu Bekir tarafından Harput'ta Harput Artukluları diye bilinen bağımsız bir beylik kurulmuştur. Ondan sonra gelen Hızır ve Nureddin Artuk Bey, Eyyubilere tabi olmuşlardır. Artuklu hâkimiyeti 1234 yılına kadar sürmüştür. Artuklu hükümdarlarından, Fahreddin Karaaslan'ın Harput tarihinde unutulmaz yeri ve eserleri vardır. Nitekim Fahreddin Karaaslan 1148-1174 yılları arasında Harput'ta hüküm sürmüştür ve burada bulunan Ulu Camiyi yaptırmıştır⁸.

Geçici bir süre Harizm sultanı tarafından zaptedilen Harput, 1230 yılında Moğolların eline geçmiştir. 1234 yılında Artuk hanedanına, I. Alaaddin Keykubad tarafından son verilmiş, 1234 yılından itibaren Türkiye Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiştir. Türkiye Selçukluları devrinde Harput, bir subaşı tarafından idare edilmiş, bu devirde "Arap Baba" Türbe ve Mescidi hariç, önemli bir eser günümüze kadar gelmemiştir. Köseadağ savaşından bir süre sonra da bölge İlhanlılar tarafından zapt edilmiştir. XIV. yüzyıl ortalarında bir süre Harput, Eratnalılar ile Dulkadiroğulları arasında mücadele konusu olmuştur. 1366 yılında Dulkadirli Halil Bey tarafından şehir ele geçirilmiştir. Dulkadirli, Kadı Burhaneddin, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletleri arasında sık sık el değiştirdikten sonra şehir, 1465 yılında Akkoyunlu Uzun Hasan tarafından zapt edilmiş ve kırk yıl kadar Akkoyunlular'ın idaresinde kalmıştır. Bu dönemden günümüze kadar gelen en önemli eser Sare (Saray) Hatun Camiidir⁹.

1507 yılında Safevilerin eline geçen Harput, 1515 yılında Çaldıran zaferinden sonra Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Arkasından şehir, aynı adla kurularak Diyarbekir eyaletine bağlanan sancak merkezi ve sancağın ilk tahriri 1518 Eylülünde tamamlanmıştır. Bu tahrire göre Harput on üç mahalleden meydana gelir ve bunların dokuzunda Müslüman, dördünde gayri Müslim halk oturmaktadır. 1523'te Müslümanların mahalle sayısı on dörde çıkarken gayri Müslimlerin mahalle sayısında bir değişiklik olmamıştır. Şehrin girişinden başlayarak kalenin önüne kadar inen caddenin iki yanında yer alan Müslüman mahallelerinden en kalabalık olanları 1523-1566 tahrirlerine göre Molla Seyyid Ahmed, Cami-i Kebir, Arslaniye Mescidi ve Müderris Mescidi'dir. Nispeten yoğun bir yerleşmenin görüldüğü gayri Müslim mahallelerinin en kalabalıkları ise şehrin Elazığ'a bakan batı tarafındaki Gürcü Bey ile doğu yamaçlarındaki Norsis mahalleleridir. Şehrin 1518'de, 6.000 olan nüfusu giderek artmış ve bu rakam 1523'te 8.300'ü, 1566'da 13.400'ü geçmiştir. 1516-1566 yıllarında

⁸ Mükrimin Halil Yinanç, **Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri/ Anadolu'nun Fethi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1944, s.170.

⁹ Osman Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004, s.147.

toplam nüfusun %54-62'sini Müslümanlar, %38-46'sını da gayri Müslimler teşkil etmektedir. Bölgenin nüfusu XVII. yüzyıla kadar sürekli artmıştır. Ancak Celali isyanların etkisi bölgede nüfusun azalmasına sebep olmuştur. Yine bu yüzyılın ortalarına ait bir avarız tahrir defterine göre şehirde nüfusun 4-5 bin dolayına düştüğü anlaşılmaktadır¹⁰. XVII. yüzyıl başlarında buraya uğrayan Polonyalı Simeon şehirde sadece 100 hane kadar Ermeni olduğunu kaydeder¹¹.

XIX. Yüzyıl kaynaklarından İshak Sunguroğlunun naklettiğine göre, şehrin önemi biraz daha artmış ve nüfusu fazlaşmıştır. Burayı ziyaret eden batılı seyyahlar yüzyılın ikinci yarısında nüfusun 25.000'i aştığını belirtirler. V. Cuinet, XIX. Yüzyılın sonlarına doğru Harput'ta 12.600 Müslüman, 4850 Gregoryen, 1845 Protestan, 252 Katolik ve 453 Ortodoks'un yaşadığını¹², Şemseddin Sami ise 2670 ev, 843 dükkân, on cami, on medrese, sekiz kütüphane, sekiz kilise, on iki han ve doksan hamamın olduğunu kaydeder¹³.

Osmanlı hâkimiyeti döneminde Harput, Basra ve Bağdat'tan Diyarbakır'a gelip Malatya ve Sivas istikametinde devam eden ticaret yolunun üzerinde bulunuyordu. Bu yol aynı zamanda askeri amaçlarla da kullanılıyor, ayrıca bir yol da Bingöl ve Muş üzerinden Van'a ulaşmaktadır. Bu kervan yolları Harput için önemli gelir kaynağı durumundadır. 1834'de doğu eyaletlerini ıslah etmek üzere görevlendirilen Reşid Mehmed Paşa Ovada yer alan Agavat Mezrası'nı merkez haline getirince, daha sonra teşkil edilen Mamuretülaziz (Elazığ) vilayetinin merkezi, Harput'tan buraya taşınmış aynı yıl hastane, kışla ve cephane binaları yapılmış vilayet merkezi, Harput'tan buraya nakledilmiştir. Bu nakilde, Harput'un stratejik açıdan önemini kaybetmesine neden olmuştur. Sultan Abdulaziz'in tahta çıkışının beşinci yılında Hacı Ahmed İzzet Paşa devrinde buraya tayin edilen, Vali İsmail Paşanın teklifi ile 1867 yılında "Mamurat al-aziz" adı verilmiştir. Fakat telaffuzu güç olduğundan halk arasında kısaca "Elaziz" olarak söylene gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında Malatya ve Dersim sancakları da buraya bağlanmış, 1921'de bu iki sancak Elazığ'dan ayrılmıştır. Atatürk, 1937'de yaptığı bölge ziyaretinde, gördüğü ilgi sonucunda, şehrin El-Aziz olan ismini,

¹⁰ İshak Sunguroğlu, **Harput Yollarında II**, (Elazığ Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları), İstanbul, 1974, s.158.

¹¹ Simeon, **Tarihte Ermeniler 1608-1619**, (Çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1999, s.147.

¹² İ. Sunguroğlu, a.g.e. II, s. 160.

¹³ İ. Sunguroğlu, a.g.e. II, s. 161.

bolluk ve bereket anlamında El'azık olarak değiştirmiştir. Zamanla, Türkçe ses uyumuna uygunluğu ve söyleniş kolaylığı nedeniyle Elazığ olmuřtur¹⁴.

Elazığ'ın günümüzdeki idari yapısı ise řyledir¹⁵.

İlçe	Belediye Sayısı	Bucak Sayısı	Köy Sayısı	Mezra Sayısı	Mahalle Sayısı
Merkez	7	2	130	151	65
Ağın	1	-	16	7	4
Alacakaya	1	-	12	14	2
Ancak	4	-	11	8	21
Baskil	1	2	60	215	6
Karakocan	2	2	85	56	8
Keban	1	-	30	22	4
Kovancılar	3	1	73	68	16
Maden	2	1	36	73	4
Palu	3	1	34	30	14
Sivrice	1	1	49	82	7
TOPLAM	26	10	536	726	151

C- GÜNÜMÜZ NÜFUSU

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından, 2007'de adrese dayalı yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre Elazığ'ın nüfusu 541.258'dir. Elazığ'ın en kalabalık ilçesi Kovancılar, nüfusu en az olan ile ise Ağın'dır. Toplam nüfusun 266.284'n erkekler, 274.974'n ise kadınlar oluşturur. Elazığ'da yaşayan toplam nüfusun 464.748'i, 50 yaşın altında, 76.510'unun ise 50 yaşın üstündedir. Elazığ, şehir belediye nüfusu 319.381'dir. Nüfusun 389.774' il ve ile merkezlerinde, 151.484' ise köylerde yařamaktadır¹⁶.

Elazığ nüfusunun ilçelere (köylerle birlikte) göre dağılımı şöyledir.

Merkez	375.715
Ağın	2.781
Alacakaya	8.306
Arıcak	16.466
Baskil	15.978

¹⁴ Komite, **Aziz şehir Elazığ**, ayda ıra Yayımcılık, Elazığ 2009, s.87.

¹⁵ TÜİK, **Adrese Kayıtlı Nüfus Kayıt Sistemi**, <http://tuikapp.tuik.gov.tr>

¹⁶ Ekonomik Rapor 2007, s.38.

Karakocan	30.020
Keban	6.925
Kovancılar	37.742
Maden	15.822
Palu	22.019
Sivrice	9.484

Yıllara göre Elazığ'ın nüfus artış hızı % 13.39'dur. Bu oran, % 18.34 olan Türkiye ortalamasına göre düşük olmasına rağmen 2007 yılında yapılan adrese dayalı nüfus sayım sonuçlarında il merkezinde nüfus yoğunluğunun artmaya başladığı görülmektedir.

D- ZAZALARIN ETNİK KÖKENİ

Araştırma konumuzu oluşturan Zazalar, Doğu-Anadolu'nun Fırat ve Dicle su havzasında yaşarlar. Yerleşim yerleri enlem 37,8°- 42° ve boylam 37,8°- 40° arasındaki bölgedir. Günümüz il sınırları olarak Dogu-Sivas'tan Varto'ya, Gümüşhane'den Siverek'e kadar uzanan coğrafyadır¹⁷.

Zazalar ağırlıklı olarak Tunceli, Bingöl, Erzincan, Elazığ ve Kuzey-Diyarbakır İllerinde yaşarken, Kangal, Zara, Ulaş, İmranlı (Sivas), Kelkit, Şiran, Gümüşhane, Hınıs, Çat, Aşkale (Erzurum), Gerger (Adıyaman), Pötürge ve Arapkir (Malatya), Mutki (Bitlis), Sason (Batman), Sarız (Kayseri), Aksaray ilçelerinde de meskendirler. Bunun dışında İstanbul, Ankara, Bursa, Eskişehir ve Türkiye'nin birçok ilçesine göç etmiş Zaza mevcuttur¹⁸. Zazaların nüfusu hakkında araştırmacılar değişik rakamlar vermektedir. Mesela bazı araştırmacılar Zazaların nüfusunu 370 bin¹⁹, civarı verirken bazı araştırmacılar da bu rakamı abartılı bir şekilde 4 ile 6 milyona kadar yükseltmektedir²⁰.

Zazaların etnik kimliği konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir:

¹⁷ Orhan Türkdoğan, **Türk Toplumunda Zazalar ve Kürtler**, TİMAŞ Yayınları, İstanbul, 2008, s.15.

¹⁸ Nazmi Sevgen, **Zazalar ve Kızılbaşlar Coğrafya-Tarih-Hukuk Folklor-Teogomi**, Kalan Yayınları, Ankara, 2003, s.85.

¹⁹ Aykut Toros, "Türkiye'nin Etnik Yapısının Anadil Sorunlarına Göre Analizi", **Hüme Bilim Dergisi**, Yıl:1 İstanbul, 1992, s.28.

²⁰ Komite, "Türkiye'de Zazalar", **Haftalık Aktüel Dergisi**, Sayı:8, İstanbul, 1990, s.34.

1. Zazaların Kürt oldukları veya Kurmanc, Zaza, Bohtinan, Sorani ve diğerleriyle birlikte Kürtlüğü meydana getirdiği düşüncesinde olanlar.

2. Zazaların Türk oldukları, Türklüğü Anadolu'ya getiren Yörük, Türkmen ve benzeri unsurlardan biri olduğu veya en azından Turanı bir kavim olabilecekleri görüşünü savunanlar.

3. Zazaların Kürt veya Türk olmayıp farklı bir ırk ve kültürel kimliğe sahip oldukları fikrinde olanlar.

Zazaların Türk oldukları fikri daha ziyade onların Horasan-Türkistan'dan geldiği görüşünden güç almaktadır. Zazaların Türk soylu olabilecekleri konusunda gösterilen ikinci delil de halk inançlarıdır. Yapılan tespitlere göre eski Türk inançlarından birçok kült Zazalar arasında da yaşamaktadır²¹.

M.Ö. 542 yılında Pars kralı Dara (Darius)'nın Bisitun Yazıtı'nda, yukarı Fırat ve Dicle Havzası "Zazana" olarak adlandırılmaktadır. M.Ö. 526-486 yılları arasında hükümdarlık yapmış olan Dara (Darius) zamanında, Babile yakın olan "Zazana"dan söz edilir. M.Ö. 3000'li yıllara ait olduğu tespit edilen ve aşağı Mezopotamya'daki Mari'de bulunmuş olan Sümer tapınaklarından birinin adı Ninni-Zaza (Nini Zaza) dır. Bu yazılı kaynaklar da Zazaların, Sümer kökenli oldukları iddiasını kuvvetlendirmektedir. Son dönemde Aşağı Mezopotamya Bölgesi'nde şehir devletleri şeklinde yaşayan Sümerlerin yerleşik bölge halklarından olmadığı kesin olarak tespit edilmiştir. Sümerlerin dilleri, Hint-Avrupa dillerini konuşan o dönemdeki bölge halkından farklı olarak Ural-Altay dilleri sınıfında yer almaktadır. Sondan eklemeli dillerden Japonca, Korece, Moğolca ve Türkçeye yakındır. Halen Türkçede kullanılan 300 kelimenin Sümercede de var olduğu tespit edilmiştir. Sümer medeniyetinin tarih sahnesinden yavaş yavaş çekilmesinden sonra bölgeden çok sayıda medeniyet geçmiş ve Zazalar her medeniyetten etkilenmiştir²².

Zazaların kökeni ile ilgili diğer bir iddia, Zazalar için kullanılan Dimli/ Dümbili adına dayanmaktadır. İran'ın Gilan ve Mazenderean eyaletlerinin tarihteki adı

²¹ İrene Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar: Alevilik, Bektaşilik Araştırmaları**, (Çev. Turan Alptekin), Cem Yayınları, İstanbul 1993, s.104.

²² Osman Nedim Tuna, **Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dili'nin Yaşı Meselesi**, TDK Yayınları, Ankara, 1982, s.58; Sümerologların hepsi Sümer dilinin Ural-Altay dil ailesinden bitişimli bir dil olduğunu söylemektedirler. Özellikle fiilin cümlede sonunda yer alması, edat yerine hal eklerinin kullanılması çok sayıda kelimenin aynı anlamda kullanılması bu yargıyı güçlendiren deliller olmuştur. Bu ilişki sadece filoloji ile sınırlı değildir. Etnoloji açısından da büyük benzerlikler vardır. Türkçede olduğu gibi Sümercede de çift ünsüzler kelimelerin önüne ve ardına gelmez. Türk değil Tü-rük, bra değil ba-ra, traş değil ta-raş gibi. Bkz., O. N. Tuna, age., s.37.

Deylemistan'dır. İran'ın kuzeyinde, Hazar Denizi kıyısında bulunan bölgede yaşayan halk da Deylami, Daylaman, Dilmakan olarak isimlendirilmiştir. İsim benzerliği ve Zazacanın Ari-Avrupa dilleri arasında Kuzey-Doğu İrani dil grubuna yakın olması, bölge dilleri ile bölgenin kuzeyinde kullanılan Osetçe ile yakın akraba olması nedeniyle bu iddia gündeme gelmiştir²³. Londra Üniversitesi öğretim üyelerinden David Marshall Lang de Müslüman olan Deylemlilerin 1021' de Ermenistan'ı fethet ettiğini belirtmektedir²⁴.

Mehmet Şerif Fırat ise Doğu İlleri ve Varto Tarihi'nde Zazaların "Milattan yarım asır önce Bahteriyen ve Belh Havalisinden İran'a akan Part Türkleri'nin ardılları olduğunu, Part Türkleri'nin ilk önce İran, Midya, Babil'i aldıklarını, Haiti Türkleriyle İran arasındaki bölgede İran topraklarına yerleştiklerini ve Acemlerin dil ve kültür çokluğu karşısında sarsılarak kendi dillerini Acemce ile doldurduklarını ve Yavuz döneminde bu Zaza şubelerine mensup aşiretlerin Baba Kürdi ve Kormanço şubeleriyle teması geçerek Şafii mezhebini kabul ettiklerini, Ergani, Maden Siverek, Palo, Mardin, Hazro, Lice, Genç Diyarbakır bölgelerine yayıldıklarını ve Palulu Şeyh Ali vasıtasıyla Nakşibendiliği kabul ettiklerini belirtir²⁵.

Zazaların geçmişi ile ilgili yeterince yazılı tarihi belge olmaması nedeniyle zorluk yaşanmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde tutulan kayıtlarda yer alan 43 bin oymak, aşiret ve cemaat arasında Zaza ismine rastlanmamaktadır²⁶. Osmanlı kaynaklarında Zaza adı ilk kez Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde geçmektedir. Seyahatname, Kürdistan adı altında Kürtlerin yaşadığı yerleri sıralarken, bu coğrafya içinde konuşulmakta olan diller içinde Zazacayı da saymaktadır. Evliya Çelebi Zaza Türkçesi'ni Kürtçenin bir lehçesi olarak gösteriyorsa da bu Zaza ve Kürtlerin bir arada yaşamasından ve kendisinin iki dile de yabancı olmasından kaynaklanmaktadır.²⁷

Ayrıca sözlü gelenekte varlığını sürdüren Zazacada, 1899-1900 yılında Arap alfabesiyle Melâ Ahmed-i Hassî tarafından yazılan, Süleyman Çelebi'nin 'Mevlid'

²³ Tuncer Gülensoy, **Türk ve Kürt Deyim ve Atasözleri**, Boğaziçi Yayınları, Ankara, 1994, s.43; Ayrıca bkz., Mahmut Rişvanoğlu, **Saklanan Gerçek, Kurmançlar ve Zazaların Kimliği 1**, Tanmak Yayınları, Ankara, 1993, s.195.

²⁴ Bkz. Orhan Türkdoğan, age, s.35.

²⁵ Mehmet Şerif Fırat, **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, IQ Yayınları, İstanbul, 2007, s.7.

²⁶ Cevdet Türkay, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler**, İşaret Yayınevi, İstanbul, 2005, s.28.

²⁷ **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, c.3, s.474.

tarzında yazılan 'Zazaca Mevlid'i ve Siverek Müftüsü Osman Efendi'nin 1903'te yazdığı kitap dışında bu dilde yazılmış başka kaynak bulunmamaktadır²⁸.

Özellikle Karakoçan ve Palu'da Zaza ve Kürt köyleri yan yana olmasına rağmen yüzyıllardır birbirine karışmadan varlıklarını muhafaza etmişlerdir. Bu ancak kökenlerinin farklı olması durumunda yaşanabilecek bir durumdur²⁹.

Günümüzde Zazaların hemen hemen yarısı Alevi, geri kalanı da Sünni'dir. Sünni kesim içerisinde kalan Zazaların bir kısmı Şafii bir kısmı da Hanefi'dir. Dersim aşiretlerinden oluşan Alevi Zazalar, Koçgiri (Zara, Kangal, Ulaş, Divriği)'den Varto-Hınıs, kısmen Bingöl yöresinde, ayrıca Kayseri'nin Sarız ilçesinde mesken iken, Sünni kesim içerisinde kalan Zazalar da Elazığ, Bingöl, Diyarbakır, Siverek, Adıyaman, Aksaray, Mutki, Sason bölgelerinde yaşamaktadırlar. Özellikle Alevi-Sünni ve de Şafii-Hanefi farklılığı Zazalarda önemli şive ve kültür farklılığını da beraberinde getirmiştir³⁰.

Elazığ'da Zazaların çoğunlukta olduğu Palu'nun merkezinde yaşayan yerlileri ve bazı köylerinde Türkçe konuşulur. Palu'nun doğu, güney ve güney batısında bulunan köylerde yaşayanlar Zazaca; batı, kuzey ve kuzey doğusunda bulunan köylerde ise genellikle Kürtçe (Kurmanca) konuşmaktadırlar.

E- BÖLGEDE YAŞAYAN ZAZA OYMAKLARI

Yavuz Sultan Selim, 1514 yılında Çaldıran savaşında İdris-i Bitlisi'nin delaleti ile bölgede yaşayan Kürt ve Zazalarla irtibat kurmuş, bölgede Şah İsmail'i destekleyen Şia aşiretlerine karşı kuvvetli bir cephe oluşturmuştur. Bunlardan başka Yavuz Sultan Selim, Sason, Motki, Çapakçur gibi sarp dağlarda yaşayan Zaza-Dümbeli şubesine mensup kabileleri de kuvvetlerine katmıştır³¹. Bundan böyle Zazalar, Çaldıran zaferinden sonra civardaki Baba, Kürdi ve Kormanço şubeleriyle temasa geçerek Şafii mezhebini kabul etmiş, Sarp dağlardan kopan birçok Zaza kabileler Palu, Ergani, Maden, Siverek, Mardin, Harzo, Lice, Genç, Diyarbakır bölgelerine yayılmışlardır³².

Dümbeli Zazaları, Diyarbakır, Siverek, Elazığ, Ergani, Maden il ve ilçelerinin bazı kesimlerindeki oymaklarla Hazu, Fariki Beyleri, Palu halkı, Gökdere, Musiyan, Okçıyan, Azan, Halilan oymakları, Çapakçur ve Garip Beyleri, Mistan, Bostan

²⁸ Ahmet Buran, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Ağzları Üzerine Araştırmalar 2 (Ağzlar), Boğaziçi Yayınları, Ankara, 1992, s.27.

²⁹ Bkz., Süleyman Yapıcı, Palu Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı, Elazığ, 2004, s. 123.

³⁰ I. Melikof, age. s.106.

³¹ S. Yapıcı, age. s. 323.

³² M.Şerif Fırat, age.,s:3

kabileleri, Hani, Genç, Darahin Beyleri ve kabileleri ile Solhan, Zikdi, Ömeran aşiretleri ile Mutki Zazaları olarak gösterilmektedir³³.

Abbas Uşakları: Palu'nun Abasan köyü bulunmaktadır. Zazaca konuşurlar. Seydanh'lar (Sitanh'lar): Palu'nun Seydilli Köyü bu oymaktan olabileceği değerlendirilmektedir. Reşan'lılar (Reşik Uşakları): Seydanlılara bağlı bir oymak da Reşik uşaklarıdır. Palu'daki Reşan ve Karakocan'daki Resi köyleri bu oymaktandır³⁴.

Karabegli-Karabegan: Osmanlı tahrir defterlerinde "Türkman Yörükani Taifesinden" gösterilmiştir. 1987 yılına kadar Palu'nun nahiyesi olan Karabegan'da Zazaca konuşulur. Karacor-Karaçor-Karaçort: XIX. yüzyılda İran'ı ziyaret eden Avrupalı seyyahlardan A. Dupri bunları Türkçe konuşan oymaklar arasında saymaktadır. Palu ilçesindeki bir bucak bunların adı ile anılır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında Diyarbekir Eyaleti Palu Sancağı'na yerleştirildiği ve yerli ekrad taifesinden olduğu belirtilmektedir. Karakoçan-Karakoçlu: Türkmen olan Karakoçlular, Azerbaycan'da Türkçe konuşurlar. 1948 yılına kadar Palu'nun bir köyü olan Karakoçan ilçesine adını vermiştir³⁵.

---

³³ Edip Yavuz, Doğu Anadolu'da Dil-Onomastik İlişkileri Üzerine Bir Deneme, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1983, s:47

³⁴ Mahmut Rişvanoğlu, **Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992, s:115

³⁵ Şükrü Kaya Seferoğlu, **Anadolu'nun İlk Türk Sakinleri Kürtler**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1982, s.63.

I. BÖLÜM

ELAZIĞ VE ÇEVRESİNDE YAŞAYAN ZAZALARDAKİ GEÇİŞ DÖNEMLERİYLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

İnsan yaşamının başlıca üç önemli “geçiş dönemi” vardır. Doğum, evlenme ve ölüm. Her birinin kendi alt başlıkları içerisinde birtakım bölümlere ve basamaklara ayrıldığı bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, adet, töre, tören, ayin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu geçişleri bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedir. Bunların hepsinin amacı da, ferdin bu “geçiş” dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. Çünkü yaygın olan inanişe göre insan bu tür dönemler sırasında güçlü ve zararlı etkilere karşı açıktır. Böylece geçiş dönemlerinde görülen adetler, gelenekler, töreler ve törenlerle bunların içerisinde yer alan inanış ve uygulamalar, bir ülkenin veya belirli bir yörenin geleneksel kültürünün ana bölümlerinden birini oluşturmaktadır³⁶.

A- DOĞUM İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

İnsan yaşamının başlıca ve üç önemli geçiş dönemlerinden ilki doğumdur. Doğum daima mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Dünyaya gelen her çocuk sadece anne ve babasına değil, aynı zamanda akrabaları ve komşularını da sevindirir. Ayrıca doğum kadına duyulan saygınlığı artırdığı gibi onun aile, akraba ve gurup içindeki yerini de sağlamlaştırır. Baba ise, “evlat sahibi” olmakla hem geleceğe güvenle bakar, hem de dostları ve yakınları arasında saygınlık kazanmış olur. Çünkü kısır kadın, doğuramadığı için ne kadar hor görülürse, erkek de aynı şekilde çevreden gelen baskının ve adam yerine konulmamanın ezikliğini duyar. Anneye benlik ve bütünlük, babaya güven, akrabaya soya sopa güç kazandıran ve yaşamın başlangıcı olan doğum olayı gerek çiftin, gerekse yakınlarının gözünde büyük önem kazanmıştır³⁷.

³⁶ Sedat Veyis Örnek, **Türk Halk Bilimi**, Ankara 2000, s. 131.

³⁷ S. V. Örnek, age., s. 132.

Türklerde aile, toplumun en küçük ancak en önemli çekirdeğini oluşturmaktadır. Bu sebeple, bunun devamını sağlayan ya da doğum ve çoğalmayı engelleyen birtakım olumsuzlukların önüne geçmek için gereken yasaklar ve kurallar vardır. Çoğu geleneksel toplumlardaki çocuk sahibi olma isteğinde olduğu gibi ekonomik yapı ve baba ocağının (neslinin) tütürülmesi gibi karakteristik nedenler Elazığ'daki Zazalarda da görülmektedir. Doğum ile ilgili inanışları doğum öncesi, doğum esnası ve doğum sonrası olmak üzere üç başlık altında incelenecektir.

1-Doğum Öncesi İnanışlar

Gelin gittiği yerde sevilmesi ve saygınlık kazanması için, erkeğin gözüne girmesi ve soyunu devam ettirmesi için doğum yapması gerekir. Kısır kadın toplumun tümünde ezilir, aşağılanır ve hor görülürken, bu durumun kırsal kesimde daha da olumsuzlaşır. Bundan dolayı da kısır kadınlar kısırlığı ortadan kaldırmak için çeşitli çarelere başvururlar³⁸.

Evlenen çiftlerden kısa zamanda çocuk yapmaları istenmektedir. Vakti geçtiği halde çocuğu olmayan kadınlar için “halk hekimliği” olarak adlandırılan birtakım işlem ve yöntemler uygulanmaktadır. Özellikle kırsal kesimde yaşayıp çocuğu olmayan kadınların imkânlarının bulunmaması ya da başka sebeplerle doktora gidememesi veya gitmek istememesi durumunda hastalıkları teşhis ve tedavi amacı ile başvurduğu inanış ve işlemlerin tümü, halk inanışları olarak tanımlanmaktadır. Bu inanışların bir kısmı dinsel, bir kısmı büyüsel, bir kısmı ise halk hekimliği ile ilgilidir³⁹.

Elazığ ve çevresindeki Zazalar arasında, dinsel sayılabilecek nitelikteki uygulamaların başında türbe ziyareti gelmektedir. Çocuğu olmayan kadın, akşamüzeri kutsal saydığı bir yatır ziyareti eder. Burada dua edip adakta bulunur. O yatırdan küçük bir taş alarak döner. Gidiş ve dönüşte hiç kimseyle konuşmaz. Bu taşı saklar ve bir hafta sonra 7 taşa 7 yasin okur. Böyle yaptığı takdirde çocuk sahibi olacağına inanır. Çocuğu dünyaya gelince biraz büyüdükten sonra çocuklarıyla beraber türbeyi ziyaret edip, adaklarını yerine getirirler. Yörede ziyaret edilen yatırların başında özellikle Fethi Ahmet Baba ve Ergani'de Zülküf Peygamber Türbesi gelir⁴⁰. Bu uygulamalardan dolayı yörede Fethi Ahmet ve Zülküf ismi çok rastlanan isimlerdendir.

³⁸ Mehmet Elitok, 1955 Keleşan doğumlu, Yüksekokul mezunu, Sürsürü Mahallesi'nde ikamet etmekte.

³⁹ Salime Pala, 1938 Maden doğumlu, Tahsili yok, Maden'de ikamet etmekte.

⁴⁰ Hevisi Özer, 1942 İncebayır doğumlu, Tahsili yok, Bakladamlar Köyü'nde ikamet etmekte.

Elazığ'daki Zazalar arasında ismi Muhammet olan 7 kişiden veya 40 kişiden çeşitli eşyalar toplanır. Toplanan eşyalar (para, altın, tahıl ürünü vb.) paraya çevrilerek, ya fakirlere dağıtılır yada hacca giden birisine verilir. O kişi de bu parayla hac'da altın veya tunç bilezik alır. Kadının bu bileziği eline takmak suretiyle çocuk sahibi olacağına inanılır. Bazıları da bu niyetle hac'da çivi alır ve kutsal belde de bir yere niyet ederek ve adağını adayarak çiviye çakar⁴¹.

Halk geleneğinde sağlığı koruma hastalıkları teşhis ve tedavi işlem ve yöntemlerin bir bölümü büyücülük niteliğindedir. İkinci bölümde ise büyücülük ve akılcı (rationneal) olarak tanımlanmaktadır⁴². Büyüsel nitelikte olanlarda ise hocalara veya muska yapan şahıslara başvurmak suretiyle yapılır. Onlardan muska alınır, onların okuduğu afsunladığı üfürdüğü sular içilir, yemişler yenir. Değişik bir adet de, alim veya şeyh diye tanınan birisinin yanında 7 değişik renkte ip, 7 veya 40 iplik iğnesin üzerinde okutulduktan sonra demir veya sac gibi bir madde ile kapatılarak boynuna takmak suretiyle çocuk sahibi olacağına inanılır. Bölgedeki Zazalar, özellikle "Benzetme büyü"⁴³ niteliğinde olan uygulamaya göre, çocuğu olmayan kadın 40 tane çakıl taşı toplayıp, bir kese içine koyarak bağlar ve kuluçkaya oturmuş tavuğun altına koymak suretiyle çocuk sahibi olacağına inanır⁴⁴.

Hamile kadın rüyasında bıçak ve tespih görürse erkek, makas, boncuk ve mendil görürse kız çocuk sahibi olacağına inanır⁴⁵.

Çocuk sahibi olma arzusu düğün esnasında yapılan en belirgin geleneksel uygulama ile ortaya konmaktadır. Gelin getirildiği zaman kucağına erkek bir bebek verilir. Bazen de gelinin yatağı yapıldıktan sonra bir erkek çocuk yatağın üzerinde yuvarlanmaktadır. Bu uygulama gelinin çocuk sahibi olmasını hedeflemekle beraber, onun doğuracağı ilk çocuğun erkek olmasını da amaçlamaktadır⁴⁶.

Elazığ ve çevresindeki Zazalarda, çocuğun cinsiyetini belirlemek için yapılan uygulamalardan birisi de doğum yaklaştığında çocuğa elbise dikilir. Bu elbise dikimi bittikten sonra kapıdan ilk girenin cinsiyeti ne ise doğacak olan çocuğun da cinsiyetinin aynı olacağına inanılmaktadır. İlk giren erkek ise çocuğun erkek, bayan ise kız olacağı inancı yaygındır. Ayrıca hamile kadının göbeğinin üstünde bir şişkinlik varsa çocuğun

⁴¹ Davut Bal, 1948 Palu doğumlu, Ortaokul mezunu, Abdullahpaşa Mahallesi'nde ikamet etmekte.

⁴² Pertey Naili Boratay, **100 Soruda Türk Folkloru**, İstanbul 1973, s. 149-154.

⁴³ Benzetme büyü: Bir olayın, bir insanın, bir hayvanın, bir durumun, bir işlemin vb. simgesel yada gerçek benzetimini yaparak aşlını etkileme amacını güden büyü türü.

⁴⁴ Esmâ Elitok, 1927 Gezin doğumlu, Tahsili yok, 2009 yılında vefat etti.

⁴⁵ Neslihan Alan, 1982 Maden doğumlu, Lise mezunu, Sürsürü Mahallesi'nde ikamet etmekte.

⁴⁶ Esmâ Okuyucu, 1925 Palu doğumlu, Tahsili yok, Ulukent Mahallesi'nde ikamet etmekte.

erkek olacağına inanılır. Kadın gökyüzünde Ay'ın görüldüğü gün ve gecelerde doğum yapacaksa, doğacak çocuğun erkek, diğer günlerde doğum yapacaksa kız olacağına inanılır⁴⁷.

Elazığ'daki Zazalar arasında erkek çocuğa son derece önem verilmesine rağmen, kız çocuklarına da erkekler kadar ilgi gösterilmemektedir. Toplumun değer yapısını inceleyecek olursak, bölge halkının en önemli ve önde gelen özelliğinin "Aşiretçilik Şuuru" olduğunu görüyoruz. Kabileler arası üstünlük ve "lider kabile" durumuna gelebilmek için en önemli unsur erkek nüfusunun olmasıdır. Bu durumun aile bazındaki görüntüsü de "Pederşahi (Ataerkil)" tarzda olmaktadır. Erkek çocuk sahibi olmak toplumun genel yapısında "Sosyal Şuur" olarak tanımlanmaktadır.

Elazığ ve çevresindeki Zazaların değer yapısına göre erkek çocuk sahibi olmak, bir prestij kazandırır. Bir ailenin kız çocuklarının doğması ve erkek çocuklarının doğmaması halinde erkek başka bir kadınla evlenmekle sorunu çözeceğine inanır. Çünkü Elazığ ve çevresindeki Zazalar arasında, çocuğu olmayıp sadece kız çocuğu olan ailelere de "ocağı kör" denilmektedir⁴⁸.

Elazığ ve çevresindeki Zazalarda hamile olan kadının yapması ve sakınması gereken birtakım uygulamalar vardır. Bunların doğacak çocuğun fiziki yapısına, cinsiyetine, huy ve kişilik yapısı ile karakterine doğrudan tesir edeceğine inanılmaktadır. Nitekim kadının hamileliği döneminde renkli gözlü ve güzel insanlara veya huyu, ahlakı ve kişiliği toplum tarafından beğenilen şahıslara ya da aya bakarsa, ayva gibi belirgin özellikleri olan meyve yerse, çocuğun bu kişi ve varlıkların özelliklerine sahip olunacağına inanılmaktadır. Ayrıca hamile kadının aşırma döneminde ayva yediğinde çocuğun gamzeli olacağına inanılmaktadır. Özellikle çocuğun anne karnında iken mavi gözlü bir kadının karşısında oynaması halinde, gözlerinin mavi olacağına inanılır. Ayrıca hamile kadının bu dönemde yumurta içmesi halinde çocuğunun yumurta gibi olacağına, süt içtiğinde ise beyaz tenli olacağına inanılmaktadır.

Hamile kadın, bu dönemde ayıya ve tavşana da bakmaz. Eğer bakarsa çocuk baktığı hayvana benzer. Tavşan eti yemez. Zira çocuğun üst dudaklarının (irik) yarma olacağına inanılır⁴⁹.

⁴⁷ Melahat Acar, 1952 Palu doğumlu, İlkokul mezunu, Hicret Mahallesi'nde ikamet etmekte.

⁴⁸ Salime Özer, 1962 Maden doğumlu, İlkokul mezunu, Çarşı Mahallesi'nde ikamet etmekte.

⁴⁹ Türkan Seven, 1949 Mumut doğumlu, Tahsili yok, Kayalar Köyü'nde ikamet etmekte.

Elazığ ve çevresindeki Zazalarda, hamile olan kadın, evde ağır işler yapmaz, çamaşır yıkamaz ve ağır yük kaldırmaz. Gece yalnız dışarıya çıkan ateşi rasgele yerlere bırakıp sıcak suyu gelişigüzel döken anne adayına birtakım gizli güçlerin zarar vereceğine, kadının çocuğunu düşüreceğine veya çocuğun dünyaya sakat geleceğine inanılır. Ayrıca hamilelik döneminde kadına yeme içme yönünden sadece son 40 günde çay ve tuz yasaktır. Çünkü hamile kadının tuzlu yiyecekler yediğinde veya çay içtiğinde elinin şişeceğine inanılır. Aşermeden dolayı kadının herhangi bir isteği olursa, istediği şey kendisine mutlaka getirilir. Aşeren kadının canının istediği yedirilemezse, çocuğun sakat olarak doğacağı inancı yaygındır⁵⁰.

2-Doğum Esnasındaki İnanışlar

Günümüzde Elazığ ve çevresinde doğumların çoğu hastanede, ebe tarafından yapılmakla beraber özellikle kırsal kesimlerde yaşayan insanların da evde tecrübeli yaşlı bir kadın tarafından da doğum yaptırıldığı görülmektedir. Bu kadına da halk arasında “ebe” denilmektedir.

Elazığ ve çevresindeki Zazalar arasında, doğumu kolaylaştırdığına inanıldığından hamile kadın gezdirilir, tuzsuz yemekler yedirilir ve saç örgüleri çözülür. Ayrıca doğumda zorlanan kadının karnına kocası tarafından hafifçe basılmasıyla da doğumun kolaylaşacağına inanılmaktadır⁵¹.

Çocuğun doğumu babasına, doğum odasında bulunan birisi tarafından müjdelendir, baba da “müjde verme” denilen bahşisi verir. Erkek çocuk için daha fazla, kız çocuk için ise daha az bahşiş verilir. Miktarı ayrıca ailenin maddi durumuna göre değişir⁵². Çocuk doğar doğmaz çocuğun cinsiyeti anneye söylenmez. Çünkü kız olduğu takdirde anne çok üzülür. Fakat erkek olursa başta anne ile birlikte ailenin tüm fertleri sevinir⁵³.

Elazığ ve çevresindeki Zazalar arasında çocuğunu düşürmek isteyen kadının bir bidona suyu ısıtması ve bu suyun içine girmesi ile çocuğunun düşeceğine inanılır⁵⁴.

⁵⁰ Hava Bayrak, 1963 Maden doğumlu, İlkokul mezunu, Gürçubuk Köyü’nde ikamet etmekte.

⁵¹ Şariban Çiftçi, 1947 Bahçecik doğumlu, Tahsili yok, Bahçecik Köyü’nde ikamet etmekte.

⁵² Abdullatif Elitok, 1967 Keleşan doğumlu, Yüksekokul mezunu, Hilalkent Mahallesi’nde ikamet etmekte.

⁵³ Emin Seven, 1942 Mumut doğumlu, İlkokul mezunu, Kayalar Köyü’ne ikamet etmekte.

⁵⁴ Remziye Gürbüz, 1954 Sarıcan doğumlu, Tahsili yok, Sarıcan Beldesi’nde ikamet etmekte.

3-Doğum Sonrası İnanışlar

Doğan çocuk yıkanarak çocuğun vücudunu sertleştirdiğine inanıldığından başından tuzlu su dökülür, havluya kurulanıp giydirilir. Çocuğun gözlerinin dünyayı ilk görmesinden dolayı gözü ağrımazın diye gözüne limon damlatılarak beşiğe yatırılır. Ayrıca çocuğun başının güzel ve yuvarlak olması için de başı güzel ve yuvarlak bir şekilde bağlanır⁵⁵.

Çocuk doğduktan sonra göbeği kesilir ve bağlanır. Göbek kuruyana kadar halk ilaçları sürülür. Nasıl gebe kadın yediği içtiği şeylerin, baktığı kimse ve hayvanların karnındaki çocuğu etkileyeceği tasarımı ve inancı varsa, çocukla göbeği arasında da aynı inanç söz konusudur. Çocuğun geleceğini ilerdeki uğraşısını ve işini etkileyeceği inancıyla göbek gelişigüzel atılmaz. Göbek kuruyup düştükten sonra ailelerin görüş ve isteğine göre göbek bazı yerlere gömülür. Bu yerler çocuğun ilerde seçeceği mesleğe göre değişir. Kızların göbeği ev hanımı olsun diye genellikle evin temelinde gömülür, erkeklerin göbeği ise ilerde bu iş sahibi olsun diye herhangi bir kurum kuruluş veya iş yerine gömülür veya çocuk dindar olsun diye bir camii avlusuna gömülür. Ayrıca çocuk, evine ve ailesine bağlı olsun diye göbek bağını yastığın içine koyanlar da vardır. Nazar değmesinden sakınıldığından yeni doğan çocuk herkese gösterilmez. Loğusa kadına sütünün bol olması için un, şeker ve su ile yapılan katı bir yemek yedirilir. Çocuğa ise yağla karıştırılmış çivit yedirilir. Çocuk doğduktan üç gün sonra emzilir⁵⁶.

Yeni doğan çocuğa nazar değmemesi için evde birkaç yere “miraten” denen nazar boncukları asılır. Nazardan korunmak amacıyla üzerlik yakılır. Ayrıca cinlerden korunması için yüzüne siyah boya veya is sürülür. Doğum yapan eve komşu ve yakınları 3 gün, yumurta, maya, sirke gibi mayalanmayan yemek getirir. Boşalan kaplar lohusanın kırkı çıkmadan sahiplerine verilmez.

Doğum yapan kadın, doğumun ilk haftasında cinlerin kendisine ve çocuğuna zarar vermesini engellemek için, su içerken su tasının veya bardağın içine çuvaldız veya çelik bir çubuğu suyun içine batırır. Elazığ ve çevresindeki Zazalar, böyle yapılmadığı takdirde kadına veya çocuğa bu cinin kuş suretinde gelerek öldüreceğine inanılır. Ayrıca Cin'in anneye zarar vermesini engellemek ve çocuğu öldürmesine mani olmak için kuş kılığında çocuğuna saldırıp da, o kuşu öldürmek suretiyle çocuğunu o saldırıdan koruduğuna inanılan bir aileden bir bez parçası alınarak, beşik veya çocuğun

⁵⁵ Nazmiye Karakaya, 1947 Palu doğumlu, Tahsili yok, Yalnızdamlar Köyü'nde ikamet etmekte.

⁵⁶ Remziye Gülşen, 1963 Palu doğumlu, İlkokul mezunu, Yaylabaşı Köyü'nde ikamet etmekte.

kundağına bağlanır ki o kuşların böylelikle çocuğa yaklaşamayacağına inanılır. Çocuk doğduktan sonra göbek kesimi, göbek adı koyma, ad koyma, kundak vb. değişik adetler uygulanmaktadır. Çocuğun ismi doğduktan üç gün sonra konur. Bu üç gün içinde çocuğun ismi, erkekse Muhammed, kız ise Fatma olarak kalır. Üç günden sonra, çocuğa uygun görülen ismi verilir. İsim koyma süresi uzadıkça çocuğun inatçı olduğuna inanılmaktadır. İsim koyma işlemi çevrede dindar olarak bilinen biri tarafından yapılmaktadır. Halk arasında kişi adının anlamıyla tanındığından ve adına göre bir kişilik sahibi olacağına inanıldığından isimlerin yörede tanınan büyük şahsiyetlerin ismi veya anlamı güzel olan farklı isimler konulur. Çocuğa isim koyacak olan kişi abdestli olarak isim koyma işlemine başlar. İlk çocuğun sağ kulağına ezan okuduktan sonra çocuğun ismini normal bir ses tonuyla üç defa söyler. Daha sonra sol kulağına kamet okuyarak akabinde yine normal bir ses tonuyla sol kulağına dört defa ismini söyler. Böylelikle çocuğa isim koyma işlemi sona ermiş olur⁵⁷.

Ayrıca Elazığ ve çevresindeki Zazalarda, göbek ad koyma geleneği de yaygındır. Çocuk doğduğunda göbeği kesilirken konan ada “göbek ad” denilmektedir. Çoğunlukla dinselliğiyle ün yapmış şahıslarla, kutsal kitaplardan seçilen bu adlar resmi kayıta geçtiği gibi kayda geçmeden de çocukların anne babaları, akrabaları ve yakınları tarafından kullanılır. Öte taraftan çocuğun anne ve babasının, aile büyüklerinin gönüllerini almak ve onları sevindirmek için göbek adını aile büyüklerinin adını koyduğu da görülmektedir⁵⁸.

Eğer aile çocuğunun birtakım geleneksel uygulamalar sonucu doğduğuna inanıyorsa yapmaya söz verdiği şeylerle ilgili isim vermek durumundadır. Kırk Muhammed isimli çocuğa sahip aileden para toplayıp hac’da çivi yaptıranlar veya bilezik getirip taktıranlar, oğulları olursa adını Muhammed koyarlar. Ziyaret yerlerine gittikleri için çocuk sahibi olduklarına inananlar ise gittikleri ziyaret yerinin adını çocuklarına koyarlar. Bu nedenle daha önce söylediğimiz gibi Elazığ’da ve Zazalar arasında erkeklerde Fethi Ahmet, Zülküf, kızlarda ise Fethiye ismi yaygındır. Mübarek geceler veya önemli günlerde doğanlara bu günlerle ilgili isimler de takılır. Yılbaşı gecesi doğana Yıldırım, Ramazan da doğana Ramazan, bayramda doğana Bayram,

⁵⁷ Kudret Kurşun, 1951 Palu doğumlu, Tahsili yok, Salıba Mahallesi’nde ikamet etmekte.

⁵⁸ Mehmet Ali Özer, 1957 Hevişi doğumlu, Ortaokul mezunu, Çarşı Mahallesi’nde ikamet etmekte.

Kadir gününde doğana Kadir kız ise Kadriye, Recep ayında doğanlara Recep, Muharrem ayında doğanlara Muharrem, Şaban ayında doğanlara ise Şaban ismi takılır⁵⁹.

Kadın doğum yaptıktan sonra akrabaları, komşuları ve yakınları tarafından ziyaret edilir. Bu ziyaret, hem soya ve sülaleye yeni bir üye kazandıran annenin hem de ileride toplum içerisinde yerini alacak olan çocuğun kutlanması amacıyla yapılır. Komşuluk ilişkilerinin pekiştirilmesinde, şu ya da bu nedenlerle gevşemiş olan bağların yeni baştan sağlamlaştırılmasına da imkân veren bu kutlama ziyareti “bebek görmeye gitme adıyla” anılmaktadır. Anneyi ziyaret ederek yeni doğmuş çocuğu görme, doğumun ilk üç gününden başlayıp kırkıncı gününe kadar uzamaktadır. Çocuğu görmeye gitmenin yaygın ve geçerli kuralı çocuğa bir armağan götürmektir. Armağan genellikle ilk ziyarette götürülür. Çocuğa götürülen hediyeler, ziyaret edenin aileye yakınlığına ve uzaklığına, zengin ve yoksulluğuna, törelere bağlı olup olmayışına göre değişir. Ayrıca hediyelerin seçilişinde pahalı ya da ucuz oluşunda birtakım hesapların yapıldığı da bilinmektedir. Çünkü hediye karşılık esasına göre işler. Anne adayı, gelinler, doğuracak gelin sahibi kaynanalar, evlenme çağında çocukları bilinenler “nasıl olsa o da benimkine getirir” düşüncesiyle hareket ederler. Aileye çok yakın olanlar genellikle altın götürürken, diğer dost ve akrabalar çocuk giysileri götürmektedirler. Ayrıca Elazığ ve çevresindeki Zazalar arasında, doğum yapan anneye komşularınca doğumdan sonraki ilk hafta içerisinde, kendini çabuk toplansın diye süt, yoğurt ve Zazalar arasında kullanılan tabiriyle “Olor (un, şeker karışımı)” vb. şeyler götürülür⁶⁰. Gelin kızın annesi de bebeği ilk ziyaretinde hediye olarak altın getirir.

Yeni doğan çocuk 40 gün dışarıya çıkarılmaz. İlk kez sokağa çıkarken çocuğun başının üzerinde üzerlik tohumunu döndürerek ateşe atarlar ve başından kurşun dökerler. Bunlar göz ve nefes değmesine karşı alınan tedbirlerdir. İki kırklı yani kırkı çıkmamış çocuk bir araya geldiklerinde ikisinin de çarpılabileceğine inanılır. Çarpılan çocuk hastalanır. Böyle çocuklara "Kırk Basmış", "Kırkı Karışmış" denir. Önlenmesi için bebeklerin anneleri çatal iğne değışirler. Kırk basması halinde tedavi maksadı ile tekrar kırk çıkarılır⁶¹.

Loğusa kadın yalnız bırakılmaz. Loğusanın yanında mutlaka biri kalmalıdır. Eğer yalnız kalırsa başucuna Kuran konur. Gece yalnız yatarsa başucuna süpürge, yastığın üzerine de çuvaldız batırılır. Loğusaya yapılan katı yemeklerin içine çuvaldız

⁵⁹ Muhyettin Özer, 1966 Bakladamlar doğumlu, Lise mezunu, Üniversite Mahallesi'nde ikamet etmekte.

⁶⁰ Şadiye Arslan, 1949 Palu doğumlu, Tahsili yok, Kovancılar'da ikamet etmekte.

⁶¹ Emine Fidan, 1944 Gıylan doğumlu, Tahsili yok, Gedikyurt Köyü'nde ikamet etmekte.

konulur. İnanca göre cinler demirden ve çuvaldızdan korkarlar. Eğer çuvaldızı cinlerin göğüslerine batırırsan, o cinin insana kul köle olacağına inanılır⁶².

Bebeğin bezleri dışarıda bırakılmaz, yıldızlar gördüğünden iyi sayılmaz. Bez yere atılırsa kedi işer derler. Böyle olduğu takdirde bebek çıban çıkarır, altı yara olur. Bölgedeki Zazalar arasında, çocuğun kırkı dolmadan evden eve ateş verilmez ve alınmaz. Üzücü bir şeyin olacağına inanılır⁶³.

Çocuğun göbeği düştüyse yedinci gün yıkanır. On beşinci gün ise loğusa, hamama götürülür. Bir kap içinde yumurta kırılır. Tuzla karıştırılarak loğusanın bütün vücuduna sürülür. Otuzuncu gün tekrar hamama gidilir ki buna “ay hamamı” denilmektedir⁶⁴.

Doğan çocuk kız da olsa, oğlan da olsa kırkıncı gün muhakkak kırklanır. Kırk çıkarmada çocuğun üstüne 40 adet nohut dökülür, buna “kırkı dökülmek” denilmektedir. Kırkıncı gün anne ve çocuk hamama götürülerek yıkanır ve temizlenir. En sonunda da bir tasa su konur. Yaşlı bir kadın başparmağını aynı şekilde kırk kere suya koyar ve tekrar çıkarır. Daha sonra Loğusanın başından bu suyu döker. Aynı işlemler çocuğa da yapılır. Kırkı dökülünce haram ve pislik dökülüp gitmiştir inancı vardır. Kırkı dolmamış iki loğusanın sokak ya da hamamda karşılaşmasının uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır. Doğumdan kırk güne kadar çocuk yalnız bırakılmaz, cin çarpacağına inanılır⁶⁵.

Çocuğun ilk dişi çıktığında “hedik” dökülür. Hedik; buğday tanelerinin nohut ile birlikte haşlanması ve süzülmesi ile hazırlanan bir yemektir. Bu tören çocuğun akrabaları ve komşu kadınların toplanmasıyla yapılır. Çocuk giydirilip süslenir, genç kızlar oyunlar oynar, şarkı söyleyip eğlenirler. Hedik hazırlandıktan sonra çocuk salonun ortasında, yerden hafif yüksek tabureye oturtulur ve etrafına bir örtü yayılır. Bu örtünün üzerine çeşitli eşyalar dizilir (tarak, saat, makas, para, altın, kalem, vs.). Hedik dökme esnasında çocuk hangi eşyayı eline alırsa ilerde onunla ilgili bir mesleği seçeceğine inanılır. Hedik dökülmeden önce çocuğun başının ortasına hedik birikmesini sağlayacak kadar, tepe kısmı çukurlaştırılan bir külah takılır. Hedikler, dökülmeye başlayınca, etraftakiler örtüye yayılan hedikleri kaparak yerlerdi. Bu arda dişleri güzel olan genç kızlardan biri çocuğun başındaki külahı ağzı ile kaparak dışarı kaçar, herkes

⁶² Naile Demiray, 1948 Sivrice doğumlu, Tahsili yok, Hilalkent Mahallesi’nde ikamet etmekte.

⁶³ Salime Özer, 1962 Maden doğumlu, İlkokul mezunu, Çarşı Mahallesi’nde ikamet etmekte.

⁶⁴ Hevisi Özer, 1942 İncebayır doğumlu, Tahsili yok, Bakladamlar Köyü’nde ikamet etmekte.

⁶⁵ Esma Elitok, 1927 Gezin doğumlu, Tahsili yok, 2009 yılında vefat etti.

onun peşinden bağırarak koşturur ve ağzından külah alınır. Külahın üzerinde biriken hedikler veya yedi tane hedik parçası bir ipe dizilerek çocuğun boynuna takılır. Tören, hazırlanan çerezlerin hedikle yenilmesi eşliğinde çeşitli eğlencelerle devam eder. Çocuğun hedik törenine gelenler tarafından verilen hediyelerle tören sona erer⁶⁶.

Çocuğun gelişmesi için en önemli besin kaynağı anne sütüdür. Bunun yanında inek sütü ve bazı sulu besin kaynaklarından da faydalanılır. Kadının loğusalık döneminde ve sonrasında sütünün bol olması için kadına tatlı ve sulu gıdalar yedirilir. Doğum yapan kadının yanına gidilirken de süt veren hayvanları yoksa özellikle süt ve süt ürünleri götürülür. Anne sütünün çocuğa zarar vermemesi için kadına acılı ve hazmı zor yiyecekler yedirilmez. Ayrıca sütü bebeğine yetmeyen anneler, “süt boncuğu” denilen boncuğu boynuna takar. Bu boncuk beyaz renkli ve kuş yumurtası gibidir. Bu boncuğu takanların sütünün artacağına inanılır⁶⁷.

Elazığ’daki Zazalar, yeni doğan çocuğu birtakım hastalıklardan ve ağrılardan korumak için yöresel ilaçlar yapıp çocuğa içirilmektedir. Bu ilaçlardan birisi süt çocuklarının sancılarını (gazlarını) gidermek için kırk çeşit ottan yapılan çeldar, çelderman ve kırkdar olarak isimlendirilen ilaçtır. Kırk çeşit ottan havanda dövülmesiyle elde edilen bu ilaç, bir beze sarılır ve suda demlenerek çocuğa içirilir. Süt çocukları için sancı kesici alet olarak kullanılan bir ilaç da “azva”dır. Azva bir kaşıktaki suda eritilerek sancılanan çocuğa verilirse çocuğun sancılarının kesileceğine inanılır⁶⁸.

Elazığ’daki Zazalarda, çocuk emekleyinceye dek kundak ile bağlanır. Eğer kundak bağlanmaz ise çocuğun ayaklarının çarpık ve vücudunun düzensiz olacağına inanılır. Ayrıca kundağın içine kavrulmuş toprak bırakılır.

Çocuk yürümeye başladığı dönemde yürüyüşünün güzel olması için “köstek kırma” uygulaması yapılır. “Köstek kırma” halk arasında değişmeyen adetlerdendir. Köstek kırma şu şekilde yapılır. Çocuğun ayağının başparmaklarına çok ince bir ip bağlanır. Bu ip genellikle kırmızı olur. Kırmızı ip, çocuğun ayaklarına ışık, aydınlık verir ki ayaklarını taşa vurmasın. İp bağlandıktan sonra hızlı koşan iki gençten biri ipi keserek koşmaya başlar, diğeri onu kovalar. İpi koparan yakalanmazsa çocuğun kendi koşan, işini bilen, cengâver birisi olacağına inanılır. Daha sonra yiyecekler ve tatlılar dağıtılarak çocuklar sevindirilir. Genellikle aşure, darı bulguru gibi yiyecekler yapılarak eş, dost ve akrabaya dağıtılır. Birtakım insanlar kız çocuğunun kösteğini kesmezler.

⁶⁶ Remziye Gürbüz, 1954 Sarıcan doğumlu, Tahsili yok, Sarıcan Beldesi’nde ikamet etmekte

⁶⁷ Esmâ Okuyucu, 1925 Palu doğumlu, Tahsili yok, Ulukent Mahallesi’nde ikamet etmekte.

⁶⁸ Nazmiye Karakaya, 1947 Palu doğumlu, Tahsili yok, Yalnızdamlar Köyü’nde ikamet etmekte.

Kösteği kesilen kızın, büyüdüğünde kaçırılacağına inanılır. Çocukla ilgili daha değişik inanışlarda vardır. Çocuk yürüyene dek, tırnakları kesilmez. Eğer kesilirse hırsız olacağına inanılır⁶⁹. Çocukların elbiseleri Çarşamba günleri dikilir, tırnakları da Perşembe günleri, gündüz saatlerinde kesilir, karanlığa bırakılmaz.

Elazığ ve çevresinde çok çocuk sahibi olma geleneği yaygın olmakla beraber, beslenme yetersizliği ve bakımsızlık sonucu küçük yaşta ölen çocuk sayısı fazla olması bölge ahalisinde çok çocuk yapan kadın zayıf düştüğünden, çocuğu da sağlıksız doğacağı kanaatini doğurmuştur⁷⁰.

Yeni doğum yapmış kadının mezarı kırk gün açıktır denir. Doğum yaparken ölen kadın şehit sayılmakta ve cennete gittiğine inanılmaktadır. Çocuk ölü de doğsa, nefes alıp biraz sonra da ölse mutlaka kefenlenerek gömülür. Kefelenmeden bir kenara gömülürse günah sayılır. Çocuklara melek gözüyle bakıldığından cenaze namazı kılınmaz. Hatta uykusunda gülen çocuğun melekler tarafından güldürüldüğü yorumu yapılmaktadır⁷¹.

4- Doğum İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Geleneksel Türk dini incelendiğinde görülecektir ki, şimdiki halk inançlarının hemen hemen tümünün buradan kaynaklandığı görülecektir. Türbe ziyaretlerinin dışında bir de kutluluğuna inanılan yerler, çocuğu olmayan kadınlar tarafından ziyaret edilmektedir. Kısır kadınların çocuk sahibi olmak için yaptıkları uygulamalar geleneksel Türk Dini dönemlerinden gelmektedir. Türk topluluklarında her türlü kötülüklerden korunmak amacıyla muska kullanmak âdeti yaygın bir gelenektir⁷². Hatta Doğu Türkistan'da yapılan arkeolojik araştırmalar sonucu Budist ve Maniheizt Türklere ait muskalar bulunmuştur. Yakut Türklerinde ise özellikle erkek çocuk isteyen kadınların Şamanlara başvurdukları, Şamanlarca afsunlandıkları da bilinmektedir⁷³.

Türkler Anadolu'ya geldiklerinde Şaman, Budist, Maniheizt rahiplerin işlevlerini aynı amaçla Anadolu'da muska yazma ve büyü tekniklerinde uzman hocaların aldığını görmekteyiz. Burada kadının kısırlığına kötü ruhların sebep olduğuna inanılmaktadır. Muskadaki sihir aracılığı ile kötü ruhların sebep olduğu kısırlık hastalığı kovulmakta,

⁶⁹ Kudret Kurşun, 1951 Palu doğumlu, Tahsili yok, Salıba Mahallesi'nde ikamet etmekte.

⁷⁰ Ali Çakmak, 1947 Şeyhemir doğumlu, İlkokul mezunu, Üniversites Mahallesi'nde ikamet etmekte.

⁷¹ Selçuk Acar, 1977 Elazığ doğumlu, Lise mezunu, Hicret Mahallesi'nde ikamet etmekte.

⁷² Ali Selçuk, Tahtacılar, İstanbul 2004, s. 155.

⁷³ Ali Selçuk, age, s. 156.

böylelikle kadın iyileşmektedir⁷⁴. Oysa çocuğu olmayan kadınların başvurduğu muska Hz. Peygamberin sünnetinde yasaklanmış, buna inanan kimselerin şirk koşmakta oldukları ifade edilmiştir. Çünkü tevhit düşüncesi ihlal edilmektedir. Şifayı da hastalığı da veren Allah'tır. Allah inancı gölgede bırakılarak muska vb. şeylere önem vermek tevhid ilkesine zıt olan, içinde şirk unsuru taşıyan bir inançtır⁷⁵.

Elazığ ve çevresindeki Zazalarda uygulanan türbe ziyaretleri pratiklerinin izlerini Orta Asya Türklerinin inanış ve uygulamaları arasında bulmak mümkündür. Bu pratikler Geleneksel Türk Dini inançlarından “yer-sub” inancına girmektedir. Eski Türkler tabiatta birtakım gizli güçlerin varlığına inanıyorlardı. Bu husus açık şekilde “yer-sub” tabiri ile Orhun Kitabelerinde ifadesini bulmaktadır. Aynı inanış “yir-suv” tarzında Uygurlarda da vardı. Bunlar “ıduk” yani kutsal idiler⁷⁶. Gök-Türklerin “ıduk-yersub” (mukaddes yer-su) ile ifade ettikleri mefhum hem koruyucu ruhlar hem de vatan idi. “Eçümüz apamız tutmuş yer-sub” (atalarımızın idare ettiği yer-su) cümlesindeki “yer-su” vatan kültü olan “yer-su”dur⁷⁷.

Eski Türklerde de çocuk sahibi olamayan kadınların yaptığı birtakım pratikler söz konusudur. Yakutlarda çocuk sahibi olmayan kadınların mukaddes bir ağaç dibinde ak boz at derisi üzerinde “Yer sahibine” dua ettikleri görülmektedir. Bu amaçla “ıduk kurbanı” uygulamasına da rastlanmaktadır. Kırgız-Kazak kadınları çocuk sahibi olmak amacı ile sahrada tek başına biten ağaç ve kutlu pınarın yanında “koyun kurbanı” kesip geceleme⁷⁸.

Elazığ ve çevresindeki Zazalarda, doğumdan hemen sonra görülen göbek bağı ile ilgili uygulamalar Türkiye'nin birçok yerinde mevcuttur. Zazalar arasında görülen göbek bağının gömülmesi âdeti Orta Asya Türk geleneğinin devamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kazak, Kırgız ve Yakut Türklerinde çocuk dünyaya geldiğinde ziyafet verilmektedir. Ebe bu ziyafet için buğday unundan bir yemek yapmakta, kadınlar yemek yedikten sonra çocuğun eşini (göbek bağını) bir çukura gömmektedirler⁷⁹. Eş'in yanına yemek ve kaşık bırakılması ona yaşayan bir insan gibi muamele edildiğini göstermektedir. Bu uygulama Türklerdeki defin töreni ile benzerlik göstermektedir⁸⁰.

⁷⁴ Ali Selçuk, age, s. 156.

⁷⁵ Ali Çelik, **İslam'ın Kabul veya Reddedtiği Halk İnançları -Hicaz Bölgesi-**, İstanbul 1995, s. 289.

⁷⁶ İbrahim Kafesoğlu, **Eski Türk Dini**, Ankara 1980, s. 42.

⁷⁷ Abdulkadir İnan, **Eski Türk Dini Tarihi**, İstanbul 1976, s. 31.

⁷⁸ Günay Ünver – Harun Güngör, **Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi**, Ocak Yayınları, İstanbul 1977, s. 9.

⁷⁹ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara 1995, s. 158.

⁸⁰ A. Selçuk, age, s. 158.

Elazığ ve çevresindeki Zazalar arasında tespit ettiğimiz “cin çarpma” inancı ve ondan korunmak için alınan tedbirler Anadolu’da yaygın olduğu gibi bütün Türk topluluklarında yaygın olan “albastı” inancıyla paralellik arz etmektedir. Bölgedeki Zazalar arasında albastıdan korunmak için başvurulan çare, biraz farklı da olsa Türkiye’nin birçok yöresinde yaygın olarak uygulanmaktadır. Orta Asya Türk topluluklarında Kırgız, Kazak ve Başkurt Türkleri albastıyı keçi veya tilki suretinde tasavvur etmektedir⁸¹. Gagavuzlar ise albastıyı kötü ruhlu bir dev suretinde düşünmekte, loğusa kadını onun kötülüklerinden korumak için yastığın altına makas koymakta, odasında süpürge bulundurmakta ve loğusa kadının bulunduğu odada kırk gün mum yakmaktadır⁸². Yukarıda bahsettiğimiz Türk topluluklarında albastının bir hayvan şeklinde tasavvur edilmesiyle Elazığ’daki Zazalarda, cinin kuş şeklinde tasavvuru arasında bir benzerlik olduğu görülmektedir.

Öte yandan kırklama töreni dediğimiz loğusa ve çocuğun hamama götürülüp yıkanması Elazığ ve çevresindeki Zazalarda görüldüğü gibi bütün Anadolu’da yaygındır. Toplum tarafından loğusa kadın ve çocuğu doğumdan sonra kırk gün dinen kirli kabul edilir. Kadın ve çocuğun kırklama töreni bir tür temizlenme ritüeli olarak kabul edilebilir⁸³. Doğumdan sonra kadının dinen kirli olduğu inancı başta Tevrat olmak üzere diğer din kitaplarında da yer almaktadır. Yahudilere göre kadın doğum sonrası otuz gün kirli kabul edildiği için, onun kutsal bir nesneye dokunması, ibadet yerlerine girmesi yasaklanmıştır. Nitekim Tevrat’ta “ Rab, Musa’ya şöyle dedi : “İsrail halkına deki, bir kadın hamile kalıp erkek çocuk doğurursa, adet gördüğü günlerde olduğu gibi yedi gün kirli sayılacaktır. Çocuk sekizinci gün sünnet edilmeli, kadın kanamasından paklanmak için otuz gün bekleyecek. Pak sayılması için geçmesi gereken bu günler doluncaya dek kutsal bir şeye dokunmayacak, tapınağa girmeyecek. Ancak kız çocuk doğurursa adet gördüğü günler gibi iki hafta kirli sayılacaktır. Kanamasından paklanmak için altmış gün bekleyecektir”. Ayrıca kırklama törenine benzer bir uygulamayı Gagauz Türklerinde de görmekteyiz. Gagauzlar’da çocuk doğduktan kırk gün sonra vaftiz edilmektedir⁸⁴.

⁸¹ A. İnan, Makaleler ve İncelemeler, s. 259-261.

⁸² A. İnan, Makaleler ve İncelemeler, s. 169-170.

⁸³ Ali Selçuk, age, s. 162.

⁸⁴ Harun Göngür, **Türk Bodun Bilimi Araştırmaları**, Kayseri 1998, s. 183.

B- SÜNNET İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

1-Sünnet ile İlgili İnanışlar

Elazığ ve çevresinde sünnet olacak kişinin yaşı genellikle 2-15 yaş arasındadır. Ancak çocuğun en geç on beş yaşına varmadan sünnet edilmesine özen gösterilir. Son dönemlerde özellikle il ve ilçe merkezlerinde yaşayan anne ve babalar çocuklarını erken yaşlarda sünnet etmelerine rağmen, kırsal kesimde 10 yaşından önce sünnet edildiği çok nadir olarak görülmektedir. Genellikle aileler çocukları toplu sünnet etmeyi düşündükleri için ilk çocuğu beklemektedirler. Burada hepsi bir arada çıksın düşüncesi egemendir. Böyle bir durumda en küçük çocuğun yaşı pek hesaplanmaz⁸⁵.

Bölgede Anadolu'da da olduğu gibi kesinlikle kadınlarda sünnet uygulaması bulunmamaktadır.

Bölgedeki Zazalar arasında sünnet zamanı ve mevsimi olarak en çok yaz ayları seçilmektedir. Çocukların okul durumları, yaranın iyileşme süresi ve yaz aylarında uzaklardaki akrabaların gelebilecek olması bu zamanların seçilmesinde rol oynamaktadır. Gün olarak da genellikle sünnet töreni de yapıldığı için Cumartesi ve Pazar günleri tercih edilir⁸⁶.

Bölgedeki Zazalar arasında, geçmiş dönemlerde sünnet genellikle "sünnetçi" diye tanınan şahıslar tarafında yapılmaktaydı. Fakat günümüzde bu şahıslardan çok doktorlar tercih edilmektedir⁸⁷.

Çocuğunu sünnet edecek olan kişi eş, dost ve akrabalarına sünnet töreni için bir davetiye gönderir. Geçmişte davetiye olarak birkaç parça şeker gönderilir. Düğüne mazeretleri dolayısıyla gelemeyecek olanlar, şekeri almaz, "Allah yüzlerini güldürsün, gözleri aydın olsun" derler. Şeker almayanların düğüne gelmeyeceklerinden hareketle, gelecek olanların sayısı da belirlenmiş olur.

Davetliler de sünnet törenine katılarak ellerinden geldiği ölçüde tören sahibine katkıda bulunurlar. Toplanan paralar kirvenin önüne konulur ve sayılır. Toplanan para miktarı açıklanır. Kirvelik, bir erkek çocuğun sünnet töreninin külfet ve masraflarını başka bir ailenin büyüğünün üzerine alması ile iki aile gurubu arasında kurulan sanal akrabalığa verilen addır. Kirve, esas itibari ile sünnet töreninin masraflarını kısmen de

⁸⁵ Mehmet Mustafa Pala, 1968 Maden doğumlu, Ortaokul mezunu, Sanayi Mahallesi'nde ikamet etmekte.

⁸⁶ Ahmet Ateş, 1955 Palu doğumlu, İlkokul mezunu, Güllüce Köyü'nde ikamet etmekte.

⁸⁷ Yunus Bayrak, 1964 Palu doğumlu, Ortaokul mezunu, Gürçubuk Köyü'nde ikamet etmekte.

olsa yüklenecek ve tören sırasında çocuğu kucağına alarak çırpınmasına engel olacak kimsedir. Oğlunu sünnet ettirecek ya da evlendirecek ailenin kirveliğini yapacak uygun birisi bulunur. Seçilen adaya kirvelik önerilir. Aday genellikle öneriyi kabul eder. Zira kirvelik, bir onur ve itibar meselesidir⁸⁸.

Kirvelik kabul edilmişse, kirveye uygun bir hediye gönderilir. Bu çocukların sünnetine ya da delikanlının evlenmesine işarettir. Kirve hoşnutlukla alır. Sünnet söz konusu ise, çocukların sünnet elbiselerini yaptırır; evlenme ise düğün, süpha⁸⁹, hamam, yemek ve diğer törenleri üstlenir. Aşçıya, davulcuya, berbere, kahveciye ve gereken yerlere damat ile birlikte bol bol bahşiş verir. Damat, gerdeğe giderken hazır bulunur. Düğünlerden sonra uygun bir hediye ile evli çifte ziyarete gider⁹⁰.

Kirve, ailenin bir üyesidir. Genellikle aileler arasında çok sıkı ilişkiler kurulur. Bu ilişki kan bağı kadar yoğun ve güçlüdür. Ancak bu bağı her iki ailenin birbirlerine kız alıp vermesine engel değildir. Kirvenin saygınlığı ve otoritesi tartışılmaz. Saygı gösterilen kirveler kan davalarında barışma için de çok etkilidir.

Kirvelik babadan oğula geçer. Eğer arada çok önemli bir problem çıkmazsa kirvelik bağı asla kopmaz. 5-10 soy ötelere gelen kirvelikler vardır. Kirvenin oğlu olmaz ise kendisinden sonra kirvelik de noktalanmış olur⁹¹.

Günümüzde sünnet için toplanan yardımlar hoş görülmediğinden artık sünnet törenlerinde para toplama yok denecek kadar azdır. Fakat kirvelik etkinliğini devam ettirmektedir. Eğer “bayramlık” denilen para toplama olursa, paraların toplanmasının akabinde yemek yenilerek sünnet törenine geçilir ve onun da akabinde tüm davetliler dağılır. Bölgedeki Zaza aileler çok çocuklu olduğundan ve sünnetlerde de genellikle yemek verildiğinden sürekli masraf olmasın diye aile içerisinde sünnetler toplu yapılır⁹².

Sünnet olan çocukların annelerinden bir kısmı “oklavayı” çevirirler. Çünkü böylelikle çocuklarının penislerinin düz olacağına ve çabuk iyileşeceğine inanılır. Ergin yaşta sünnet olan çocuğun başında ailesinden birisi sünnet olan ergin ihtilam olmasın diye, sabaha kadar uyumadan ve onu da uyutmadan bekler. Sünnet olan çocuğun ağlarken ağzına konup çıkarılan şekerin ağrıya iyi geldiğine inanılır⁹³.

⁸⁸ Sedat Veyis Örnek, age, s. 183.

⁸⁹ Süpha : Düğünde verilen yemeklerin genel adıdır. Süpha yemeğine çevredeki tanıdık tanımadık herkes istisnasız davetlidir. En az 300-400 kişi için hazırlanan süpha yemeğinin amacı akrabaları ağırlamanın yanında muhtaç ve düşkün kimselerinde karınlarını duyurmaktır.

⁹⁰ Siddik Çiftçi, 1949 Altınoluk Köyü doğumlu, İlkokul mezunu, Bahçecik Köyü'nde ikamet etmekte.

⁹¹ Ramazan Ateş, 1959 Palu doğumlu, İlkokul mezunu, Güllüce Köyü'nde ikamet etmekte.

⁹² Mehmet Cami Gürbüz, 1949 Sarıcan doğumlu, Okur-yazar, Sarıcan Beldesi'nde ikamet etmekte.

⁹³ Yıldırım Karakaya, 1945 Palu doğumlu, Tahsili yok, Yalnızdamlar Köyü'nde ikamet etmekte.

Yardımlaşma ile ilgili olarak ayrıca Demedan geleneği devam etmektedir. Demedan, özellikle aralık ayının 23'ünde başlayıp, kış aylarında fakir aileler ile durumu iyi olan ailelerin yardımlaşmasını sağlamak amacıyla bir araya gelen üç-beş kişiden oluşan bir guruptur. Bir araya gelen bu gurubun görevi, kendilerini tanıtmadan akşam karanlığından sonra durumu iyi olan ailelerden özellikle yiyecek yardımı toplayarak önceden tesbit edilen mahalle odasına getirerek fakirlere dağıtmaktır.

Yiyecek istemeye çıkan demedan gurubu şöyle hareket eder; Mahallede durumu iyi olan ailelerin ya pencere, kapı veya damdaki bacalara yaklaşarak gurup içinden biri iki elinin işaret parmağını burnunun yanlarına vurarak nı-nı-nı diye bir ses çıkararak şu maniyi okurlar:

Demadan geceleri
Gezeriz baceleri
Verene bir oğlan olsun
Vermeyen körocak kalsın.

Ev sahibi Demedan topluluğunun geldiğini anlar "Ne istiyorsunuz?" diye evinden seslenir. Demedan gurubu her evden ne isteyeceklerini daha önceden tesbit ettikleri için isteklerini iletirler. Bu şekilde evler dolaşılır.

Toplanan malzemeler mahalle odası sahibine teslim edilerek, cinslerine göre tasnif edilir. Fakirlere dağıtılacak olan malzemeler ayrılır, diğer malzemelerden evin hanımı tarafından yemek hazırlanır. Akşamleyin mahallenin bütün sakinlerine mahalle odasında hazırlanan yemek ikram edilir. Daha sonra koyu bir sohbet başlar, günlük olaylar tartışılır, cenknameler okunur. Böylece bir kış mevsimi, yardıma muhtaç ailelerin bazı ihtiyaçları bu demedan gurubu tarafından temin edilerek bir dayanışma içinde geçmiş olur⁹⁴.

2-Sünnet ile İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Sünnet uygulaması Anadolu'nun her yöresinde Müslümanlar tarafından dini bir gelenek olarak icra edilmektedir. Geleneksel Türk dininde sünnet olma geleneği bulunmamaktadır. Sünnet uygulamasının Yahudilikle birlikte dini bir anlam kazandığı değerlendirilmektedir. Dolayısıyla dini anlamda Sami kültürünün bir ürünü olarak karşımıza çıkan sünnet ayini Türklerin Müslümanlığı kabul etmesiyle birlikte onlar

⁹⁴ Esma Okuyucu, 1925 Palu doğumlu, Tahsili yok, Ulukent Mahallesi'nde ikamet etmekte.

arasında İslamiyet'e giriş ritüellerinden biri olarak uygulanmaya başlanmış, aynı anlayışla da devam etmiştir⁹⁵. Kuran-ı Kerim'de sünnet ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamasıyla beraber gerek hadis kaynaklarında gerekse Yahudi kutsal kitabı Tevrat'ta yazıldığı gibi sünnetin ilk olarak Hz. İbrahim döneminde başlanıldığı bilinmektedir.

Elazığ ve çevresindeki Zazalarda görülen sünnet töreninde ziyafet verilmesi, evlilik töreniyle paralellik arz etmektedir. Bu bağlamda sünnet çocuğun yeni bir guruba dâhil edilmesidir. Aynı zamanda yukarıda da bahsedildiği gibi sünnet bir nevi Müslümanlığa giriş ritüelidir.

C- EVLENMEYLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Evlenme, yaşamın önemli ikinci geçiş dönemi olup, gerek kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturması, gerekse aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi ve düzeltmesi bakımından önemli bir olaydır. Ailenin toplumsal yapının temeli olması, bu birliği sağlayan evlenmeye evrensel bir özellik kazandırmıştır.

Elazığ ve çevresindeki Zazalarda evlenme yaşı erkeklerde, erkek askerden döndükten hemen sonra genellikle 22 yaş civarı, kızlarda ise 16–17 yaş civarıdır. Fakat özellikle okuyan kesimlerde hem kız hem de erkek tarafında evlenme yaşı 22–28 yaş civarıdır. Fakat kırsal kesimlerde erkeğin askere gitmeden önce 16–17 yaş civarı, kızların ise 14–15 yaş civarı evlendiğine de rastlanmaktadır⁹⁶. Evlenmeyle ilgili inanışları evlilik öncesi, evlilik esnası ve evlilik sonrası olmak üzere üç başlık altında incelenecektir.

1-Evlilik Öncesi İnanışlar

Evlilik ve bunun göstergesi olan düğün, Türk geleneğinin en canlı yönlerinden birini teşkil etmektedir. Elazığ ve yöresindeki Zazalarda görücü usulüyle evlenme yaygındır. Bunun yanında “berdel” (değiş-tokuş) denen uygulamalarda evlenme adetleri arasında sayılır. Fakat günümüzde berdel denen evlenme âdeti yok denecek kadar azalmıştır⁹⁷.

⁹⁵ Ali Selçuk, age, s. 165.

⁹⁶ İbrahim Gülşen, 1952 Palu doğumlu, İlkokul mezunu, Yaylabaşı Köyü'nde ikamet etmekte.

⁹⁷ Zülküf Kurşun, 1937 Palu doğumlu, Tahsili yok, Salıbaşı Mahallesi'nde ikamet etmekte.

Ayrıca bölgedeki Zazalarda kız kaçırma yoluyla evlilik yok denecek kadar azdır. Kız kaçırma yoluyla evliliklerde çoğunlukla kız tarafının da rızası alınmaktadır. Düğün kız tarafının da rızası ile gerçekleşmişse çoğunlukla aileler affeder ve kan davası olmadan olay çözülür. Eğer olay kız tarafının rızası dışında gerçekleşmişse ölüm veya evlatlıktan çıkarılması ile sona ermektedir⁹⁸.

Evlenmeye hazırlık, kız isteme, nişan gecesi, gelin getirme, güvey hamamı, duvak günü, gelin hamamı, nikâh vb gibi törenler uygulanmaktadır. Elazığ ve çevresindeki Zazaların büyük bir kısmı birbirlerini daha çok aile bazında tanımaktadırlar. Evlenecek olan gençler (erkek-kız) özgür iradelerini tam olarak kullanamamaktadırlar. Evlilik çoğu zaman ailesinin isteği doğrultusunda gerçekleşmektedir. Erkek tarafı kızın aşiretine ve aile yapısına göre seçim yapar. Kızın tanınmış bir aşirete mensup olmasına, ahlaki durumuna, dini yaşantısına ve kızın iş becerisine dikkat ederler. Ayrıca erkek tarafı oğluna isteyeceği kızın ailesinin ekonomik yapısını da göz önünde bulundurur. Çünkü kendilerine yüklenecek çeyizin altından çıkabilecek konumda olması gerekir. Bu faktör çok önemli olduğu için, bölgedeki her aile kendi dengi ailelerin kızlarını istemeyi tercih eder⁹⁹.

Düğünler, bayramlar, hamama gidişler, mesire yerleri, kız görme, bakma ve beğenme için en uygun fırsatlardır. Erkek ve kızlar birbirlerini genelde bu gibi yerlerde beğenirler. Bir oğlan evlenmek istiyorsa anne ve babasına evleneceği kızı kendisi söylememişse ailesi tarafından oğlanın yaş ve durumuna göre uygun bir kız aranır. Oğlunu evlendirecek aile kendi arasında konuşup kendilerine layık gördükleri kızı seçerler. Fakat anne ve baba yukarıda belirttiğimiz faktörleri göz önüne alarak kızı istemeye karar verir. Eğer anne ve baba kızın ailesini beğenmezlerse erkek ve kız birbirlerini sevsin veya sevmesin o evlilik gerçekleşmez. Elazığ'daki Zazalarda erkeklere seçme hakkı tanınmasına rağmen kızlarda bu hak erkeklere nazaran daha azdır. Ancak kız istenirken kızın ailesi kızın görüşünü sorar, kızın görüşü de çoğu zaman olumlu olur. Kızın "hayır" dediğine çok az rastlanılmaktadır. Zazalar arasındaki eş seçimini geçmiş ile şimdiki seyrini karşılaştırdığımızda büyük farklılıklara rastlamaktayız. Geçmişte her iki tarafında tercih hakkı yokken, bugün genelde erkeklerin tercih hakkı olmuş artık erkekler ağırlıklarını koyabilmektedirler. Fakat

⁹⁸ Fikri Arslan, 1947 Palu doğumlu, Okur-yazar, Kovancılar'da ikamet etmekte.

⁹⁹ Nurettin Fidan, 1963 Palu doğumlu, Lise mezunu, Gedikyurt Köyü'nde ikamet etmekte.

kızlar için aynı şey söz konusu değildir. Sadece kız verilmek istendiğinde kızın gönlünün alınmasına da dikkat edilir¹⁰⁰.

Erkek tarafından kız beğenildikten sonra sıra kız istemeye gelir. Bölgede kız istemelerde eğer aileler birbirlerini tanımıyorlarsa her iki taraf birbirlerini tanımak için araştırma yaparlar. Araştırma yapılırken karşı tarafı iyi tanıyan kızın evine girip çıkan insanlardan sorularak bilgi alınır. Kızın geçirdiği önemli hastalıklar, ağız kokusu ve herhangi bir rahatsızlığı olup olmadığı araştırılır. Eğer kız ve oğlan birbirini tanımıyorlarsa erkek tarafınca kız tarafına “kahve içmeye geleceğiz” denilerek haber gönderir ve böylece birbirlerini görmeleri sağlanır. Yapılan inceleme ve araştırmadan sonra kız beğenilmiş, aileye gelin olmada herhangi bir sakınca görülmemişse dünür gitmeye karar verilir. Dünürlüğe gitmeden önce kız tarafına hayırlı bir iş için ziyarete gelecekleri erkek tarafınca haber verilir. Kız tarafı da genelde bu ziyareti kabul eder. Dünürlüğe kız ailesince tanınan sözü sohbeti dinlenir bir kişi ile beraber oğlanın babası, annesi ve yakınlarından birisi oğlan ile beraber giderler. Günlük konuşmalardan sonra aracı kişi söz alarak “Allah’ın emri peygamberin kavli ile kızınızı oğlumuz istiyoruz” diyerek ziyaretinin amacını söyler. Kız tarafı misafirlere çay, kahve, pasta ve meyve gibi ikramlarda bulunur. Misafirlere ikramları istenecek kız götürür. Böylece gelin adayı bir defa daha görülmüş olur. Akşamın ilerleyen saatlerinde kız tarafı da “hayırlıysa olur, kızımıza soralım” diyerek misafirleri uğurlarlar. Kız tarafı erkek tarafını tanımıyorsa erkek tarafının önceden yaptığı gibi onlarda erkek tarafının maddi durumu, ahlaki durumunu ve toplumda nasıl tanındığını araştırır. Eğer kız tarafı razı olmuşsa, kız verilecekse erkek tarafı dünürlüğe tekrar çağrılır. Eğer kız verilmeyecekse erkek tarafı çağrılmaz. Kız verileceği zaman misafirlere ikram çok iyi olur. Zaza aileler kendileri razı olursa evlendireceği kızlarına genelde oğlanı isteyip istemediğini sorarlar. Kız bu evliliğe razı olursa (“evet”, “büyüklerim bilir” veya “susmak” yoluyla ifade eder) kız verilir. Böyle durumlarda kız genelde “evet” demektir. Çünkü kız hayır dediğinde bile ailelerin istemesi durumunda zorla evlendirme olabilmektedir. Burada kızın fikrinin sorulmasındaki temel amaç kızın gönlünün alınması olup, kızın görüşünün kabul edilmesi demek değildir. Kız evi oğlan tarafını söz kesme için çağırdığında oğlan tarafı çeşitli hediyeler alır. Söz kesmeye her iki tarafın yakın akrabaları ve yakın komşuları çağrılır. Söz kesmeye gidilirken gelin olacak kıza yüzük, küpe, saat, takım elbise vb. hediyeler götürülür. Akşam beraberce oturulur erkek tarafının götürdüğü

¹⁰⁰ İsa Acar, 1940 Palu doğumlu, Tahsili yok, Karasungur Köyü’nde ikamet etmekte.

tatlılar yenilir. Gelin ve damat adayı bir masaya oturtularak aile büyüklerinden birisi “mutlu olmaları dileğiyle” diyerek söz yüzüklerinin kurdelesini keser. Bu işlerin bitiminden sonra, dualar okunur, sonra muhabbet tatlı olsun anlamında şerbet içilir. Anlaşmadan sonra içilen şerbet nedeniyle bu ziyarete şerbet günü denir. Söz yüzüğü “elbağı” olarak isimlendirilir. Ayrıca nişandan birkaç gün önce kız evine bir nezaket ziyareti yapılır ki bölgedeki Zazalar buna “sakal öpme” denir¹⁰¹.

Şerbet içildikten sonra, oğlan tarafınca hazırlanan nişan bohçası, kız evine gönderilir. Bohçada genellikle, ziynet eşyaları, kız elbisesi ve parça kumaşlar bulunur. Bu zaman zarfında oğlan tarafı, çeyiz listesinde istenilen ve götürülmesi gerekli eşyaları kız evine gönderir. Oğlan tarafından gönderilen eşyalara "vec", düğünden bir gün önce, kız evinden topluca oğlan evine gönderilen eşyalara "cez" (çeyiz) adı verilir. Kız tarafına gönderilen, nişan bohçası ile diğer eşyalar, düğüne bir hafta kala teşhir edilir. Bu süre içinde bütün eş-dost ve çevre halkı, bunları görmeye gelir. Her gelen beraberinde uygun hediyeler getirir. Bu hediyeler genellikle ev eşyası olarak verilir.

Çeyiz eşyası geldikten sonra, kız ve erkek evinde hızlı bir faaliyet başlar. Bütün hazırlıklar tamamlanmaya çalışılır. Bu hazırlıklar bir kaç ay veya daha uzun sürer. Nihayet işler bitince sıra çeyiz yazmaya gelmiştir. Tarafların anlaşmaları sonucu kararlaştırılan bir günde oğlan evinin davetlileri topluluk halinde kız evine gider. Kız evinde de kendi davetlileri bulunur. Misafirler karşılanır, izzet ve ikramdan sonra davetlilerden mütehasıs iki kişi seçilir. Bunlardan yazısı güzel olan biri tarafından iki nüsha halinde nişan bohçası kısmında bahsettiğimiz teşhir edilen çeyiz eşyasının isimleri birer birer yazılır. Bilirkişiler tarafından her eşyaya ayrı ayrı değer biçilir ve bu değerler eşyanın karşısına yazılır ve toplamı tespit edilir. Yazım işi bitince, listenin altına, kız babası, oğlan babası, listeyi yazan ve orada bulunanlardan birinin ismi yazılarak imzalanır. Yazılan bu liste gelin sandığının en altına bırakılarak ölünceye kadar saklanır. Bu listedeki eşyalar evlenecek olan kıza aittir. Ölüm ve boşanma hallerinde geri alınarak tamamen kıza verilir. Bu işlemler bitince çeyizi yazana, kız tarafı, eşyaları gösteren yaşlı kadına da oğlan tarafı bahşiş verirler.

Aile büyükleri oturup sohbet ederek birbirlerini tanımaya çalışırlar. Taraflar söz kesmede eğer olacaksa nişan gününün tarihini belirlerler. Ayrıca söz kesiminden sonra evlenecek çiftlere takılacak takıları, alınacak hediyeleri ve varsa başlık parasını tespit ederler. Fakat günümüzde başlık parası yok denecek kadar azdır. Anlaşma yapıldıktan

¹⁰¹ Osman Kılınc, 1931 Sivrice doğumlu, Tahsili yok, Kültür Mahallesi'nde ikamet etmekte.

sonra kız evine ve yakınlarına (dayılık, amcalık ve süt hakkı) eşya ve armağanlar tespit edilir. Damat ve gelin çalışıyorsa özellikle alınacak beyaz eşya, mobilya gibi ev eşyaları paylaşılır. Gelinin bir işi yoksa yani gelin ev hanımı ise eşyaların tümünü erkek tarafı alır. Nişandan önce nişan alışverişine gidilir, alışverişe gelin ve damat, anneleri ve kızın yakın bir arkadaşı götürülür. Alışverişte takılacak takılar ve çiftlerin nişanda giyecekleri elbiseler alınır. Daha sonra nişan için erkek tarafı tüm hazırlıkları tamamladıktan sonra yakın akrabalarıyla beraber kız evine giderler. Nişanlanacak kıza ve erkeğe özellikle erkek tarafının ailesi ve onların yakın akrabaları tarafından “takı” denilen ziynet eşyası takılır. Daha sonra hazırlanan yiyecek ve içecekler yenilip içilerek nişan töreni sona erdirilir.

Düğünden birkaç gün önce “bayramlık” denilen yardım toplanır. Bayramlık, düğünlerde masrafları karşılamak için eş, dost ve akrabaların ellerinden geldiği ölçüde düğün sahibinin bütçesine katkıda bulunmasıdır. Toplanan paralar düğün sahibinin seçtiği birisinin önüne konularak sayılır. Davetlilerden toplanan para miktarı açıklanır. Daha sonra yemek verilmişse davetliler tarafından yemekler yenir, yemek yapılmamışsa çay kahve içildikten sonra davetliler dağılır ki genellikle bayramlıklar da yemekli olur¹⁰².

2-Evlilik Esnasındaki İnanışlar

Düğün erkek tarafının durumuna göre, Zazaca “kalıng” denilen çeyizin götürülmesinden 3-7 gün önce erkek evinin önünde davul zurna çalınmasıyla başlar. Perşembe akşamı, kız evinde kına yakılır. Bu geceye hem kız evi hem de oğlan evi kendi akraba, komşu ve tanıdıklarıyla katılır. Eğlence esnasında ortaya bir yastık konarak gelin, sağdıç tarafından üzerine oturtulur. Oğlanın kız kardeşi veya teyzesiyle birlikte tecrübeli bir kadın tarafından gelinin el ve ayak parmaklarına kına yakılır, gelin kızın evden ayrılmasıyla ilgili hüznü türküler söylenir. Gelin kız kına yakılacağı zaman eline kayınvalidesi eline altın koyduğunda açar. Kınadan sonra gelinin makas değmemiş saçları taranarak biraz kesilir. Kına yakılırken bir kız tarafından tepsiye bırakılan mumlar yakılır ve oynanır. Kına ve saç kesme bitince, tepsi davetliler arasında gezdirilerek para toplanır. Toplanan bu paralar geline verilir. Kına gecesinde, oğlan tarafından gelen ve gelini süsleyen kadınlara "yenge" adı verilir.

¹⁰² Süleyman Demiray, 1937 Sivrice doğumlu, Tahsili yok, Hilalkent Mahallesi'nde ikamet etmekte.

Cuma günü erkek tarafı, kız evinde zenginlik göstergesi olarak geline gümüş pullu işlemeli kemer takar. Cuma günü öğleden sonra davul zurna eşliğinde oyunlar oynanır. Genellikle kadınlar ayrı erkekler ayrı oynarlar. Fakat birlikte oynandığı da görülür. Elazığ'daki Zazalar yöresel oyunlar bakımından zengin bir kültüre sahiptir. Oyunlar “halay” şeklinde olur. Govend, oyun oynayanların halka şeklini alarak oynamalarıdır. Eskiden mey denilen içki de yaygın olmakla birlikte son dönemde şeyh ve dini âlimlerin etkisi ile bu adet kalmamıştır.

Cumartesi günü erkek tarafının aldığı çeyizler, çalgılar eşliğinde siniler içinde kız evine gönderilir. Kız evinden gönderilen damat giysisi ise Zazalar arasında “süşne” (sağdıç) diye adlandırılan damadın en yakın akrabalarından evli birisi tarafından damada giydirilir. Damat kıyafeti, altta siyah şalvar, kuşak, beyaz gömlek ve yelek şeklindedir. Cumartesi günü akşam, damadın evinin önünde erkek kınası yapılır. Davul zurna ile yapılan oyunları kadınlar da yakınlardaki evlerde toplanarak seyrederek. Bu sırada oyun çalgılarını çalan çalgıcılara, acı kahve yapan kahveciye ve yemek yapan aşçıya bahşişler verilir. Kına gecesinde erkek tarafı davullarla gider ve kına gecesinin tamamı kız evinde yapılır. Davetlilerin tümü de davullarla beraber Cumartesi günü akşam namazından sonra kız evine giderler. Kına gecesinde erkeklere çerez dağıtılır. Yakılacak kınayı ve gecede ikram edilecek çerezi erkek tarafı getirir. Kına gecesini için gelin kırmızı şal, ipek elbise damat ise takım elbise giyer. Kına yakma işlemini kadınlar yapar. Bir kadının elinde mumlu kına diğerlerinin elinde yazma ile gelin ve damadın etrafında halka oluşturarak dönerler ve ağıt söylerler. Bir kadın tarafından tepsi de getirilen kına kadının kocasına kurban olması için ilk önce gelinin sağ sonra sol eline yakılır, gelinin kınalı ellerine pullu eldiven giydirilir. Daha sonra kına, evine kurban olması için damadın serçe parmağına yakılır. Arta kalan kına davetlilere dağıtılır, özellikle de kısmetlerinin açılması için bekâr kızlara dağıtılır. Kına yakıldıktan sonra oyun ve eğlenceye devam edilir. Akşamın ilerleyen saatlerinde kına gecesi sona erer.

Ertesi gün sabahleyin kız evinde geline, gelinlik ve al duvak giydirilirken, erkek evinde gelin arabası süslenir. Eskiden gelin alma süslenen at konvoyu ile yapılır, gelin bir ata binerken çeyizi de başka bir atla taşınırdı. Gelin getirmeye pazar günü öğleden önce davul zurna eşliğinde gidilir. Konvoyun önünde Türk Bayrağı yoksa temsilen kırmızı tülbent taşınır. Gelin getirmeye gidildiğinde ve gelin getirildiğinde gelin konvoyu yörenin gençleri tarafından durdurulur. Düğün sahibi de konvoyu durduran gençlere içinde farklı miktarlarda para bulunan kapalı zarfları bahşiş olarak verir.

Damat gelin almaya gitmez, hatta düğün bitene kadar kayınbabasını görmez. Gelini almak için gelin evine gelindiğinde gelinin kardeşlerinden birisi tarafından erkek tarafının bahşiş vermesi için kapıyı kilitleyerek anahtarı saklanır. Damadın babası tarafından gelinin kardeşini memnun edecek miktarda, süt parası olarak isimlendirilen para verildikten sonra gelinin kardeşi kapıyı açar. Gelinin kardeşi, daha çok av tüfeği ister. Beyaz gelinlik öncesinde gelin kıyafeti renkli, süslü kadifedendir. Gelin alma sırasında ise kıyafetin üstüne işlemeli siyah çarşaf alır.

Gelin getirmeye gidenler tarafından gelin evinde kısa bir süre oyun oynanır. Gelin kız çıkarken kayınvalide altın takar.

Gelini vedalaşma odasından damadın annesi veya ablası ile gelinin ablası, teyzesi veya halasından birisi tarafından gelin arabaya bindirilir. Gelin baba evinde ayrılırken vedalaşma odasında ailenin büyüklerinin ellerinden, küçüklerinin gözlerinden öperek ve ağlayarak ayrılır. Damat evine gelinle birlikte gelinin yakın akrabalarından biri yaşlı olmak üzere birkaç kişi de gider. Gelin götürülürken gelin evinden gelinin gözü arkada kalmasın diye biraz çanak çömlek, evinin temizliğine dikkat etmesi içinde bir süpürge götürülür. Gelin arabaya binince kız tarafından dindar olarak bilinen birisi tarafından arkasından dua edilir, davetliler de duaya katılır. Önde gelin arabası olmak üzere gelin getirmeye giden araçlar konvoy şeklinde geri dönerler. Gelin arabası evin önüne vardığında arabadan inmeden önce süşne ve damat tarafından arabanın üzerine demir para, şeker ve lokum atılır. Atılan demir para, şeker ve lokum orada bulunan çocuklar tarafından kapışılır. Arabanın üzerine atılan demir paranın gelini baba evinden soğutacağına, şeker ve lokumun ise gelinin yeni evine tatlılık getireceğine inanılır. Arabanın kapısı açıldığında yine sağ koluna gelinin kayınvalidesi veya damadın ablası, sol koluna varsa gelinin ablası, teyzesi veya halasından birisi girerek gelini içeri götürürler. Gelin içeri götürülmeden önce geline yumurta, nar ile bardak veya toprak testi verilerek duvara çarpmak suretiyle kırması istenir. Zazalar tarafından geline kırması için verilen nar ve yumurtanın eve bereket getireceğine ve çiftlerin çok çocuk sahibi olacağına, bardak ve testi kırmanın ise uğursuzluğu gidereceğine inanılmaktadır.

Kapıdan içeri girmeden eline bir yumurta verilerek, kibleye döndürülür ve yumurtayı duvara vurarak kırar, kapı eşiğine bırakılan ağaç bir kaşığı sağ ayağıyla kırar ve yine sağ ayağıyla içeri girerken, el üstünde tutulan Kuran-ı Kerim'in altından geçirilerek odaya alınır.

Gelin eve girerken eşiğe basmaz. Ayrıca yere atılan kaşığı yerden alır. Bunun nimetlere şükür anlamına ve bereket getireceğine inanılır. Gelin odasına götürülürken orada bulunanlar tarafından ağıt söylenir. Gerdeğe kadar evde ve çevrede misafirlere aralarında pilav ve kavurma da olmak üzere en az 4 çeşit yemek verilir.

Gelin geldiği saatten gerdeğe gireceği saate kadar odasında gelinliği ile oturur, kimse ile konuşmaz. Odaya getirilen gelinin kucağına erkek çocuk verilir veya gelinin yatağı yapıldıktan sonra bir oğlan çocuk gelinin yatağının üzerinden yuvarlanır. Bu uygulama gelinin çocuk sahibi olmasını hedeflemekle beraber onun doğuracağı ilk çocuğun erkek olmasını da amaçlamaktadır¹⁰³.

Gelin getirildikten sonra sadece kadınlar evin içinde eğlenmeye devam ederler. Şarkı ve türküler söylenir, genç kızlar sırayla oyuna kaldırılır. Bazen sağdıç gelini alarak gelin odasında istirahat ettirir ve gereken öğütleri de vermeyi ihmal etmez. Yalnız oğlan tarafının yakınları ayrılmaz, kalırlar. Bundan sonra kadınların yemekleri verilir. Yemekler yendikten sonra, bütün misafirlere oğlan annesi, babası, kardeşi ve çok yakınları tarafından daha kıymetli olacak şekilde halat adı altında verilen paralar toplanır, takılar takılır. Toplanan paralar sayılıp geline verilir. Oğlan anne ve babası halat olarak daha ziyade birer bilezik veya altın verirler. Bu eğlence akşama doğru biter ve misafirler dağılır. Geçmiş dönemlerde kadınlar eski Türk adetlerinde olduğu gibi törenlerde erkeklerle birlikte hareket eder yani eğlenir ve başlarını da beyaz tülbentle yüzleri açık bir şekilde örterlerdi.

Damat yakın komşulardan birinde veya sağdıç evinde, yakın dost ve arkadaşlarıyla oturmaktadır. Sağdıç, yanında getirdiği berberle, damadın saç ve sakal tıraşını ettirir. Berbere sağdıçla, orada bulunanlar tarafından bahşiş verilir. Bazen de sağdıçtan habersiz, damadı arkadaşları gizlerler (kaçırırlar) istedikleri bahşişi sağdıçtan aldıktan sonra geri getirirler. Akşam yatsı namazından sonra gelini, gelin odasına sağdıç hanımı getirip oturtur. Gerekli bilgi ve tavsiyeleri yaptıktan sonra, sağdıç hanımı odadan çıkar ve beyini (sağdıcı) çağırır. Odanın hazır olduğunu bildirir. Bunun üzerine sağdıç damadı odasına gönderir.

Elazığ'daki Zazalar arasında, resmi nikâhın yanında mutlaka dini nikâh da kıyılır. Nikâh akşam namazından sonra gerdekten bir hafta önce kıyılır. Damadın bağlanmaması için imam nikâhının yapılacağı saat saklı tutulur. Nikâh'ın kıyıldığı odaya yabancılar alınmaz. Bulunanlar, el ve kollarını bağlamasınlar diye uyarılırlar.

¹⁰³ Türkan Seven, 1949 Mumut doğumlu, Tahsili yok, Kayalar Köyü'nde ikamet etmekte.

Gelinin görünmemesi için nikâh vekâlet yoluyla kıyılır. Nikâh esnasında belirlenen miktarda mehir geline konuşulduğu gibi gerdekten önce veya sonra verilir. Ayrıca düğün günü düğün evine nazar değmesin diye şu yapılır; Biraz üzerlik otu, damadın başının etrafında dolaştırıldıktan sonra yakılır. Böylece düğün evinin nazardan korunacağına inanılır¹⁰⁴.

3-Evlilik Sonrası İnanışlar

Yatsı namazından sonra damat arkadaşlarının yumrukları arasında gerdek odasına gider. Gelin ile beraber damat evine gelen gelinin yakınları, gelin gerdeğe girdikten sonra geri döner. Süşnenin eşi, gerdek gecesi, odanın önünde bekler ve çiftin rahatsız edilmesini engeller. Ayrıca bir sorun yaşanması durumunda kendisine müracaat edilir. Damat gerdek odasına girerken sırtına vurulur ayrıca, damat gücünü göstermek için ses getirecek şekilde tenekeye vurur.

Gelin ve damat gerdeğe girmeden önce ikişer rekât şükür namazı kılarlar. Daha sonra damat mutlaka yüz görümlüğü olarak altın takmalıdır.

Elazığ ve bölgesindeki Zazalar arasında bekârete büyük önem verilmektedir. Gerdek gecesinde damadın ailesi tarafından gelin ve damadın yatağına bir çarşaf serilir. Damat başarılı olduktan sonra çarşafı kapıda bekleyen süşnenin eşine veya kayınvalidesine verir. Çarşafı alan yakını da komşu ve akrabalarından birer kişi çağırarak çarşafı onlara gösterir¹⁰⁵.

Ayrıca damat sorun çıkmaması durumunda tüfekte havaya ateş eder. Damat başarılı olamaması durumunda onun hasımlar tarafından yapılan büyü veya kem gözler tarafından “bağlandığına” inanılır.

Gerdeğe giren gencin (damadın) cinsel ilişkide başarılı olmaması halinde, babasının yanına gidip babasının damada tokat atması ve bunun birkaç kere tekrarlanması halinde damadın korkusunun geçeceği ve başarılı olacağı inancı vardır.

Düğünden sonra gelin, ailenin büyükleriyle, kendisine gelinlik hediyesi verilene kadar onlarla konuşmaz. Yemekleri kadın ve erkekler ayrı sofralarda yer, eğer tek sofraya varsa önce erkekler sonra kadınlar yer. Sofrada lokma yarım bırakılmaz. Başkası yerse kısmetini aldığına inanılır. Ayakta yemek yenmez, yere dökülürse fakirlik olur. Gelin kız kayınpederi ile hiç konuşmaz ve aynı sofraya oturmaz. Bu şekilde ailenin

¹⁰⁴ Garip Acar, 1936 Palu doğumlu, Tahsili yok, Karasungur Köyü'nde ikamet etmekte.

¹⁰⁵ Mehmet Kılınç, 1950 Sivrice doğumlu, İlkokul mezunu, Kültür Mahallesi'nde ikamet etmekte.

büyükleriyle 7 sene konuşmayan gelinler bulunmaktadır. Ailenin büyükleri geline hediye vermek, gelin de onların elini öpmek suretiyle bu küskünlük sona erer, gelin de ailenin büyükleri ile konuşur. Ayrıca düğünden sonra gelini görme ziyaretleri yapılır. Gelen konuklar gelin evine çeşitli hediyelerle gelir. Gelinin ailesi de düğünden bir hafta sonra kızlarını ziyarete gider¹⁰⁶.

Elazığ'daki Zazalar arasında eskiden evlenen çiftler birbirine ismiyle hitap etmezlerdi. Erkekler eşlerine kadın anlamına gelen cini, kadınlar ise erkek anlamına gelen "vu" derlerdi. Fakat günümüzde artık her iki tarafta birbirlerine ismiyle hitap etmektedirler. Eskiden kadın eşinin yanında beraber yürümezdi.

Gelin koca evine geldikten sonra baba evine kocasıyla birlikte ziyarete giderler. Daha sonrada gelinin baba evini ziyareti belirli aralıklarla devam edilir¹⁰⁷.

Evli çiftler eğer erkeğin bir işi varsa hemen baba ocağından ayrı eve çıkarlar. Eğer işi yoksa ayrılmalarının bir süresi yoktur. Fakat baba evi küçük ise aile, evin ikinci oğlanı evlendiğinde ondan önce evlenenin evini ayırırlar. Gelin ve damat baba evinde kaldıkları süre içerisinde evde yeme-içme, çalışma ve kazanç ortaktır. Damat, baba evinden ayrılmadan mal mülk sahibi olmaz. Gelin ve damat eğer aile ile beraber uzun süre kalacaklarsa gelin eve geldikten yaklaşık bir ay sonra kayınbabası, kayınvalidesi ve ailenin diğer fertleri ile oturup yemek yer, onlarla sohbet eder. Beraber yaşadıkları sürede çiftlerin çocuğu olursa dedesi ve babaannesi çocuğu çok sevdiklerinden bakımına yardımcı olur. Eskiden gelin, kayınbaba ve kayınvalidenin hizmetini görünce onların oturduğu yerde oturmaz, onlarla aynı sofrada oturup yemek yemezmiş. Fakat günümüzde bu uygulamalara rastlanılmamaktadır. Gelin aile büyükleriyle oturur, sohbet eder, aynı sofrada yemek yer. Kısacası geçmişe nazaran gelin çok daha serbest ve rahattır¹⁰⁸.

4- Evlenme İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Eski Türklerde dünürçülük ve nişan merasimi görülmektedir. Kız tarafına bir elçi gönderilerek kız istenir. Cevap olumlu olursa kız tarafı görüş ve isteklerini yine bu elçi aracılığı ile erkek tarafına bildirir¹⁰⁹. Nitekim Kara Han, Oğuz adına kız istemek için

¹⁰⁶ Şariban Çiftçi, 1947 Bahçecik doğumlu, Tahsili yok, Bahçecik Köyü'nde ikamet etmekte.

¹⁰⁷ Remziye Gülşen, 1963 Palu doğumlu, İlkokul mezunu, Yaylabası Köyü'nde ikamet etmekte.

¹⁰⁸ Mustafa Demiray, 1980 Sivrice doğumlu, Lise mezunu, Hilalkent Mahallesi'nde ikamet etmekte.

¹⁰⁹ Hamdi Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, Bursa 1995, s.202-203; Yusuf Özarslan, **İslam Işığında Geleneklerimiz, Göreneklerimiz**, İstanbul 1992, s. 29.

Kur Han'a adam göndermiştir. Birçok Türk boyunda evlenme “kız kaçırma” kızın rızasıyla hatta ana ve babanın tasvibi ile olur. Kız tarafının razı olduğunun delili olarak delikanlıya bir yüzük veya mendil gibi bir şey vermektir ki bu “nişan yüzüğü” yerini tutar¹¹⁰. İnceleme yaptığımız Elazığ ve çevresindeki Zazalarda rastladığımız “Başlık parası” da yine şerbet günü belirlenir. Başlık parasının Orta Asya’da bile uygulandığı söylenmektedir. Ayrıca Oğuzlarda da “kalın” veya “başlık parası” verme usulünün yaygın olduğu belirtilmektedir. Eski Türklerde erkeğin ailesi kızın ailesine elçi yollamakta, kızın babası da öneriyi kabul ettiğinde “kalın (başlık parası)” saptanmaktadır. Elazığ ve yöresindeki Zazalar arasındaki bu konudaki uygulama, eski Türk geleneğinin tamamen uzantısı durumundadır. Eski Türklerde kızın ailesine verilen kalın, ailelerin maddi durumlarına göre değişen muayyen miktarda eşya ve hayvandan oluşmaktaydı. Zengin ailelerde bu miktar yüz ata veya iki yüz koyuna çıkabilmekteydi. İslam’da ise bilindiği gibi mehir verilmesi söz konusudur. Mehrin nikâh esnasında erkeğin kadına mecbur olduğu kadının mülkiyetine giren mal anlamına gelmektedir. Mehir’in bir nevi başlık parası olarak kadının velisine verilmesini yasaklayan İslam, bunun bir bedel değil, bir nevi hak olarak koca tarafından gelinin kendisine verilmesini emretmiştir.

“Sağdıç” kelimesi Oğuzlardan bugüne kadar düğün geleneğinde “güveye arkadaşlık eden kimse” anlamıyla varlığını devam ettirmiştir. Ebu Hayam “saptuç-sağdıç” kelimesini “güveyin arkadaşıdır ki düğünlerde adamlara (misafirlere) hizmet eder” diye izah etmiştir¹¹¹. Görüldüğü gibi Anadolu’nun birçok yerinde düğünde damada eşlik eden arkadaşına isim olarak verilen “sağdıç” kelimesi, Elazığ ve yöresindeki Zazalarda, eski Türk geleneklerinden ayrılarak, geline ve damada düğün arifesinde eşlik eden arkadaş için kullanılmaktadır.

Eski Türklerde de gelinin güveyine, bugün çeyiz dediğimiz bir miktar mal veya eşya getirmesi geleneği vardı. Buna Orta Asya Türklerinde “koşantı” denirdi. Fakat koşantı, “kalın” gibi evlenmenin önemli koşullarından bir değildi. Arapça “cihaz (cehiz=çeyiz) den gelen çeyiz, evlenecek kız çocukları için hazırlanan her türlü şahsi veya ev eşyasını ifade eder. İslam’da ise evlenecek kıza ana-baba veya koca tarafından çeyiz hazırlanması aile yuvasının kurulmasında önemli mali haklar arasındadır¹¹².

¹¹⁰ A. İnan, Şamanizm, s. 166.

¹¹¹ Abdulkadir İnan, “Ateş ve Sağdıç kelimesinin anlamı”, **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara 1968, s. 295-304.

¹¹² H. Döndüren, age, s. 340.

Eski Türklerde seçilmiş, adak edilmiş olanı gösterme amaç ve inancı ile kına yakılırdı. Günümüz Kurban Bayramına yakın bir tarihte koç, koyun gibi hayvanlarının sırtlarının kınalanması veya muhtelif renklerde boyanması¹¹³ eski Türklerin hayatındaki “ıduk” inancının¹¹⁴ devamı niteliğindedir. Aynı inancın devamı olarak bölgedeki Zazalar arasında, askere giden gençlere vatana kurban olması için, gelini de kocasına kurban olması için, damadın da evine kurban olması için kına yakılır.

Türklerde kırmızı resimli elbiseler gerdeğe girecek gelin ile damadın giysileri idi. Bu mutluluk, mürüvvet ve murat anlamına geliyordu. Gelinliğin sembolü olan “al duvak” ise, güveyi ifade ediyordu. Çünkü Dede Korkut Hikâyelerinde yer aldığı şekliyle Banı çiçek, nişanlısı Beyrek kayboduğunda “al duvağımın iyisi” “al duvağımın sahibi” diye ağlayıp duruyordu¹¹⁵. Elazığ ve çevresindeki Zazalarda, düğün kıyafeti olarak her ne kadar kırmızı elbiseler yerine beyaz gelinlik tercih edilse de, gerek kırmızı kuşak, gerekse al duvak ile eski Türk inancının etkileri yaşatılmaktadır. Al duvak aynı zamanda temizliği ve kızın namusunu temsil eder.

Elazığ ve çevresindeki Zazalar arasındaki, gelinden yeni evine geldiğinde evden içeri girmeden önce babasının evinden çalınarak getirilen bardağı kırmasının istenmesi, gelinin eve geldiği gün başına “saçı saçma” âdeti tüm Türk topluluklarında mevcuttur. Saçı her devirde topluluğun elde ettiği en mühim ürünlerden olmuştur. Avcılık devrinde avın kanı, yağ ve eti, çobanlık devrinde süt, kımız ve hayvanların yağı; çiftçilik devrinde darı, buğday ve çeşitli meyveler saçı olarak kullanılmıştır. Saçı, yabancı soya mensup olan bir kızın kocasının soyadının ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için yapılan bir kurban ayininin kalıntılarıdır¹¹⁶.

Peygamberimizin sünnetinde ise saçı tamamen bir eğlence niteliğindedir. Şöyle ki; Peygamberimiz, sahabelen birinin nikâhında bulunmuş, dua ve tebrikten sonra bir tepsi içindeki şeker, hurma ve meyveyi orada bulunan halkın üzerine atmış ve bunun orada bulunan insanlar tarafından kapışılmasını istemiştir. Ayrıca İslam, müminlerin evliliğinin yapılacak bir düğün merasimi ve bu arada davetlilere verilecek bir yemekte çevreye duyurulmasını istemiştir. “Velime” de misafir, eş, dost ve yöredeki fakirlere yemek ikramı esastır¹¹⁷. Düğünden üç gün sonra, komşu kadınlar “zülûf kesme” ye

¹¹³ Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnancının İzleri**, Ankara 1995, s. 91.

¹¹⁴ A. İnan, Makaleler ve İncelemeler, s. 617-618.

¹¹⁵ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş** C.IV, Ankara 1978, s. 409.

¹¹⁶ A. İnan, Şamanizm, s. 167.

¹¹⁷ H. Döndüren, age, s.288, N. Bozkurt, age, s. 63.

çağrılır. Gelin herkesle görüştüktan sonra sağdıç tarafından saçları taranarak, saçlarından bir tutam kesilirdi.

Elazığ ve çevresindeki Zazalarda devam eden eve yeni gelmiş gelinin gelinlik etmesi de yine eski Türk inançlarından gelmektedir. Eski Türklerde de yeni evine gelen gelin için birçok şey tabu sayılırdı. Kocasının ve onun soyuna mensup erkeklerin adını söylemek muayyen bir zaman içinde kayınbaba ve kayınbiraderleriyle, hatta ihtiyar kadınlarla bile konuşmak yasak sayılmaktaydı¹¹⁸. Eski Türklerde görülen kadının kocasının ve kocasının erkek akrabalarının ismini söylememesi, onların yanında konuşmaması geleneğinin daha önce Elazığ ve çevresindeki Zazaların tümünde görülmesine rağmen, günümüzde sadece kırsal kesimde görülmektedir.

D- ÖLÜM İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Ölüm, yaşamın üçüncü dönemi olup, çevresinde birçok inanma, adet, töre, ayin, kalıp davranış işlem toplanmaktadır. Ölüm çevresinde toplanan ve ölü ile toplum üyelerini kuşatan inançlar, adetler, işlemler, törenler ve kalıp davranışlar başlıca üç grupta toplanmaktadır. Ölümün herkes için kaçınılmaz bir son oluşu, dünyanın her yerinde ölüm çevresinde toplanan adetlere ve işlemlere evrensel bir karakter kazandırmıştır. Bu bakımdan aralarında gerek coğrafi, gerekse kültürel bakımdan ayrımlar bulunan değişik yapıdaki toplumların konuyla ilgili inançları, adetleri ve işlemleri arasında çoğu zaman şaşkırtıcı benzerlikler görülmektedir¹¹⁹.

Ölüm insanların mutlak karşılaşacağı bir gerçektir. İnsanlar öleceğini bildiği halde, ölüm olayından çekinirler, korkar ve tedirgin olurlar. Cenaze görmek, ölümü hatırlamak, insanları belli bir süre ölüme hazırlanmaya teşvik edebilir. Bununla birlikte aradan birkaç hafta geçtikten sonra ölüm olayının tesiri insanların üzerinden kalkar. Bu başlık altında ölüm ile ilgili halk inanışlarını ölüm öncesi, ölüm esnası ve ölüm sonrası olmak üzere üç başlık altında inceleyeceğiz.

1- Ölüm Öncesi İnanışlar

Elazığ ve çevresindeki Zazalar, görmüş oldukları bazı rüyaları ve olayları ölümle yorumlamaktadır. Rüyada kan, baykuş, bulanık su, ölmüş bir yakınının onu yanına

¹¹⁸ A. İnan, Şamanizm, s. 167.

¹¹⁹ S. V. Örnek, age., s. 207.

çağırması kötüye ve ölüme yorumlanmaktadır. Bu nedenle bu tür rüyalar dile getirilmez, çevreye söylenmez.

Gece ev köpeğinin hazin hazin uluması, o evden bir kişinin öleceğine hükmedilir. Akşam sakız çiğneyenin ölü eti çiğnediğine inanıldığından sakız çiğnemek günahtır¹²⁰.

Parmağı, mezara veya ölüye doğru uzatmak iyi değildir. Uzatan şahsın, uzattığı ölü veya mezarın içindeki ölünün cennete gitmesine engel olacağına inanılır. Parmağını uzatan şahsın uzattığı parmağını önce iyice dişlemesi, sonra yumruğunu sıkması ve en sonunda da parmağını ayağının dibine sürmesi gerekir. Böylece ölünün cennete gitmesine engel olmamış olacağına inanılır¹²¹.

Küçük yaştaki hasta çocukların eğer yapılan tedavileri sonuç vermemişse şu yapılır; çocuk mezara götürülüp bir yere indirilir. Çocuğun sesinin duyulacağı kadar bir mesafeye kadar çocuktan uzaklaşılır. Eğer çocuk ağlarsa yaşayacağına, ağlamazsa iyileşmeyeceğine ve öleceğine inanılır¹²².

Rüyada iplik yumaklarının büyük ve küçüklüğüne göre insan ömrünün az veya çok kaldığını gösterir. Rüyada kızların gelin olması, erkeklerinde damat olması, o kişinin öleceğine delalet ettiğine inanılır. Ayrıca aynayı ters çevirmekte iyiye yorumlanmaz. Çünkü aynayı ters çevirmenin o evden bir ölünün çıkacağına delalet ettiğine inanılır¹²³.

Zazalar arasında ölüm ve kötü habere en çok yorumlanan hayvan baykuştur. Baykuş kimin damına konmuşsa ve ötmüşse o evden kötü haber çıkacağına inanılır. Bir insan diğerine beddua ederken “evine baykuş tünese” der, bu da “evin kötü bir olayla karşılaşılmasının temennisidir.” Kötü olaydan maksat o evden bir ölünün çıkmasıdır. Bu nedenle insanlar evinin yakınında veya bacasında öten bir baykuş gördükleri zaman onu hemen uçururlar¹²⁴.

Bölgedeki Zazalar insanı başlarına gelebilecek kötü olaylardan korunmak için mevlit okutma, kurban kesme, adakta bulunma gibi uygulamalarda bulunmaktadır. İnsanlar ölümden korkmakla birlikte, ihtiyarlandığında kendilerini ölüme hazırlamaktadırlar. Hali vakti yerindeyken ölüm yatağına düşmeden önce kefenlerini temin ederler. Bölgedeki Zazalar, yaşları ilerlediği zaman ölüm sonrası için daha çok

¹²⁰ Sait Acar, 1965 Palu doğumlu, Ortaokul mezunu, Karasungur Köyü'nde ikamet etmekte.

¹²¹ Mehmet Ali Özer, 1957 Hevişi doğumlu, Ortaokul mezunu, Çarşı Mahallesi'nde ikamet etmekte

¹²² Zülküf Kurşun, 1937 Palu doğumlu, Tahsili yok, Salıbaba Mahallesi'nde ikamet etmekte.

¹²³ Naile Demiray, 1948 Sivrice doğumlu, Tahsili yok, Hilalkent Mahallesi'nde ikamet etmekte.

¹²⁴ Ramazan Ateş, 1959 Palu doğumlu, İlkokul mezunu, Güllüce Köyü'nde ikamet etmekte.

ibadet etmeye, hayır ve iyiliklerde bulunmaya çalışırlar. Öte yandan yaşlandığında mirasını çocukları arasında paylaşanlara da rastlanılmaktadır. İlçede ölüm döşeğindeki insanlar ziyaret edilir. Ziyarete gelenler hastayı üzmemek için hastanın yanında ağlamazlar. Ölüm yatağındaki kişinin rahat can vermesini sağlamak amacıyla birtakım uygulamalar yapılır. Ölüm döşeğinde olan kişi için eğer güçlük yoksa o kişi kibleye doğru yatırılır. Sırtına ve ensesine yastık gibi şeyler konup, başı yükselttilerek, yüzü kibleye gelecek duruma getirilir. Ölüm anında şeytanın hastayı su ile kandırıp imanını aldığına inanıldığı için ağızına su verilir veya ıslak bezle dudakları ıslatılmaya çalışılır, ölüm döşeğindeki insanın uzaktaki yakınları çağrılır, gelememişlerse üzerine onlara ait eşyalardan ya da fotoğraflardan konur. Yakınları, ölüm döşeğindeki kişinin etrafında halka şeklinde oturarak dua ederler. O kişinin başucunda Kuran-ı Kerim bilen yakınları tarafından veya bilen kimse yoksa din görevlisi çağrılarak başta Yasin süresi olmak üzere Kuran'dan bazı süreler okunur. Oldukça sessiz olmaya çalışılır ara sıra Kelime-i Şahadet getirilir ki ölüm döşeğindeki kişi de Kelime-i Şahadet getirsin¹²⁵. Ölümünden sonra yapılamayacağı için hastanın genel temizliği yapılarak hasta devamlı temiz tutulur.

Elazığ ve çevresindeki Zazalar arasındaki halk inanışlarına göre ölüm döşeğinde yatan insanların son anları onun ölümüyle ilgili yorumlara sebep olmaktadır. Ölen insanın yüz ifadesi, gülümsemesi, ölmeden önce güzel konuşması, çabuk ve acı çekmeden ölmesi hayra yorumlanmakta, ölmeden önce çok acı ve ızdırap çekmiş ve ölüm anındaki hareket ve davranışları da güzel değilse kötüye yorumlanmaktadır¹²⁶.

2-Ölüm Esnasındaki İnanışlar

Taziye evine 3 gün boyunca yemek götürülür ki cenaze çıkan evdeki yetim çocuğun yemeğinin haram olduğuna inanılır. Borcu olanlar da borçlarını ölenlerin çocuklarına öderler.

Hasta öldüğü zaman gözleri kapatılır, çenesi bağlanır, elleri yan tarafa konur, ayakları birleştirilir, karnının şişmemesi için de üzerine bir demir parçası veya bıçak konarak üzeri örtülür. Ölüm haberi iletişim araçlarından yararlanarak camiden okunan “sela” vasıtasıyla çevreye duyurulur. Ölen kişinin akrabaları hazır değilse çağrılır. Hasta ruhunu teslim ettiğinden itibaren yakınları ve dostları bilhassa kızları, kız

¹²⁵ Muhyettin Özer, 1966 Bakladamlar doğumlu, Lise mezunu, Üniversite Mahallesi'nde ikamet etmekte.

¹²⁶ Mehmet Elitok, Keleşan 1955 doğumlu, Yüksekokul mezunu, Sürsürü Mahallesi'nde ikamet etmekte.

kardeşleri, hanımı henüz cenaze kaldırılmadan ölünün yanında elleriyle göğüslerine, üst başlarına vurarak ağlamaya başlarlar. Bu insanın kendini tutamadığı içten gelen bir ağlayıştır. Cenaze kaldırılırken veya kaldırıldıktan sonra etraftan gelen kadın akraba ve komşularında katılmalarıyla ağlamalar şiddetlenir. Cenazenin kaldırıldığı evde kadınlar oturur ve ağıt orada yakılır. Yaşlı bir ölünün arkasından fazla ağlanılmaz. Fakat ölen genç, evli ve çocuğu da varsa üzüntü ve acısı da o derece çok olur. Erkekler yüzlerine vurmak, kadınlar ise yüzlerine ve dizlerine vurmak, saçlarını yolmak suretiyle üzüntülerinin belirtisi olarak kendilerine işkence ederler. Bölgedeki Zazalarda, taziyeye gelen herkes genellikle kendi ölülerine ağıt yakarak ağlar. Cenaze defnedilmeden önce birtakım işlemler yapılır. Ölü yıkanınca kadar yanında Kuran okunmaz. Bir taraftan mezar kazılırken öbür taraftan ölünün yıkanması, kefenlemesi işlemleri yapılır. Ölen erkek ise cenazeyi cami imamı veya ölenin yakınlarından birisi tarafından imamın tarifisiyle, kadın ise o çevrede cenaze yıkamasını bilen bir kadın tarafından yıkanır. Cenaze fazla bekletilmez, mümkün olduğu ölçüde hemen defnedilir. Fakat ölüm akşamın geç saatlerinde gerçekleşmişse cenaze sabah erkenden sabah namazının akabinde defnedilir. Eğer ölen akşam gömülmemeyi vasiyet etmişse de akşam öldüğünde gömülmez, sabah namazından hemen sonra defnedilir. Cenaze yıkama işlemleri bittikten sonra cenaze kefenlenir, kefenin üzerine de bir battaniye sarılarak tabuta konur. Tabuttaki kadın ise tabutun ön tarafına başörtü bağlanır, erkek ise tabutun üstüne ceket veya şapka konulur.

Cenaze namazı, vakit namazından sonra camide veya mezarlıkta kılınabilir. Cenazenin gömüleceği mezarlık uzak ise cenaze arabayla, yakın ise tabut omuzlarda taşınmak suretiyle mezarlığa götürülür. Omuzlara alınan tabut dört kişi tarafından taşınır. Tabut ön tarafından omza alınır, arka taraftan bırakılır. Cenazeyi taşımak sevap olduğundan herkes taşımaya çalışır ve taşıtırmaya çalışılır. Cenaze taşınırken tekbir getirilir. Cenaze mezarlığa getirildiğinde başı kibleye gelecek şekilde mezarlığın önüne konulur.

Elazığ ve bölgesindeki Zazalar arasında mezarlar, ölüm haberi alındıktan hemen sonra cenaze yakınları, komşuları ve yakın dostları tarafından imece usulü ile kazılır. Mezar erkeklerin göbek, kadınların ise göğüs hizasına gelecek şekilde derinlikte kazılır, mezarın içerisinde ölünün yüzünün kibleye gelmesi için kible tarafı oyulur. Mezar kazılırken uğursuzluk getirdiğine inanıldığından kazma ve kürekler elden ele verilmez, yere bırakılır. Cenaze mezarın içine oğulları veya erkek kardeşleri tarafından, eğer onlar

üzüntüden indiremiyorlarsa imam ve ona yardım eden birkaç kişi tarafından kible tarafından sağ yanı üzerine kibleye döndürülür ve kefenin üzerindeki bağ çözülür. Cenazeyi kabre koyanlar “Bismillahi ve ala milleti resüllillah” derler. Cenaze mezarın içine konulduktan sonra üzerinin toprakla temas etmemesi için tahta ile örtülür. Mezara toprak atmanın sevap olduğuna inanıldığından birkaç kürek toprak atan küreği yere bırakır diğerleri küreği alır. Mezar olduğu belli olsun diye mezarın üzeri biraz tümsekleştirilir ve mezarın iki ucuna fakir olanlar taş, maddi durumu normal ve üstü olanlarda mermer koyarlar. Mezarın iki ucuna mermer taşı koyan cenaze sahipleri mezardakinin baş tarafındaki mermere ölünün adı, soyadı, doğum ve ölüm tarihlerini yazarlar. Mezarın üst tarafı dere gibi yarılarak suyun toprağı yıkadığı gibi onun günahlarının da yıkanması temennisiyle su dökülür. Daha sonra imam talkın vererek orada bulunanlara ölüye haklarını helal etmelerini isteyerek; ey cemaat! Falan oğlu/kızı falana hakkınızı helal ettiniz mi? Orada bulunanlar da “helal olsun” diyerek tüm cemaatten helallik alınır¹²⁷.

Zazalar; mezara kış aylarında taş dikmez, tercihen Mayıs ayı zarfında taş dikerler. Eskiden mermer yerine üzerinde yazı olmayan mezar taşı dikilirdi.

Şehitlerin naaşı yıkanmaz, kabristana götürülürken de Türk Bayrağına sarılı olarak götürülür. Gömülürken tabutu saran Türk Bayrağı alınarak şehidin hatırası olarak ömür boyu saklanır¹²⁸.

3-Ölüm Sonrası İnanışlar

Ölen kişi defnedildiğinde yakınlarından birisi akşama kadar bekler ve Kur'an okur. Zira birisi beklediği takdirde ölünün yabancılık çekmeyeceğine inanılır. Ölünün yıkandığı yerde lamba yakmanın ölünün kabristanının aydınlatılmasına vesile olacağına inanıldığından orada üç gün boyunca lamba yakılır. Cenazenin gömülmesinin ardından cenazede hazır bulunan cemaat tarafından taziye sahiplerini teselli etmek için mezarda yâda eve gelmek suretiyle baş sağlığı dilenir. Ölüsü bulunan evin damına taziye evi olduğu belli olsun diye beyaz bayrak asılır. Taziye, ölenin maddi durumuna göre en az 3 en çok 40 gün sürer. Ağa olarak tanınan bir kişi ise en az 40 gün sürmesi gerekir.

Ölünün borçları varsa yakınları tarafından ödenir veya üstlenilir. Yoksa helallik dilenilemediğinden cenaze namazı kılınmaz. Vasiyeti varsa yerine getirilir. Böylece

¹²⁷ Mehmet Mustafa Pala, 1968 Maden doğumlu, Ortaokul mezunu, Sanayi Mahallesi'nde ikamet etmekte.

¹²⁸ Mehmet Cami Gürbüz, 1949 Sarıcan doğumlu, Okur-yazar, Sarıcan Beldesi'nde ikamet etmekte.

ölünün huzur içinde yatacağına inanılır. Taziye sahiplerine “azayı” denilen çeşitli yardımlar yapılır. Ayrıca taziye sahiplerinin yakınlarından ve komşularından her gün birisi tarafından cenaze evine yemek verilir. Böylece zaten üzüntülü olan cenaze sahipleri bir de yemek yapma işiyle uğraşamayacaklarından onların da yemek yemeleri sağlanmış olur. Yemek verme on güne kadar devam eder. Yemekleri getirenler cenaze sahipleri ile sohbet eder, cenaze evinin misafirlerine yemeklerini vaktinde hazırlarlar. Yemek yenildikten sonra ölenin ruhuna Kuran’ı Kerim okurlar ve günahlarının af olunması için dua ederler¹²⁹. Son dönemde özellikle, ölü evi yerine Taziye Evi olarak kullanılmak üzere bir yer kiralanması veya tahsis edilmesi yaygınlaşmıştır.

Ölen kadın ise yakınları tarafından ölünün komşularına iğne-iplik dağıtılır. Olur ki ölen kadın komşularından iğne-iplik almıştır. Ölü yakınları ölümden iki-üç gün sonra lokma denen helva yaparak komşu, dost ve akrabalara dağıtırlar. Bölgedeki Zazalara göre bu helva dağıtılmayana kadar ölünün ağzı toprağın içinde kalır ve ancak bu helva dağıtıldıktan sonra ölünün ağzının topraktan çıkacağına inanılır. Ölüm olaylarında cenaze evden çıktıktan sonra evdeki tüm sular boşaltılmaktadır. Bunun sebebi “Azrail kanlı bıçağını yıkar” şeklindeki inanıştır. Evdeki artık (kalan) yemekler dökülmektedir. Çünkü ölünün kanı bu yemeklere bulaşmış olduğundan mekruh olduğu inancı hakimdir. Ölü evden çıktıktan sonra, ölüm kokusu da evden çıksın diye helva kavrulmaktadır¹³⁰.

Ölen kişinin eşyalarından (elbise, ayakkabı vb.) bazıları hatıra olsun diye evde saklanırken pek çoğu da fakir olanlara dağıtılır, alan olmazsa ve işe yaramayacak durumdaysa da yakılır. Elbiseler mümkün olduğunca uzağa dağıtılır ki sonradan fakirin üzerine görülmesi durumunda üzülmessin. Elbise ve ayakkabıların fakirlere biran önce verilmesi veya yok edilmesi ölünün geri geleceği korkusu ile ölenin etkisinin artırılması hatta yıkanarak hepten yok edilmesi isteğine dayanmaktadır.

Cenaze olan yerde üzüntü belirtisi olarak o gün düğün varsa davul zurna çalınmaz. Daha sonraki günlerde de cenaze evinden izin istenir. Cenazenin yakınları belirli bir süre (genellikle bir yıl, ölen genç ise ve çok seviliyorsa daha fazla sürer) eğlenceli ortamlarda bulunmazlar, televizyon izlemez, yeni elbise giymezler. Ayrıca erkekler yaklaşık 40 gün traş olmazlar, kadınlar ise karalara bürünürler¹³¹.

Elazığ ve çevresindeki Zazalar arasında, ölünün kırkı çıkıncaya kadar cenaze evi tarafından her gün bir kişilik yemek fakir fukaraya dağıtılır. Kırkıncı günde ölünün

¹²⁹ Davut Bal, 1948 Palu doğumlu, Ortaokul mezunu, Abdullahaşa Mahallesi’nde ikamet etmekte.

¹³⁰ Şadiye Arslan, 1949 Palu doğumlu, Tahsili yok, Kovancılar’da ikamet etmekte.

¹³¹ Selçuk Acar, 1977 Elazığ doğumlu, Lise mezunu, Hicret Mahallesi’nde ikamet etmekte.

etinin toprağa düştüğüne inanıldığından mevlit okutturularak yemek verilir, ölünün mezarına da giderek dua edilir, şeker ve Zazalar tarafından “kūlinçe” olarak adlandırılan pasta benzeri bir yiyecek dağıtılır.

4-Ölüm İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Elazığ ve çevresindeki Zazaların ölümle ilgili inanışlarının çoğunu dini uygulamalar oluşturmakla birlikte eski Türk inançlarına benzer adet ve uygulamalar da görülmektedir. Tatarlar’da, ölüm meleğinin kılıcından bahsedilmekte ve ölüm anında hastaların ölüm meleğini fark ettiğinden ağzının açık kaldığı düşünülmektedir. Ölüm meleğinin yüzünün soğukluğundan hastanın meikle göz göze geldiğinde hastanın yüz hatlarından anlaşıldığı söylenmektedir. Ayrıca insanların ölüm anındaki durumlarından ölümden sonraki hayatı konusunda bilgi edinildiğine inanılmaktadır. Bu inanış ve uygulamalar biraz değişik şekillerde de olsa tamamı Elazığ ve çevresindeki Zazalarda da görülmektedir¹³².

Kısa bir süre de olsa cenaze bekletilmesi gerekiyorsa cenazenin karnının şişmemesi için bir demir parçası veya bıçak konulur. Ölüm ve mezarla ilgili bu inanış ve düşüncelerin esasında demirin Türkler tarafından kutsal kabul edilmesinin ve koruyucu bir ruha sahip olması inancının belirtisidir¹³³.

Orta Asya’dan Anadolu’ya yerleşen Türkler, milli ve manevi kültürel değerlerini de beraberinde getirmişlerdir. Bu değerler, Türk Milletinin bünyesinde şu ya da bu şekilde varlığını sürdürmektedir. Elazığ ve yöresindeki Zazalarda da diğer inanışlarda olduğu gibi ölüm ile ilgili inanç ve pratiklerde, eski Türk inançlarına ait değerler mevcudiyetini korumaktadır. Ölüm korkusunun bilinçaltına yerleşmesiyle tedirgin olan halk, alışagelmışin dışındaki birtakım davranışları, meteorolojik olayları, hayvanların hareket ve sesleri, görülen rüyadaki hastanın psikolojik ve fizyolojik değişiklikleri çoğu zaman bir belirti saymaktadır¹³⁴.

Kaynaklar, eski Türklerin ölülerini yıkayıp temizlediklerini “eşük” denilen bir kefene sardıklarını, tabuta koyduklarını ve bir araba ile mezar yerine götürdüklerini kaydetmektedir¹³⁵. Bilhassa Beltirlerin ölüyü yıkadığı, erkek ölüyü erkek ihtiyarların

¹³² Mahmut Furtana, **Selendi İlçesindeki Yaygın Halk İnanışları ve Bu İnanışlardaki Eski Türk İnançının İzleri**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dinler Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2003, s. 52.

¹³³ İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 289.

¹³⁴ S. V. Örnek, *age*, s. 15.

¹³⁵ H. Göngör-Ü. Günay, *age*, s. 77.

kapının sol (güneyi) tarafına koyarak, kadın ölüyü ise kadınların evin sağ (kuzey) tarafına koyarak yıkadığı daha sonra elbiseleri giydirdikleri bildirilmektedir. Elazığ ve çevresindeki Zazalarda görülen elbise ve ayakkabıların fakirlere biran önce verilmesi veya yok edilmesi ölünün geri geleceği korkusu ile ölünün bulaştırdığı öldürücü etkinin arıtılması hatta yıkanarak hepten yok edilmesi isteğine dayanmaktadır. Böyle bir korkunun eski Türklerde de var olduğu görülmektedir. Urenhalardan birinde misafir bulunan biri ölürse bu ölüyü kapıdan çıkararak, bir demet ot ile vurup “nen varsa al! Bize bırakma beraber götür” derler. Kendi ölülerini fenalık yapmak için geri döndüğünde kapıyı bulmaması için kapıdan çıkarmazlar¹³⁶.

Çin’in Gan-su eyaletinde Nan-şan dağlarının kuzey kollarında yaşayan sarı Uygurlar da Budist olmalarına rağmen ölüyü evden çıkarırken tıpkı Altaylılar gibi “çocukları yanına alma, sürülerimize ve servetimize dokunma, arzu ettiğin hedeflere koş, iyi ülkelere git! İyi kamaları çağırıp, senin ruhuna dualar okutacağız. Sen fazla bekleme, güzel yerlere git” derler¹³⁷.

Gece geç vakitlerde ölen birisinin sabaha kadar bekletilmesinin sebebi kötü ruhların ölüye zarar vermesinden dolayıdır. Eski Türklerde de kötü ruhların ölüye zarar vermesinden dolayı ölüler bekletilirdi. Bu da Zazalar arasındaki inanış ile eski Türk inanışının aynı olduğunu göstermektedir¹³⁸.

Araştırma yaptığımız Elazığ ve çevresindeki Zazaların yapmış olduğu uygulamalar eski Türklerde de görülmektedir. Eski Türklerde görülen bu uygulamalara benzer “ölü aşısı” törenleri düzenlenmiştir. Başlangıçta defin merasimini ifade eden “yoğ” terimi daha sonra “ölü aşısı” veya ölüler için verilen yemek olmuştur. Altaylı ve Yeniseyli Türklerde, Sakalar, Kırgızlar, Kazaklar, Göktürkler ve kısaca eski devirlerden itibaren bütün Türk topluluklarında “yoğ aşısı” mevcut idi. Üstelik Türkler, başka dinlere girdiklerinde de bu usulü devam ettirmişlerdir. Göktürklerde “yoğ aşısı” törenine imparatorluğa dâhil bulunan bütün ulusların katıldığı Orhun Yazıtlarından öğreniyoruz¹³⁹. Beltirlerde birinci “ölü aşısı” defini üçüncü günü verilir. Bu “aşısı” fazla kalabalık çağrılmaz¹⁴⁰. Kazaklarda matemli evde daima misafire yemek verildiği için olsa gerek ki bir atasözü vardır. “Karnı acıkan kanalı eve koşar”¹⁴¹. Geleneksel Türk

¹³⁶ A. İnan, Şamanizm, s. 184.

¹³⁷ A. İnan, Şamanizm, s. 188.

¹³⁸ M. Furtana, age, s. 54.

¹³⁹ H. Göngör-Ü. Günay, age, s. 78.

¹⁴⁰ A. İnan, Şamanizm, s. 189.

¹⁴¹ A. İnan, Şamanizm, s. 189-190.

Dini Tarihinin en önemli yanlarından biri olan, ölmüş ataları tazim ve onlar için kurbanlar sunma inanç ve âdetinin bir uzantısıdır. Ölen ataların ve özellikle babaların ruhlarının geride kalanlara iyilik veya kötülüklerin dokunabileceği inancı ve onlara kaşı duyulan minnet hissi, atalar kültürünün temelini oluşturmaktadır¹⁴². Asya Hun'larında her yılın Mayıs ayı ortalarında atalara kurban sunulurdu. Atalara ait hatıraların kutlu sayılması, mezarlara yapılan tecavüzlerin ağır bir şekilde cezalandırılmasından da anlaşılmaktadır. Avrupa Hun tarihinde Atilla'nın II. Balkan seferinin (447) sebeplerinden biri olarak Hun hükümdar ailesi kabirlerinin Margos (Belgrad civarında Tuna üzerinde şehir-kale) piskoposu tarafından açılarak soyulması gösterilmektedir¹⁴³.

Ölülerin ruhları için hayır işlemek, fakir doyurmak, İslamiyet'te de vardır. Ancak bu uygulamaların belirli günlere bağlanılmış olması geleneksel Türk inancının uzantılarıdır. Aşı dökmek, helva kavurarak koku yaymak eski Türk inancı iken, bu günlerde yemek verip, fakir sevindirmek türünden yapılan hayırlara mevlit, hatim gibi ilavelerin yapılması, kanaatimizce bu inançları Müslümanlaştırmıştır. Çünkü İslamiyet'te ölünün ardından hayır-hayrat şeklinde yapılan uygulamalar vardır¹⁴⁴. Ancak definden sonra cenaze sahipleri tarafından cemaate yemek verilmesi uygulaması bulunmamaktadır. Ölü sahiplerinin daha sonraki günlerde ziyafet vermesi ise mekruh sayılmıştır. Bununla birlikte komşuları veya akrabaları tarafından yemek hazırlanarak ölü sahiplerine ikram edilmesinde bir beis görülmemiş hatta müstehap hükmünde değerlendirilmiştir¹⁴⁵. İslam'da, Zazalar arasında uzun tutulan yasın aksine ölünün yakınında bulunanlar için üç günden fazla yas tutulmasını caiz görmemiştir. Uzakta bulunanlar buna tabi değildir. Bununla beraber ölenin hatırasına hürmeten kadının kocası için dört ay on gün süre ile bir nevi yas tutması meşru kılınmıştır¹⁴⁶.

Eski Türklerin ve başta Orta Asya uluslarının yas tutma adetlerine dair Çin kaynaklarında kayıtlar bulunmaktadır. Oğuzların yas alameti, karalar giyinmeleri ve yaşlı çadırın üzerine kara bayrak asmalarıdır. Ancak ölen kişi düşmanları tarafından öldürülmüşse beyaz bayrak asılmaktadır. Yas alameti olarak saç kesme âdeti Göktürkler ve Sopyalar'da tespit edilmiştir. Defin töreni tamamlanıp ölenin evine dönülünce ölenin karısının saç örgüsü yarıdan kesilmektedir. Türkler arasında çok yaygın olan yas adetlerinden biri de ölünün bindiği atın kuyruğunu kesmektir. Kazaklarda bu âdete

¹⁴² H. Göngör-Ü. Günay, age, s. 51-52.

¹⁴³ İ. Kafesoğlu, Eski Türk Dini, s. 46.

¹⁴⁴ Yaşar Kalafat, **İslamiyet ve Türk Halk İnançları**, Ankara 1996, s. 37.

¹⁴⁵ Y. Özarslan, age, s. 321.

¹⁴⁶ Y. Özarslan, age, s. 320.

“tullamak (dul yapmak)” denir. Özellikle Kırgız-Kazaklarda rastlanan bir diğer yas alameti de elbiseyi ters giymektir¹⁴⁷.

Elazığ ve çevresindeki Zazalardaki, ölünün arkasından acı ve ızdıraplarını ifade eden uygulamalar eski Türklerdeki “Yuğ Törenleri”nin izlerini taşımaktadır. Çünkü eski Türklerden Oğuzlar ölülerin arkasından ağlar, tırnakları ile yüzlerini parçalayarak yırtarlardı. Göktürkler, saçlarını ve kulaklarını keser, feryat ederek ağlardı. Yine bu iki topluluğa ait kadınlar, saçlarını yolmak ve elbiselerinin yakalarını paramparça etmek suretiyle ağlardı¹⁴⁸. Ayrıca kaynaklarda defin ve matem törenleri arasında hazır bulunan resmi “ağlayıcı” ve “ağıtçı” kadınların varlığından da söz edilmektedir¹⁴⁹.

Ölen birisinin arkasından ağlamak ve yas tutmak Arapça’da “Nihaye” kelimesi ile ifade edilmektedir. Nihayeden maksat, ölen kimsenin yokluğunun acısını içinde duyarak hissetmektir. Cahiliyye Arapları ölenin arkasından meziyetlerini saymak, saç baş yolmak ve yakalarını yırtmak suretiyle ağlardı. Hz. Muhammed (SAV) pek çok hadisinde ölünün arkasından bağırıp çağırmak ve saç baş yolmak suretiyle ağlamayı yasaklayarak en ağır dille yermiştir. “Ölünün arkasından bağırıp çağırarak ağlamakla ölüye azap edilir”, “Allah ölünün arkasından bağırarak çağırarak ağlayana da onları dinleyene de lanet etmiştir”. Bu vb. hadislerde görüldüğü gibi ölünün arkasından bu şekilde ağlamak, peygamberin sünnetiyle ortadan kaldırılmıştır¹⁵⁰.

---

¹⁴⁷ A. İnan, Şamanizm, s. 195.

¹⁴⁸ A. İnan, Şamanizm, s.196.

¹⁴⁹ H. Göngör-Ü. Günay, age, s. 77.

¹⁵⁰ A. Çelik, age, s. 126.

II. BÖLÜM

ELAZIĞ VE ÇEVRESİNDEKİ ZAZALARIN TABİAT İLE İLGİLİ İNANIŞLARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

A-YAĞMUR DUASI İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

1 -Yağmur Duası ile İlgili İnanışlar

Elazığ ve çevresindeki Zazalar, kuraklık döneminde yağmur duasına çıkarlar. Yağmur duası bazen camilerde yapılmakla birlikte genel olarak sık sık ziyaret edilen yadır, türbe gibi kutsal sayılan yerlere gidilerek yapılır. Yağmur duasına yaz mevsimi haricinde ihtiyaç duyulduğu zaman diğer mevsimlerde de çıkarılır. En fazla yağmur duasına çıkılan mevsim ilkbahar mevsimidir. Çünkü bu mevsimde yağmura daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Yağmur duasına çıkıldığı halde yağmur yağmadığında tekrar tekrar yağmur duasına çıkarılır. Çünkü yağmur duasına çıkıldığı zaman yağmurun mutlaka yağacağına inanılır. Eğer yağmazsa kendilerinin hatalarında görürler.

Yağmur duasına tövbe istiğfar edilerek gidilirken yörede ilmi ve ibadeti ile tanınmış bir hocanın önderliğinde özellikle çocuklar ve hayvanlar götürülür. Duaya gidenler camide ceketlerini ters giyerler. Koyunlara tuz yedirip yatırlara susuz olarak götürerek yatırların etrafında dolaştırırlar ki Allah susuzluktan sürekli meleyen koyunlara acıyıp onlara rahmet etsin ve yağmuru yağdırsın. Koyunları yatırlara götürürken yolda kaplumbağaya rastladıklarında onu sırtüstü yatırırlar ki kaplumbağa da yağmurun yağması için Allah'a dua etsin, yüce Allah'ta kaplumbağaya acıyıp yağmur yağdırsın. Duaya gidilirken yolda yağmurun yağması için dua edilir. Allah'ın acıyıp yağmur yağdırması için özellikle çocuklar ve hayvanlar götürülür ki; Allah'a "Ya Rabbi, biliyoruz biz günahkârız sana karşı yüzümüz yok fakat bu günahsız çocuklar ve susuz hayvanlar için rahmetini bizden esirgeme" derler. Daha sonra yağmur duası namazı kılınması akabinde eve dönülür¹⁵¹. Ayrıca yağmur yağmadığı zaman kırk küçük taşın okunarak göle atılması suretiyle yağmurun yağacağına inanılır¹⁵².

¹⁵¹ Ahmet Ateş, 1955 Palu doğumlu, İlkokul mezunu, Güllüce Köyü'nde ikamet etmekte.

¹⁵² Mustafa Demiray, 1980 Sivrice doğumlu, Lise mezunu, Hilalkent Mahallesi'nde ikamet etmekte.

Başka bir inanca göre de Mahalle veya köyden bir gurup toplanarak bunlardan iki erkek, biri erkek diğeri kadın kılığına girerek tüm mahalle veya köyü dolaşarak;

Çomça gelin nar ister, çomça gelin su ister

Ver Allah'ım ver! Yağmur ile sel

Koç koyun kurban, göbekli harman

Yaz yağmuru yalancı gavur kızı dilenci

Ver Allah'ım ver! Yağmur ile sel

Koç koyun kurban, göbekli harman”

Şeklinde bağırarak yöre sakinlerinden gıda türünden bir şeyler toplarlar. Ertesi gün topladıkları şeyleri karıştırarak kutsal kabul edilen taşın yanında yemek yaparak yatırın yanında herkesle birlikte yemeği yedikten sonra yağmur duası ederler¹⁵³.

Yağmur suyu kutsal sayıldığından kesinlikle yağmura karşı küçük abdest dökülmez. Çünkü her bir yağmur damlasının melekler tarafından yeryüzüne indirildiğine inanılır. Ayrıca yağmur yaşam ve bereketin kaynağı olarak görüldüğünden yağmur yerine “rahmet” sıfatı kullanılır¹⁵⁴.

2- Yağmur Duası ile İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Eski Türk inançlarında su, taş ve ata ruhları kutsal kabul edilir. Taş veya taşlarla yağmurun yağdırılması inanç ve pratikleri bütün Türk kavimlerinde görülen bir uygulamadır. Elazığ ve çevresindeki Zazalarda, kırk küçük taşın okunarak göle atılması suretiyle yağmurun yağacağına inanılması eski Türk inancının bir uzantısıdır¹⁵⁵.

Ayrıca yine Elazığ'daki Zazalarda görülen yağmurun yağdırılması ile ilgili hayvanlara tuz yedirilip yatıra götürülmesi inanç ve pratiği, eski Türk inanç ve pratiklerinin hala yaşatılan bir uygulamasıdır. Nitekim yağmurun yağdırılması törenleriyle ilgili olarak Elazığ'daki Zazalar arasında uygulanan törene benzer bir uygulama da Ürgüp'teki “koyun-kuzu meletme” dir. Ürgüp'te halk kasabanın önünden geçmekte olan dere kenarında toplanır. Derenin bir kenarına koyunlar, diğerk kenarına da kuzular getirilir. Kuzu ve koyunların suyu geçerek birbirine kavuşmaları çobanlar tarafından engellenir. Analarına kavuşamayan kuzular bunun üzerine melemeye başlarlar. İşte bu sırada orada hazır bulunan hoca “Yarabbi bizim yüzümüze bakıp yağmur vermiyorsun, bari şu ağızsız, dilsiz hayvanların yüzünde bak da yağmur ver,

¹⁵³ Nurettin Fidan, 1963 Palu doğumlu, Lise mezunu, Gedikyurt Köyü'nde ikamet etmekte.

¹⁵⁴ Ali Çakmak, 1947 Şeyhemir doğumlu, İlkokul mezunu, Üniversite Mahallesi'nde ikamet etmekte.

¹⁵⁵ Abdulkadir İnan, Eski Türk Dini Tarihi, s. 39.

koyunları otsuz, kuzuları sütsüz bırakma” şeklinde dua eder, daha sonra bir muska yazarak dereye bırakır¹⁵⁶.

Türklerin sosyal hayatında su ve yağmur hayatın ve bereketin kaynağıdır. Bu yüzdendir ki su mukaddesler arasında kabul edilir. Bunun bir ifadesi de onun bugünde Türk hayatında “rahmet” sıfatı olarak anılmasıdır. İnceleme yaptığımız Elazığ ve çevresindeki Zazalarda olduğu gibi Türk dünyasının hemen her yerinde “yağmur yağıyor” yerine “rahmet yağıyor” denilir. Böylece onun Allah’ın bir bağışı olduğu vurgulanır¹⁵⁷.

Türk kavimlerinde çok eski devirlerinden beri yaygın olan bir inanışa göre, büyük Türk Tanrısı Türklerin cediti alâsına denilen bir sihirli taş armağan etmiştir ki, bununla istediği zaman yağmur, kar ve dolu yağdırarak fırtına çıkarırdı. Bu taş her devirde Türk kamlarının ve büyük Türk komutanlarının ellerinde bulunmuştur. Şamanistlere göre zamanımızda da büyük kamların ve yadacıların ellerinde bu taşlardan bulunmaktadır. Bu yağmur taşı muhtelif Türk lehçelerinde, her lehçenin fonetik özelliklerine göre muhtelif şekillerde ifade olunur. Yakutça’da “sata”, Altayca’da “cada”, Kıpçak gurubuna dâhil lehçelerde ise “cay” şeklinde söylenir. İslam kaynaklarında da Türklerin bu sihirli taşına “yağmur taşı” ve “cada taşı” denilmektedir¹⁵⁸.

Çağdaş Türk uluslarının folklorunda “yada taşı” efsanesi en çok yayılmış efsanelerinden biridir. Kırgızların Manas destanının büyük Çin seferi rivayetinde “Almanbet” adlı kahramanın yağmur yağdırmak için “bulutları afsunladığı” zikredilmektedir¹⁵⁹.

Yağmurun yağdırılması için çocuklar arasında oynanan, Zazalar tarafından “şalunga” diye adlandırılan oyun eski Türk inanışlarının devamıdır. Türklerde yağmur yağdırma törenleriyle ilgili bir çocuk oyunu niteliğinde olan Çömçe gelin/kepçe gelin oyununda çocuklar söyledikleri türkü ve ilahilerde kurban olarak koç/koyun adağını diler ve adağı yerine getirirlerdi¹⁶⁰. Ayrıca Çuvaş Türklerinde de yağmur duasına çıkan çocuklar tarafından un, darı, tereyağı ve yumurta toplanır sonra da bir muska yazılıp dereye bırakılırdı¹⁶¹.

¹⁵⁶ Abdulhalük ÇAY, **Türk Milli Kültüründe Hayvan Motifleri I**, Ankara 1990 s. 61.

¹⁵⁷ Y. Kalafat, Doğu Anadolu’da Eski Türk İnancının İzleri, s. 173.

¹⁵⁸ A. Şamanizm, s. 61.

¹⁵⁹ A. İnan, Şamanizm, s. 62.

¹⁶⁰ A. Çay, age, s. 53.

¹⁶¹ Y. Kalafat, Doğu Anadolu’da Eski Türk İnancının İzleri, s. 114.

B- AĞAÇ VE ORMAN İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

1- Ağaç ve Orman ile İlgili İnanışlar

Yeryüzünde en yaygın kültlerden biri olan ağaç kültü dinler tarihinin tespitine göre insanlık tarihinin hemen her döneminde kendini göstermektedir. Çünkü ağaç birçok toplum ve dinde ilahların ve ruhların barındığı kutsal varlıklardır. Hatta evren dev bir ağaç şeklinde tasavvur edilmiştir.

Elazığ ve çevresindeki Zazalarda, yıldırımın çarpacağına inanıldığından yağmur yağdığında, şimşek çaktığında ve gök gürlediğinde ağaçların gölgesinde oturulmaz. Bölgedeki Zazaların inancına göre Allah, şeytan ve cinlere şimşek attığında bunlar korunmak için ağaçların altında saklandığından Allah da şimşeği buraya düşürür¹⁶².

Yatırlarda bulunan ağaçlara kutsiyet atfedildiğinden bu ağaçları kesmenin günah olduğuna, yatırlarda bulunan ağaçlara çaput bağlamak suretiyle dilek ve temennilerde bulunulursa dilek ve temennilerinin kabul olunacağına inanılır¹⁶³.

Bazı yatırlara da küçük taşlar duvara yapıştırılmaya çalışılır. Yapırsa dileğinin gerçekleşeceğine inanılır.

Bölgedeki Zazalar, Kürtlerden farklı olarak ağaçlara ve ormana çok önem verir, bir dal'ın bir çocuk gibi olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca Hz. Muhammed'in "Öleceğinizi bilseniz bile kesinlikle dikili bir ağacınız olsun" hadisine çok riayet ederler. Nitekim bölgedeki Zazalara göre insan, ilk doğduğunda da öldüğünde de ilk olarak ağaca ihtiyaç duyar. Çünkü bebek doğar doğmaz beşiğe konulur, insan öldüğü zamanda teneşire konur. Ayrıca yatırlardaki ağaçlarında kutsal olduğuna inanıldığından kesinlikle o ağaçlara dokunulmaz. Üzerlik otu kutsal sayıldığından çocuk doğumundan sonra ilk kez sokağa çıkacağı zaman çocuğa göz ve nefes değmemesi için çocuğun başının üzerinde üzerlik tohumu döndürülerek ateşe atılır. Düğün günü de düğün evine nazar değmesin diye biraz üzerlik otu, damadın başının etrafında dolaştırıldıktan sonra yakılır. Böylece düğün evinin nazardan korunacağına inanılır¹⁶⁴.

¹⁶² Yıldırım Karakaya, 1945 Palu doğumlu, Tahsili yok, Yalnızdamlar Köyü'nde ikamet etmekte.

¹⁶³ İbrahim Gülşen, 1952 Palu doğumlu, İlkokul mezunu, Yaylabaşı Köyü'nde ikamet etmekte.

¹⁶⁴ Fikri Arslan, 1947 Palu doğumlu, Okur-yazar, Kovancılar'da ikamet etmekte.

2- Ağaç ve Orman ile İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Elazığ ve çevresinde yaşayan Zazaların inançlarında incelemeye çalıştığımız ağaç kültü, genellikle türbe-ağaç-su biçiminde bulunmaktadır. Kanaatimizce Orhun Kitabelerinde Gök Tanrı'dan sonra en hâkim unsur olan yer-su kavramının öncelikli bir kısmı işte bu üçlü veya bazen de ikili olan kültten ibaret olmaktadır. Görüldüğü gibi eski Türk inançları içerisinde çok önemli bir yer işgal eden bu kültlerin, İslamiyet'te dâhil kabul edilen bütün dinlerin süzgecinden geçerek günümüze kadar gelebilmeleri üzerinde düşünmeye değer bir olgudur. Masallar, efsaneler hep bu kültün izleriyle doludur¹⁶⁵.

Yatırlarda bulunan ağaçlara kutsiyet atfedilmesi eski Türk inançlarına dayanmaktadır. Çünkü ağaç kültü aşağı yukarı Orta Asya sahasından Anadolu'ya kadar bu kültün tespit edildiği her yerde ağaç-evliya münasebetine rastlanmaktadır. Halen Anadolu'da kutlu sayılan ağaçların yanında böyle türbe ve mezarların varlığı bunu göstermektedir.

Ötüken ormanlarının (ötügen yış) Göktürkler ve Uygurlar devrinde bütün Türklerde mukaddes sayıldığını biliyoruz. Orman kültü ilkel toplulukların orman mahsulleriyle ve avcılıkla geçindikleri devrin hatırasıdır. Ziraatçı ve geniş bozkırlarda çobanlık ile geçinen uluslarda orman kültü eski önemini kaybetmiş, orman Tanrıları da kötü ruhlar sayılmıştır. Bununla birlikte hayat şartları ve dini telakkileri bakımından epeyce gelişmiş ve yükselmiş olan bazı uluslar orman kültünü yeni dinlerine sokmaya muvaffak olmuşlardır. Nitekim son zamanlara kadar avcılıkla geçinen Şor Türkleri orman ruhlarının avcının temiz ve doğru sözlü olmasını istediğine inandıklarından bu ruhlara çok önem verirlerdi¹⁶⁶.

Ormanın heyeti umumiyesi bir kült sayıldığı gibi bazı ağaçları da ayrıca takdis edilir. Şamanizm'de en çok kutsal sayılan ağaç, kayın ağacı (Betula Toernef) dır. Doğu Türkistan'ın Müslüman oyun (kam) ları da hastayı afsunla tedavi ederken çevrelerinde kayın ağacı bulundurur¹⁶⁷.

¹⁶⁵ P. Ergun, age, s. 73.

¹⁶⁶ A. İnan, Şamanizm, s. 63.

¹⁶⁷ A. İnan, Şamanizm, s. 64.

C- HAYVANLAR İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

1-Hayvanlar ile İlgili İnanışlar

Elazığ ve çevresinde yaşayan Zazalar arasında, Hz. Peygamberin kedileri sevdiğinden, kediyi beslemenin iyi ve hayırlı olduğu hatta kediyi öldürmenin büyük günah olduğu, kediyi öldüren birisinin kefareti olarak bir sini dolusu altını hayır olarak dağıtsa dahi günahının affedilmeyeceği inancı hâkimdir. Fakat hadis kaynaklarında böyle bir inanış görülmemektedir. Horoz sabahları kimin kapısında öterse onun evine akşam hırsızın geleceğine, gece ev köpeğinin hazin hazin uluması o evden birinin öleceğine delalet ettiğine inanılır. Ayrıca kırmızı tavuğun eve bereket getirdiği, sarı ineğin evin süsü olduğu, atın alnında hayır olduğu, fare öldürenin gusletmesi gerektiği inancı hâkimdir¹⁶⁸.

Bölgedeki Zazalar arasında, güvercin beslemenin eve uğur getirdiğine ve musibetleri defettiğine inanılır¹⁶⁹.

Zemheri günlerinde evdeki örümcek ağlarının temizlenmesi hoş görülmez. Baykuşların gözleri sarı olduğundan nazar ettiğine, bir evin damında baykuş öterse o evde bir kişinin öleceğine inanılır. Günah olduğuna inanıldığından yük hayvanlarına götüreceğinden fazla yükünden fazla yük yüklenmez¹⁷⁰.

Koyun ve inekler melekten sayıldıklarından kutsal sayılır. Hatta koyunların, melek gibi masum olduğuna inanılır. Bundan dolayı gece koyunların arasında yatan bir kişinin güvende olduğu düşüncesi vardır¹⁷¹. Koyun ve inek sürüsü kaybolursa, hocaya gidilir. Hoca bir çakıya dua okur ve çakıyı kapatır, böylece sürüye saldırabilecek kurtların ağzının bağlandığına inanılır.

Baharın geldiğine inanılan Nevruz'dan sonraki ilk çarşamba "kara Çarşamba" olarak isimlendirilir. Hayvanların korunması için muska yazılır.

Faiz verenin ekmeğinin haramlığı karıncaların evi terk etmesine sebep olduğuna inanıldığından evinde karınca çok olan bir kişi bu karıncalardan kurtulmak için faiz veren (tefecî) bir kişinin evinden bir parça ekmek alarak karıncaların yuvalarına bırakır¹⁷².

¹⁶⁸ Garip Acar, 1936 Palu doğumlu, Tahsili yok, Karasungur Köyü'nde ikamet etmekte.

¹⁶⁹ Abdullatif Elitok, 1967 Keleşan doğumlu, Yüksekokul mezunu, Hilalkent Mahallesi'nde ikamet etmekte.

¹⁷⁰ Sait Acar, 1965 Palu doğumlu, Ortaokul mezunu, Karasungur Köyü'nde ikamet etmekte.

¹⁷¹ Sıddık Çiftçi, 1949 Altınoluk Köyü doğumlu, İlkokul mezunu, Bahçecik Köyü'nde ikamet etmekte.

¹⁷² Osman Kılınc, 1931 Sivrice doğumlu, Tahsili yok, Kültür Mahallesi'nde ikamet etmekte.

Çoban hayvan sürülerini merada otlatmak için dışarı çıkardığında arkadan bir tas su döküldüğünde sürünün nazardan korunacağına inanılır. Yolculuğa çıkan birinin önüne tavşan veya yılan çıkarsa uğursuzluk getireceğine inanılır¹⁷³.

Sancıya tutulan hayvanların kulaklarının ucundan biraz kesildikten sonra kanı akıtılırsa sancının geçeceğine inanılır.

Mavi renkli yabani güvercinlerin peygamberimizin hicreti esnasında gizlenmiş olduğu mağaranın girişine yuva kurarak peygamberimizi Mekke'li müşriklerden koruduklarına inanılır. Bundan dolayı bir nevi kutsiyet atfedilen güvercinlere dokunulmaz, kesilmez ve eti yenmez. Kesildikleri takdirde kesene büyük bir felaketin geleceğine inanılır. Beyaz güvercin huzurun simgesidir. Beyaz güvercin besleyen ailenin huzurlu bir ortama sahip olacağına inanıldığından beyaz güvercin beslemeye özen gösterilir¹⁷⁴.

Çocukların merkep (eşek) beslemeleri hoş karşılanmaz. Çünkü merkeple uğraşan çocuğun aptal olacağına inanılır¹⁷⁵.

Tavuğun nadir görülen bir şekilde günde iki kez yumurtlamasının uğursuzluk işareti olduğuna, bu durumun tavuğun sahiplerine büyük bir felaketin getireceğine inanıldığından o tavuk kesilir¹⁷⁶.

Hz. Hüseyin şehit edilirken keklığın onun kanıyla ayaklarını yıkadığına ve kanını içtiğine inanıldığından keklik uğursuz hayvan olarak görülür. Bu inanişe sebep ise keklığın gagasının ve ayaklarının kırmızı oluşudur¹⁷⁷.

Hz. İbrahim ateşe atılırken, Hz. İbrahim'in atıldığı ateşi söndürmek için ağzı ile su taşıdığına inanıldığından kertenkele kutsal bir hayvan olarak görülür ve öldürülmez¹⁷⁸.

Yarasanın kanadından su içen kişinin ilim ve fen adına ne varsa onu rahatlıkla öğrenebilecek bir yeteneğe sahip olunacağı inancı hâkimdir¹⁷⁹.

Bölgedeki Zazalar, "heriş" olarak adlandırılan yeni doğum yapmış koyun, keçi ve ineğin ilk sütü bu hayvanların sütünün bol ve bereketli olması için yakın komşu ve akrabalara dağıtırlar¹⁸⁰.

¹⁷³ Emin Seven, 1942 Mumut doğumlu, İlkokul mezunu, Kayalar Köyü'ne ikamet etmekte.

¹⁷⁴ Neslihan Alan, 1982 Maden doğumlu, Lise mezunu, Sürsürü Mahallesi'nde ikamet etmekte.

¹⁷⁵ Emine Fidan, 1944 Gıylan doğumlu, Tahsili yok, Gedikyurt Köyü'nde ikamet etmekte.

¹⁷⁶ Mehmet Kılınc, 1950 Sivrice doğumlu, İlkokul mezunu, Kültür Mahallesi'nde ikamet etmekte.

¹⁷⁷ İsa Acar, 1940 Palu doğumlu, Tahsili yok, Karasungur Köyü'nde ikamet etmekte.

¹⁷⁸ Süleyman Demiray, 1937 Sivrice doğumlu, Tahsili yok, Hilalkent Mahallesi'nde ikamet etmekte.

¹⁷⁹ Yunus Bayrak, 1964 Palu doğumlu, Ortaokul mezunu, Gürçubuk Köyü'nde ikamet etmekte.

¹⁸⁰ Salime Pala, 1938 Maden doğumlu, Tahsili yok, Maden'de ikamet etmekte.

2- Hayvanlar ile İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Eski Türklerde kutsal kabul edilen birçok hayvan mevcuttur. Totemcilik, en iptidai cemiyet tipi olarak kabul edilen “klan”ın dini kadrosunu teşkil eder. Buna göre bir hayvan, bir bitki veya bir cisim klanın atası durumunda olup kutsal sayılır ve “totem” adını alır. Kuş, tavşan vb. hayvanlar, herhangi bir bitki mesela bir taş parçası, yağmur, deniz vb. kutsal kabul edilebilir. Totem’i öldürmek, incitmek tabu (haram, yasak) dur¹⁸¹.

Gerek eski Türklerin, gerekse bugünkü Türklerin kutlu saydığı hayvanlar arasında geyik, kaz, at, kartal, bozkurt, tavşan sayılabilir.

Bölgedeki Zazalarda baykuşların gözlerinin sarı olduğundan nazar ettiğine inanılması eski Türk inancına dayanmaktadır. Türklerin destanlarında sarı renk kötülük ve felaket sembolüdür. Ancak tabiat ve bahardaki çiçek tasvirlerinde istenerek kullanılmıştır. Sarı ejderha Türk masallarında kuşku ve kötü duyguları veren bir motiftir ve Oğuz Destanında yiğitlerin yiğitliklerini ispat etmeleri için böyle korkunç bir hayvanı öldürmeleri şarttır¹⁸². Ayrıca mavi renkli yabani güvercinlere kutsiyet atfedilmesi, beyaz güvercinlerin huzurun simgesi kabul edilmesi, Türklerin mavi ve beyaz renklere yükledikleri anlamlarla benzerlik görülmesi bu inanışların eski Türk inanışlarına dayandığını göstermektedir. Türklerde ak (beyaz) renk beyazlığı göstermekle beraber, temizlik, arılık, büyüklük ve yaşlılığı ifade etmektedir. En eski Türk devleti sayılan Hunlarda ak renk adalet ve güçlülüğün sembolüdür¹⁸³. Gök ve mavi ise gök ve suyun alametidir. Gök rengi sonsuzluğu, türeyişi, emniyet ve huzuru telkin eder ve sınırlar için kırmızının aksine olarak sükun ve huzur verir. Gök, kırmızı ve ak renkleri Türk kültüründe en çok değer verilen renklendir¹⁸⁴.

D- SU İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

1- Su ile İlgili İnanışlar

Elazığ ve çevresinde yaşayan Zazalar arasında geceleyin büyük nehirlerden görünmeyen zararlı varlıkların çıkabileceğine inanıldığından gece büyük nehirlerin

¹⁸¹ İ. Kafesoğlu, Eski Türk Dini, s. 9.

¹⁸² Sadık Tural-Elmas Kılıç, **Nevruz ve Renkler**, Ankara 1996, s. 60.

¹⁸³ S. Tural-E. Kılıç, age, s. 56.

¹⁸⁴ S. Tural-E. Kılıç, age, s. 59.

yanında tek başına oturulmaz ve yatılmaz. Ayrıca büyük nehirlerin her sene mutlaka bir can aldığına inanıldığından nehre girerken çok dikkat edilir¹⁸⁵.

Elazığ ve bölgesindeki Zazalar arasında, su kutsal sayıldığından su ile yemin edilir. Zorunlu olmadıkça ayakta su içilmez. İhtilam olan birisi suya dokunmaz. Su temiz tutulur ve kesinlikle pisletilmez, suyu pisletenin çarpılacağına inanılır. Ayrıca birisine iltifat edileceği zaman “Su gibi aziz ol” denilir¹⁸⁶.

Ayrıca çıplak banyo yapılmaz, cinlerin musallat olacağına inanılır.

2- Su ile İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Elazığ ve çevresindeki Zazalar arasında görülen su ile ilgili inanç ve pratikler eski Türk inanışlarının yaşayan son biçimleridir. Nitekim Anadolu Türkleri arasında hala çarpılacağına inanıldığından su temiz tutulur, hava karardıktan sonra evin dışına su dökülmez, suyun akıp geçtiği yerlere tükürülmez ve küçük su dökülmez. Eski Türklerde su mukaddes olup onların hayat kaynağı ve yaşama gücüdür¹⁸⁷.

Türkler arasında tabiat kültürüne bağlı olarak gelişen ve kült konusu olan su önemli bir unsurdur. Türkler dağlar gibi göller ve ırmakları da hep canlı nesnelere olarak tasavvur etmiştir. Suyun arıtıcı niteliği, bolluk ilişkisi, taşma vb. özellikleri bu kültürün doğuşunda rol oynayan önemli etkenlerdir.

Elazığ ve çevresindeki Zazalarda, su ile ilgili inanış ve uygulamalar geleneksel Türk dini içerisinde de önemli bir dini anlam ve mahiyete bürünmüş, bu çerçevede su kaynağı, pınar, ırmak ve göl gibi su ile alakalı oluşumlar kutsiyet kazanmıştır. Orhun yazıtlarında yer alan ikinci yer-su ifadesi “Tamak-Iduk-baş” Tamir Nehri’nin başına ve kaynağına izafe edilmektedir. Göktürkler ve Uygurların Tamir’i yanı sıra Orhun, Selenga, Tola... gibi ırmakları da kutsal saydıkları anlaşılmaktadır. Kutsal sayılan bu ırmak sularının ve göllerinin balıklarını avlamak ve onları yemek yasaklanmıştır¹⁸⁸.

¹⁸⁵ Melahat Acar, 1952 Palu doğumlu, İlkokul mezunu, Hicret Mahallesi’nde ikamet etmekte.

¹⁸⁶ Hava Bayrak, 1963 Maden doğumlu, İlkokul mezunu, Gürçubuk Köyü’nde ikamet etmekte.

¹⁸⁷ Y. Kalafat, Doğu Anadolu’da Eski Türk İnanıcının İzleri , s. 52-54.

¹⁸⁸ Jean Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini** (Trc.Ayhan KAZANCIGİL), İstanbul 1994, s. 115.

E- ATEŞ İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

1- Ateş ile İlgili İnanışlar

Elazığ ve çevresinde yaşayan Zazalar, Ay tutulduğu zaman silahları ateşlemek ve davul çalmak suretiyle Ay'ın tutulmaktan kurtulacağına inanır. Çünkü Ay'ın tutulmasında şeytanın rol aldığı ve bunların yapılmasıyla Ay'ın normal haline döneceği inancı hâkimdir¹⁸⁹. Ayrıca ay tutulmasının yakındaki birinin işlediği büyük günah sebebiyle meydana geldiğine inanılır.

Dolu yağdığında durması için ezan okunur, ayrıca dolunun yağdığı bölgeye teneke konur.

Kömür ve ateşteki köz etrafına kıvılcım saçılırsa, orada bulunan kişilerden birisinin aleyhinde konuşulduğuna inanılır. Üfürmek suretiyle lambayı söndürmek fakirlik alameti olduğuna inanılır. Ateşe saç atmak günah sayıldığından saç, genellikle duvar delikleri vs. gibi yerlere konulur¹⁹⁰.

Akşamdan sonra ev süpürülmez. Şayet mutlaka ev süpürmek gerekiyorsa süpürgenin ucu hafifçe yakılır.

Ateşe saygı duyulduğundan küçük su dökülmez. Ateş ile yemin edilir. Ateşe ve köze su dökülmez. Çünkü özellikle Akşam namazı akabinde ateşin çarpacağına inanılır. Ateşin üzerine özellikle çocukların küçük su dökmesinin cin çarpmasına neden olacağına çünkü cinlerin ateşi çok sevdiğine inanılır. Cin çarpma gibi tıbben tedavisi mümkün olmayan hastaların ateşin etrafında döndürülmesiyle iyileşeceğine inanılır¹⁹¹. Ayrıca iletişim araçları bu kadar gelişmemişken ateş bir iletişim aracı görevini de görüyordu. Merada hayvanlarını otlatan çoban, hırsızlık ve gasp gibi durumlarda ateş yakarak yardım isterdi. Bu ateşi gören bütün erkekler mızrağını alır atına biner beklemeksizin ateşe doğru giderlerdi. Ateşi görüp de gitmeyen kişiye iyi gözle bakılmaz. Bunlara namert gözüyle bakılır, adam muamelesi bile yapılmaz¹⁹².

2- Ateş ile İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

“Ateş” kavramı Anadolu’da çok önemli anlamları ihtiva eder. Ancak genelde bütün geleneksel sosyal guruplarda bir kutsallığı ifade etmiştir. Ateş bazen evrenin

¹⁸⁹ Kudret Kurşun, 1951 Palu doğumlu, Tahsili yok, Salıba Mahallesi’nde ikamet etmekte.

¹⁹⁰ Yunus Bayrak, 1964 Palu doğumlu, Ortaokul mezunu, Gürçubuk Köyü’nde ikamet etmekte.

¹⁹¹ Remziye Gürbüz, 1954 Sarıcan doğumlu, Tahsili yok, Sarıcan Beldesi’nde ikamet etmekte.

¹⁹² Ahmet Ateş, 1955 Palu doğumlu, İlkokul mezunu, Güllüce Köyü’nde ikamet etmekte.

menşei, bazen de tanrıların insanlara verdiği en kıymetli hediye olarak karşımıza çıkmaktadır. Ateş ile ilgili inançların, “Amerika, Asya, Avrupa ve Akdeniz havzasındaki en eski dini sistemler içinde, ateşin yerine ve zamanına göre az veya çok önemli bir kült konusu olduğu bilinmektedir. Ama ateş, asıl eski Hind ve İran inançlarında temel bir yer kazanmıştır. Özellikle Zerdüştlüğün ve Mazdeizm’in ana esasları ateş ibadetlerine dayanmaktadır. Bu iki dinden başka Kuzey ve Orta Asya bozkırları gibi sert iklim şartlarının hâkim olduğu yerlerde teşekkül eden inanç sistemlerinde de ateşin tabii bir mevkii olacağı şüphesizdir”. Eski Türk inancına göre ilk insanlar meyve ve otları beslendikleri için ateşe ihtiyaçları yoktu. Fakat Tanrı onlara zamanla et yemeklerini de bildirince ateşe ihtiyaç duyuldu. Bunun üzerine Tanrı Ülgen, kuru otları toplayıp, iki taş arasında ezerek ateşi meydana getirdi. Bunun üzerine insanlar bu ateşe “...atamın kudretinden taşta düşmüş ateştir” dediler. Bu nedenle olacak ki Hun ve Yakut Türklerinde çakmak taşından elde edilen ateş kutlu sayılmaktadır. Yakut Şamanları da ayinlerinde bu taştan elde edilen ateşi kullanırlar ki buna “mukaddes ateş”, kibritle elde edilen ateşe de “Rus ateşi” diyorlar ve Rus ateşini de asla ayinlerinde kullanmazlar. Diğer taraftan Moğol Şamanizm’ini ilk defa inceleyen Banzanov, ateş inancının Moğollara Türklerden geçtiğini söyler. Bunun için de Moğolca ateşe “gal” ve Ateş Tanrısı’na da “ot” denilmesini delil olarak gösterir¹⁹³.

Altaylıların ateşe karşı söyledikleri dualarda ateşe “Güneş ve Ay’dan ayrılmışsın” derler. Altaylılar ateşin gökten Ülgen-Tanrı tarafından gönderildiğine inanırlar. Mübarek sayılan bazı şeylere ve ruhlara karşı “küfür” sözler sarf edilebilir ise de ateş hakkında böyle bir şey söylenemez. Ateşi su ile söndürmek, ateşle oynamak ve ateşe tükürmek kesin olarak yasaktır¹⁹⁴.

Elazığ ve çevresinde Zazalar arasında yaşayan Ay tutulması sırasındaki inanç ve pratikler eski Türk inanışlarının bir devamı niteliğindedir. Çünkü Ay tutulması esnasında göğe ok atarak, davul çalarak, silahları birbirine vurarak, bağırarak gürültü çıkaran eski Türkler, böylece Ay’ın yüzünü örten karanlığı, kara iyeleri kovmaya çalışırdı¹⁹⁵.

Elazığ ve bölgesindeki Zazalar arasında görülen ateşin saygı duyulması, ateşe su dökülmemesi ve ateşe küçük su dökülmemesi eski Türk inanışlarından kalma inanış ve

¹⁹³ A. İnan, Makaleler ve İncelemeler, s. 394 ; A. İnan, Eski Türk Dini, s. 42.

¹⁹⁴ A. İnan, Şamanizm, s. 67.

¹⁹⁵ Y. Kalafat, Doğu Anadolu’da Eski Türk İnancının İzleri, s..40.

pratiklerdir. Türkler od ve ocak iyesine bir saygı işareti olarak üstüne pis ve kötü şeyler atmaz, bundan sakınırlardı. Söndürmez ve üstüne su dökmezlerdi¹⁹⁶.

F- ZİYARET YERLERİ İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

1-Ziyaret Yerleri ile İlgili İnanışlar

Birini veya bir yeri görmeye gitmek anlamındaki ziyaret kelimesi ile daha çok yatır, türbe, kümbet, tekke, ziyaret, dede mezarı gibi çeşitli adlarla anılan, türlü isim ve sıfatlar verilerek manevi güç ve meziyetlere inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen yerlere belirli dileklerle yapılan ziyaretler ve bu çerçevede oluşmuş inanç ve uygulamalar anlaşılmaktadır¹⁹⁷.

Elazığ ve çevresindeki Zazaların yaşadığı hemen hemen her köyde yatır bulunmaktadır. Her yatırın bir hastalığa şifa kaynağı olduğuna inanılır. Derdine derman arayanlar bu ziyaretgâhlara gider adaklarda bulunarak niyetlerini dua ile belirtirdi. Özellikle adadıkları kurbanı yatırlarda kestikleri zaman dualarının kabul edilme oranının çok daha fazla olduğuna inanılır. Bu yatırlardaki toprak, halk arasında ilaç (tüberk) olarak kabul edilmektedir. Baş ağrısı, ağız yarası gibi küçük hastalığı olan kişiler tarafından, bu toprağın yenilmesi veya suya atarak o suyu içmek suretiyle baş ağrısının ve ağız yarasının gideceğine inanılır. Fakat geceleyin yatırlarda kesinlikle oturulmaz ve yatılmaz. Oturulduğu veya yatıldığı taktirde görünmeyen zararlı varlıkların o kişiye zarar vereceğine inanılır¹⁹⁸.

Elazığ ve çevresindeki Zazalar arasında, mezar, mezarlık ve türbe türünden mekânlara parmak uzatanların çarpılacağına inanıldığından bu mekânlar parmak uzatılarak gösterilmez. Çocuklara bu tür yerleri parmak ile göstermeleri halinde parmaklarını ısırarak suretiyle acı çekmeleri telkin edilir¹⁹⁹.

Ziyaretin İslamiyet'teki en belirgin örneği hac ibadetinde görmekteyiz. Elazığ ve bölgesindeki Zazaların ziyaret yerleri ve burada yapılan uygulamalarla hac ibadeti tamamen farklı bir kategoriye dâhildir. Hz. Peygamberin hayatında kabir ziyaretini yasaklayan ve daha sonra buna müsaade eden iki uygulama bulunur. Peygamberin kabir ziyaretini herkese yasaklaması, İslam'ın genel karakterine uymayan bazı cahiliye

¹⁹⁶ Y. Kalafat, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnancının İzleri, s. 61.

¹⁹⁷ M. Furtana, age, s. 29.

¹⁹⁸ Osman Kılınc, 1931 Sivrice doğumlu, Tahsili yok, Kültür Mahallesi'nde ikamet etmekte.

¹⁹⁹ Zülküf Kurşun, 1937 Palu doğumlu, Tahsili yok, Salıba Mahallesi'nde ikamet etmekte.

adetlerinin terk ettirilmesi, kabirlere ve içinde yatanlara karşı aşırı saygı besleme hatta onlara ibadet etme şeklinde görülen şirk belirtilerini yok etme amacına dayanır. Müslümanlar kabir ziyaretinin yasaklamasının amacını kavradıktan sonra peygamber ahireti hatırlattığı için kabir ziyaretinin yapılabileceğine izin vererek bu yasağı kaldırmıştır²⁰⁰.

2- Ziyaret Yerleri ile İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Halkın kutsal kabul ettiği yata, taş, ağaç vb. yerler bilinen ziyaret yerleridir. İnsanların çoğu kutsalın yoğun olarak hissedildiği yerlerde kendilerini daha çok emniyette gördüklerinden kutsala yakın veya kutsal ile beraber yaşama arzusundadır.

Elazığ ve çevresindeki Zazalarda görülen mezar, mezarlık ve türbe türünden mekânlara parmak uzatılmaması inancı, eski Türklerde Ruh (tın) un yeryüzüne don değiştirerek dönebileceği inancının bir uzantısıdır. Nitekim bu inanç, Türklerin soylarını muhtelif canlılara bağlanmalarına yol açmıştır ki Türklerin kurttan türemesi inancı bunun bir tezahürüdür²⁰¹.

İlahi dinlerde en yüce manada kutsallık Tanrı'ya aittir ve bu kutsalın belirleyicisi kutsalın bizzat kendisidir. İslam'da kutsala daha yakın olan insanları ifade etmek üzere veli, evliya, şehit vb. kelimeler kullanılmıştır. Kuran ve diğer ilahi dinlerin kutsal kitabında; “Mescid-i Haram”, “Beytül Makdis”, “Mukaddes Tuva vadisi” gibi bazı yerler kutsal olarak belirlenmiş ve bu makamlara gelişigüzel girilmeyeceği ifade edilmiştir. Tabi bu kutsal mekânlara gitme davranışı ziyaret kavramı ile ifade edilmektedir. Ziyaret Türkçede birini veya bir yeri görmeye gitmek, gezmek anlamında kullanılmaktadır.

Yata, türbe, tekke, ziyaret gibi çeşitli isimlerle anılan ziyaret yerleri, her zaman için kendilerinde bir manevi güç, feyiz ya da bereket bulundurduğuna inanılan ve birtakım efsaneler, hikâyeler ve kerametler atfedilen kişilerin mezarları, türbeleri veya onlara ithaf olunan makamlar değildir. Aynı zamanda kutsal bilinen taş, ağaç, kaynak, kaya ve dağ gibi mekânlar da ziyaret kategorisine dâhil edilmektedir. Çünkü yer-su, ağaç ve taş kültü Türk Din Tarihinde önemli yer tutmaktadır. Geçmişten günümüze Türk toplumlarının geleneksel yaşantılarına bakıldığında bu kültürlerin etkilerini görmek mümkündür. Ancak bu taş, ağaç ve kaynak gibi ziyaret yerleri çoğu zaman bir efsaneyle

²⁰⁰ M. Furtana, age, s. 30.

²⁰¹ Y. Kalafat, Doğu Anadolu'da Eski Türk İncanın İzleri, s. 70.

karışmış veya bir evliya ile bağlantı kurmuş, onun hayatına girmiş veya veliye, yatıra, çok yakın olmakla kutluluk kazanmış olduğu gibi, tarih boyunca birçok ülkede görülen; ağacı, kaynağı, taşı türlü sebep ve şartlarla kutlu tanıma gibi inançların kalıntı ve devamı gibi görmek gerekiyor. Bu tür kutsallıklar atfetmenin eski Şamanist Türklerde görüldüğü belirtiliyorsa da, bu ifade söz konusu inancın asıl kaynağının ve mekanizmasının ne olduğunu ortaya koymamaktadır. Çünkü bu inanışların yaygınlığı sadece ülkemiz ve diğer Müslüman Türk devletlerine mahsus değildir. Zira İslamiyet öncesi döneme kadar Araplar arasında görüldüğü, Afrika kıtasında çeşitli amaçlarla velilerin mezarlarının ve diğer kutsal mekânlarının ziyaret edilmesinden ibaret olan uygulamaların yaygın olduğu belirtilmektedir. Aslında bu inanış Türk veya Müslüman dünyası ile de sınırlı değildir. Bu inanışlara; Naturizm ve Animizmin bir tür tezahürleri olarak tarihin her döneminde Afrika, Amerika, Avustralya, Uzakdoğu, Çin, Hindistan, Eski Yunan gibi yerlerde de rastlanmaktadır²⁰².

Kısaca özetlemek gerekirse ziyaret yerleri ile ilgili iki tür kutsallığın olduğu görülmektedir. Birincisi; bizzat Allah tarafından kutsal olduğu belirtilen yer, mekân veya nesnelere olup diğeri insanlar tarafından kutsallık atfedilenlerdir. Bizim çalışmamız ile ilgisi olan Allah'ın kutsal olarak nitelendirilmesinden esinlenerek veya kutsalın "atalar kültü", "yer-su" vb. inanışlar ile bağlantılı olarak oluşan kutsal mekân anlayışıdır.

---

²⁰² İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresindeki Kutsal Mekan Anlayışı", **FÜİFD**, Elazığ 2000, s. 446-447.

SONUÇ

Tüm toplumlarda olduğu gibi Elazığ ve yöresinde yaşayan Zazalar arasında da hayatın belirli safhalarında birtakım tören, uygulama, anane, örf ve adetlere rastlanmaktadır. Bu uygulama ve törenlerde ağırlığı örf ve adetler oluşturmakla birlikte birçok dini motiflerde görülmektedir.

Bir toplumun gelenek, görenek ve inanışlarının oluşması çok uzun bir süreç sonucu olmaktadır. Bu gelenek, görenek ve inanışlar içerisinde toplumda en çok görülen geçiş dönemleri ve tabiat ile ilgili inanış ve uygulamalardır. Elazığ ve çevresinde yaşayan Zazalarda görülen doğum ile ilgili inanış ve uygulamalarda genellikle Orta Asya Türk kültürünün hakim olduğu görülmektedir. Zazaların sünnet ile ilgili inanış ve uygulamalarında geleneksel Türk dinlerinde sünnet olma geleneğinin bulunmaması, bu geleneğin tamamen Sami kültürünün etkisiyle oluştuğu anlaşılmaktadır. Ancak sünnetten kaynaklanan kirvelik kurumunda ise Anadolu Türk kültürünün hâkim olduğu, Elazığ ve bölgesindeki Zazalar arasındaki evlenme ve düğün törenlerinde de geleneksel Türk inancındaki uygulamaların hâkim olduğu görülmektedir. Özellikle erkek çocuk sahibi olmak oldukça önemlidir. Öyle ki çocuk sahibi olmamak bir evliliğin bitmesiyle veya kuma getirilmesi ile sonuçlanabilir. Ölüm ile ilgili inanış ve uygulamalar ise genellikle Türk kültürünün izlerini taşımaktadır. Ölümü düşündüren inanışlar, ölünün çenesinin bağlanıp kapatılması, ölünün tabuta konulması, yas amaçlı yapılan ölüyü anma törenleri, geleneksel Türk inancıyla ilgili hususlardır. Elazığ ve bölgesindeki Zazalar arasında görülen su, ateş, ağaç ve orman ile ilgili inanış ve uygulamalar doğrudan geleneksel Türk dinindeki “Yer-Su” kültlerine ait inanışların, söz konusu varlıkların buldukları yerlerin ziyaret edilmesiyle ve çeşitli vesilelerle kendilerine saçı mahiyetinde sunulan nesnelere devam ettiği görülmektedir.

Sonuç olarak eski Türk hayatında yer alan törenlerde etkinliği olan inançlarımızın asırlar sonra Elazığ ve çevresinde yaşayan Zazalar arasında da varlıklarını devam ettirdikleri görülmektedir. Söz konusu geçiş dönemleri ve tabiat ile ilgili inanışların kimilerinin aynı, kimilerinin kısmen, kimilerinin ise değişerek kendilerini korudukları ve yaşadıkları anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

A- KAYNAK ESERLER

- AKBULUT Yılmaz, **Bingöl Tarihi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2005.
- ARDIÇOĞLU Nurettin, **Harput Tarihi**, Harput Turizm Derneği Yayınları, İstanbul, 1954.
- ATEŞ Ali Osman, **Cahiliye ve Ehli Beyt Örf ve Adetleri**, İstanbul 1996.
- AYDOĞMUŞ Günerkan, **Harput'ta Din Alimleri**, ELESKAV, Elazığ, 1998, 1999.
- BORATAY Pertey Naili, **100 Soruda Türk Folkloru**, İstanbul 1973.
- BURAN Ahmet, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Ağzları Üzerine Araştırmalar 2 (Ağzlar)**, Boğaziçi Yayınları, Ankara, 1992.
- ÇAY Abdulhalük, **Türk Milli Kültüründe Hayvan Motifleri I**, Ankara 1990.
- ÇELİK Ali, **İslam'ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları -Hicaz Bölgesi-**, İstanbul, 1995.
- ÇOBANOĞLU Özkul, **Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Ankara 1999.
- DÖNDÜREN Hamdi, **Delilleriyle Aile İlmihali**, Bursa 1995.
- ERGUN Pervin, **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, Ankara 2004.
- ESİN Emel, **Türk Kozmolojisine Giriş**, İstanbul, 2001.
- EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- FIRAT M.Şerif, **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, IQ Yayınları, İstanbul, 2007.
- FRAZER James G., **Altın Dal I-II**, (Çev. Mehmet H. DOĞAN) İstanbul, 1991.
- FURTANA Mahmut, **Selendi İlçesindeki Yaygın Halk İnanışları ve Bu İnanışlardaki Eski Türk İnanımın İzleri**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dinler Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2003.
- GÖKALP Ziya, **Kürt Aşiretleri Hakkındaki Sosyolojik Tetkikler**, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1992.
- GÜLENSOY Tuncer, **Türk ve Kürt Deyim ve Atasözleri**, Boğaziçi Yayınları, Ankara, 1994.
- GÜNAY Ünver - GÜNGÖR Harun, **Türk Din Tarihi**, İstanbul, 1998.
- GÜNDÜZ, Şinasi, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Ankara, 1998.

- GÜNGÖR Harun, **Türk Bodun Bilimi Araştırmaları**, Kayseri, 1998.
- İNAN Abdulkadir, Makaleler ve İncelemeler I-II, Ankara, 1987-1991.
- _____, **Eski Türk Dini Tarihi**, İstanbul, 1976.
- _____, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara, 1995.
- KAFESOĞLU İbrahim, **Eski Türk Dini**, Ankara 1980.
- KALAFAT Yaşar, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnancının İzleri**, Ankara 1995.
- Komite, **"Türkiye'de Zazalar"**, Haftalık Aktüel Dergisi, Sayı:8, İstanbul, 1990.
- Komite, **Aziz Şehir Elazığ**, Çayda Çıra Yayımcılık, Elazığ, 2009.
- Komite, **Ekonomik Rapor 2007**, Elazığ Ticaret ve Sanayi Odası, Elazığ, 2007.
- Komite, **Elazığ 98 Elazığ İl Yılığ**, Elazığ Valiliği, Elazığ, 1998.
- KÖROĞLU Kemalettin, **Urartu Krallığı Döneminde Elazığ (Alzi) ve Çevresi**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1996.
- MELİKOFF İrene, **Uyur İdik Uyardılar: Alevilik, Bektaşilik Araştırmaları**, (Çev. Turan Alptekin), Cem Yayınları, İstanbul, 1993.
- ÖGEL Bahaeddin, **Türk Kültür Tarihine Giriş C.IV**, Ankara 1978.
- _____, **Türk Mitolojisi, I-II** Ankara, 1993-1995
- ÖRNEK Sedat Veyis, **Türk Halk Bilimi**, Ankara, 2000.
- ÖZARSLAN Yusuf, **İslam Işığında Geleneklerimiz, Göreneklerimiz**, İstanbul 1992,
- ÖZER Ahmet, **Doğu Anadolu'da Aşiret Düzeni**, İstanbul 1990.
- ÖZER Osman, "Anadolu Ağızlarının Altaistik açıdan değerlendirilmesi", **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni**, Ankara, 1999.
- PERK Kadri, **Cenup Doğu Anadolu'nun Eski Zamanları**, İnkılap Kitapevi İstanbul, 1943.
- RİŞVANOĞLU Mahmut, **Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992
- RİŞVANOĞLU Mahmut, **Saklanan Gerçek, Kurmançlar ve Zazaların Kimliği 1**, Tanmak Yayınları Ankara, 1993.
- ROUX, Jean Paul, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini** (Çev., Ayhan KAZANCIGİL), İstanbul 1994
- SARIKÇIOĞLU Ekrem, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Isparta, 2002.
- SEFEROĞLU Şükrü Kaya, **Anadolu'nun İlk Türk Sakinleri Kürtler**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1982.
- SELCAN Zülfi, **Zaza Milli Meselesi Hakkında**, Ankara, 1994.

- SELÇUK Ali, **Tahtacılar**, İstanbul 2004.
- SEVGİN Nazmi, **Zazalar ve Kızılbaşlar Coğrafya-Tarih-Hukuk Folklor-Teogomi**, Kalan Yayınları, Ankara, 2003.
- SİMEON, **Tarihte Ermeniler 1608-1619**, (Çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1999.
- SUNGUROĞLU İshak, **Harput Yollarında**, Elazığ Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, İstanbul, 1974.
- TANYU Hikmet, **Ankara ve Çevresindeki Adak ve Adak Yerleri**, Ankara, 1967.
- TOROS Aykut, **“Türkiye’nin Etnik Yapısının Anadil Sorunlarına Göre Analizi”**, Hüne Bilim Dergisi, Yıl:1, İstanbul, 1992.
- TUNA Osman Nedim, **Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dili’nin Yaşı Meselesi**, TDK Yayınları, Ankara, 1997.
- TURAL Sadık – KILIÇ Elmas, **Nevruz ve Renkler**, Ankara 1996,
- TURAN Osman, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004.
- TÜMER Günay - Abdurrahman KÜÇÜK, **Dinler Tarihi**, Ankara, 1993.
- TÜRKAY Cevdet, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler**, İşaret Yayınevi, İstanbul, 2005.
- TÜRKDOĞAN Orhan, **Türk Toplumunda Zazalar ve Kürtler**, TİMAŞ Yayınları, İstanbul, 2008.
- ÜLGER Nevzat, **Kalkınma Yolunda Bir Şehir – Elazığ**, MÜSİAD Elazığ Şubesi, Elazığ, 2000.
- ÜNVER Günay-GÜNGÖR Harun, **Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi**, Ocak Yayınları, İstanbul 1977.
- VAN BRUINSENEN Martin, **Ağa-Şeyh ve Devlet**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2003.
- www.tuik.gov.tr**
- YAPICI Süleyman, **Palu Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı**, Elazığ, 2004.
- YAVUZ Edip, **Doğu Anadolu’da Dil-Onomastik İlişkileri Üzerine Bir Deneme**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1983.
- YİNANÇ Mükrimin Halil, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri/ Anadolu’nun Fethi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1944.

B- SÖZLÜ KAYNAKLAR

- ACAR, Garip, 1936 Palu doğumlu, Tahsili yok, Karasungur Köyü'nde ikamet etmekte.
- ACAR, İsa, 1940 Palu doğumlu, Tahsili yok, Karasungur Köyü'nde ikamet etmekte.
- ACAR, Melahat, 1952 Palu doğumlu, İlkokul mezunu, Hicret Mahallesi'nde ikamet etmekte.
- ACAR, Sait, 1965 Palu doğumlu, Ortaokul mezunu, Karasungur Köyü'nde ikamet etmekte.
- ACAR, Selçuk, 1977 Elazığ doğumlu, Lise mezunu, Hicret Mahallesi'nde ikamet etmekte.
- ALAN, Neslihan, 1982 Maden doğumlu, Lise mezunu, Sürsürü Mahallesi'nde ikamet etmekte.
- ARSLAN, Fikri, 1947 Palu doğumlu, Okur-yazar, Kovancılar'da ikamet etmekte.
- ARSLAN, Şadiye, 1949 Palu doğumlu, Tahsili yok, Kovancılar'da ikamet etmekte.
- ATEŞ, Ahmet, 1955 Palu doğumlu, İlkokul mezunu, Güllüce Köyü'nde ikamet etmekte.
- ATEŞ, Ramazan, 1959 Palu doğumlu, İlkokul mezunu, Güllüce Köyü'nde ikamet etmekte.
- BAL, Davut, 1948 Palu doğumlu, Ortaokul mezunu, Abdullahpaşa Mahallesi'nde ikamet etmekte.
- BAYRAK, Hava, 1963 Maden doğumlu, İlkokul mezunu, Gürçubuk Köyü'nde ikamet etmekte.
- BAYRAK, Yunus, 1964 Palu doğumlu, Ortaokul mezunu, Gürçubuk Köyü'nde ikamet etmekte.
- ÇAKMAK, Ali, 1947 Şeyhemir doğumlu, İlkokul mezunu, Üniversites Mahallesi'nde ikamet etmekte.
- ÇİFTÇİ, Sıddık, 1949 Altınoluk Köyü doğumlu, İlkokul mezunu, Bahçecik Köyü'nde ikamet etmekte.
- ÇİFTÇİ, Şariban, 1947 Bahçecik doğumlu, Tahsili yok, Bahçecik Köyü'nde ikamet etmekte.
- DEMİRAY, Mustafa, 1980 Sivrice doğumlu, Lise mezunu, Hilalkent Mahallesi'nde ikamet etmekte.
- DEMİRAY, Naile, 1948 Sivrice doğumlu, Tahsili yok, Hilalkent Mahallesi'nde ikamet etmekte.

DEMİRAY, Süleyman, 1937 Sivrice doğumlu, Tahsili yok, Hilalkent Mahallesi'nde ikamet etmekte.

ELİTOK, Abdullatif, 1967 Keleşan doğumlu, Yüksekokul mezunu, Hilalkent Mahallesi'nde ikamet etmekte.

ELİTOK, Esmâ, 1927 Gezin doğumlu, Tahsili yok, 2009 yılında vefat etti.

ELİTOK, Mehmet, Keleşan 1955 doğumlu, Yüksekokul mezunu, Sürsürü Mahallesi'nde ikamet etmekte.

FİDAN, Emine, 1944 Gıylan doğumlu, Tahsili yok, Gedikyurt Köyü'nde ikamet etmekte.

FİDAN, Nurettin, 1963 Palu doğumlu, Lise mezunu, Gedikyurt Köyü'nde ikamet etmekte.

GÜLŞEN, İbrahim, 1952 Palu doğumlu, İlkokul mezunu, Yaylabaşı Köyü'nde ikamet etmekte.

GÜLŞEN, Remziye, 1963 Palu doğumlu, İlkokul mezunu, Yaylabaşı Köyü'nde ikamet etmekte.

GÜRBÜZ, Mehmet Cami, 1949 Sarıcan doğumlu, Okur-yazar, Sarıcan Beldesi'nde ikamet etmekte.

GÜRBÜZ, Remziye, 1954 Sarıcan doğumlu, Tahsili yok, Sarıcan Beldesi'nde ikamet etmekte.

KARAKAYA Yıldırım, 1945 Palu doğumlu, Tahsili yok, Yalnızdamlar Köyü'nde ikamet etmekte.

KARAKAYA, Nazmiye, 1947 Palu doğumlu, Tahsili yok, Yalnızdamlar Köyü'nde ikamet etmekte.

KILINÇ, Mehmet, 1950 Sivrice doğumlu, İlkokul mezunu, Kültür Mahallesi'nde ikamet etmekte.

KILINÇ, Osman, 1931 Sivrice doğumlu, Tahsili yok, Kültür Mahallesi'nde ikamet etmekte.

KURŞUN, Kudret, 1951 Palu doğumlu, Tahsili yok, Salıbaşı Mahallesi'nde ikamet etmekte.

KURŞUN, Zülküf, 1937 Palu doğumlu, Tahsili yok, Salıbaşı Mahallesi'nde ikamet etmekte.

OKUYUCU, Esmâ, 1925 Palu doğumlu, Tahsili yok, Ulukent Mahallesi'nde ikamet etmekte.

ÖZER, Hevisi, 1942 İncebayır doğumlu, Tahsili yok, Bakladamlar Köyü'nde ikamet etmekte.

ÖZER, Mehmet Ali, 1957 Hevişi doğumlu, Ortaokul mezunu, Çarşı Mahallesi'nde ikamet etmekte.

ÖZER, Muhyettin, 1966 Bakladamlar doğumlu, Lise mezunu, Üniversite Mahallesi'nde ikamet etmekte

ÖZER, Salime, 1962 Maden doğumlu, İlkokul mezunu, Çarşı Mahallesi'nde ikamet etmekte.

PALA, Mehmet Mustafa, 1968 Maden doğumlu, Ortaokul mezunu, Sanayi Mahallesi'nde ikamet etmekte.

PALA, Salime, 1938 Maden doğumlu, Tahsili yok, Maden'de ikamet etmekte.

SEVEN, Emin, 1942 Mumut doğumlu, İlkokul mezunu, Kayalar Köyü'ne ikamet etmekte.

SEVEN, Türkan, 1949 Mumut doğumlu, Tahsili yok, Kayalar Köyü'nde ikamet etmekte.